

T.C.

**ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİNDE BULUNAN
ANITSAL YAPILARIN KORUMA DURUMLARI**

Ümmühan Buse ATILGAN

ŞUBAT 2023

ANTALYA

T.C.
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİNDE BULUNAN
ANITSAL YAPILARIN KORUMA DURUMLARI

Ümmühan Buse ATILGAN

ŞUBAT 2023

ANTALYA

T.C.
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİNDE BULUNAN
ANITSAL YAPILARIN KORUMA DURUMLARI

Ümmühan Buse ATILGAN

MİMARLIK ANA BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI tezi olarak/...../202.... tarihinde jüri tarafından (oybirliği / oyçokluğu ile) kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ayşe Esin KULELİ

Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN

Dr. Öğr. Üyesi Esin BÖLÜKBAŞ DAYI

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. İbrahim Sani MERT

Tez Teslim Tarihi:....../...../202....

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi “ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİNDE BULUNAN ANITSAL YAPILARIN KORUMA DURUMLARI” adlı bu çalışmanın hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, bu çalışmanın herhangi bir kısmının başka bir akademik çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

... / ... / 20..

Ümmühan Buse ATILGAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
HARİTALAR LİSTESİ	xiv
ÖNSÖZ	xv
1.GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	1
2. KAYNAK TARAMASI	3
3.YÖNTEM.....	5
4.ANIT ESER ve KORUMA YAKLAŞIMI	6
4.1. Anıt Kavramı ve Koruma	6
4.2. Koruma Kavramı	7
4.3. Koruma Yaklaşımının Gelişimi.....	8
4.3.1. Stilistik Rekompozisyon	8
4.3.2. Romantik Görüş.....	8
4.3.3. Tarihi Restorasyon ve Filolojik Restorasyon.....	9
4.3.4. Bilimsel Restorasyon	9
4.3.5. Venedik Tüzüğü.....	10
4.5. Anıt Yapıların Koruma Ölçütleri	11
4.5. Ülkemizde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yaklaşımlar	13
4.5.1. Tanzimat Fermanının İlanından Önce Osmanlı İmparatorluğunun Koruma Yaklaşımları.....	13
4.5.2. Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Koruma Yaklaşımları.....	14
4.5.3. Cumhuriyet Döneminde Koruma Yaklaşımları	15
5. ELMALI İLÇESİNİN ÖZELLİKLERİ	20
5.1. Tarihsel Gelişimi	20
5.2. Kentin Mekânsal Oluşumu	22
5.3. Coğrafi Özellikler.....	26
5.3.1. Coğrafi Konum	26
5.3.2. İklim Özellikleri.....	28

5.4. Nüfus Yapısı.....	29
5.5. Ekonomik Dinamikler	31
5.6. Kültürel Yapısı	31
5.7. Elmalı İlçesinin Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası.....	32
5.8. Elmalı İlçesi Kentsel Sit Alanı	36
6.BULGULAR.....	40
6.1. Ömer Paşa Külliyesi	40
6.1.1. Ömer Paşa Camii	42
6.1.1.1. Plan Özellikleri.....	42
6.1.1.2. Çini Panolar.....	48
6.1.1.3. Cephe Özellikleri	53
6.1.1.4. Onarım Durumu	57
6.1.1.5. Koruma Sorunları.....	64
6.1.2. Ömer Paşa Camii, Ahi Baba Türbesi.....	69
6.1.2.1 Geçirdiği Onarımlar	70
6.1.2.2. Koruma Sorunları.....	71
6.1.3. Ömer Paşa Camii Şadırvanı.....	71
6.1.3.1 Geçirdiği Onarımlar	72
6.1.3.2. Koruma Sorunları.....	73
6.1.4. Ömer Paşa Medresesi.....	75
6.1.4.1. Mimari Özellikleri.....	75
6.1.4.2. Cephe Özellikleri	78
6.1.4.3. Onarım Durumu	81
6.1.4.4. Koruma Sorunları.....	87
6.2. Toklular Camii	88
6.2.1. Mimari Özellikleri	89
6.2.2. Cephe Özellikleri	92
6.2.3. Onarım Durumu	95
6.2.3.1. 1. Dönem (1849- 1955):.....	95
6.2.3.2. 2. Dönem (1955- 2000):.....	96
6.2.3.3. 3. Dönem (2000- 2017):.....	98
6.2.3.3. 4. Dönem (2017- Günümüz):.....	103
6.2.4. Koruma Sorunları	103
6.3. Kütük Camii	104

6.3.1. Mimari Özellikleri	105
6.3.2. Cephe Özellikleri	108
6.3.3. Geçirdiği Onarımlar	109
6.3.3.1.1. Dönem (1792-1968)	109
6.3.3.1.2. 2. Dönem (1968-2017):	110
6.3.3.1.3. 4. Dönem (2017- Günümüz):	117
6.3.4. Koruma Sorunları	117
6.4. Bey Hamamı	117
6.4.1. Mimari Özellikleri	118
6.4.2. Cephe Özellikleri	123
6.4.3. Geçirdiği Onarımlar	124
6.4.4. Koruma Sorunları	125
6.5. Yeni Hamam	128
6.5.1. Mimari Özellikleri	128
6.5.3. Geçirdiği Onarımlar	132
6.5.4. Koruma Sorunları	132
6.6. Vahibi Ümmi Türbesi	136
6.6.1. Mimari Özellikleri	136
6.6.2. Cephe Özellikleri	138
6.6.3. Geçirdiği Onarımlar	139
6.6.4. Koruma Sorunları	141
6.7. Sinanî Ümmi Türbesi	142
6.7.1. Mimari Özellikleri	142
6.7.2. Cephe Özellikleri	143
6.7.3. Geçirdiği Onarımlar	143
6.7.4. Koruma Sorunları	143
6.8. Askerlik Lojmanı	144
6.8.1. Mimari Özellikleri	144
6.8.2. Cephe Özellikleri	145
6.8.3. Geçirdiği Onarımlar	148
6.8.4. Koruma Sorunları	149
7. TARTIŞMA	154
8. SONUÇ	169
8.1. Değerlendirme	169

8.2. Öneriler.....	169
KAYNAKÇA.....	176
EKLER.....	179

ÖZET

ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİNDE BULUNAN ANITSAL YAPILARIN KORUMA DURUMLARI

Ümmühan Buse ATILGAN

Yüksek Lisans, Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ayşe Esin KULELİ

Şubat 2023; 237 sayfa

Tarihi süreç boyunca farklı toplulukların ve kişilerin kendi çağlarında yaşadıkları önemli olayları ve yaşam pratiklerini bir sonraki nesile aktarma istekleri anıtları oluşturmuştur. Bulunduğu dönemin tarihini, kültürel değerlerini, sosyo ekonomik dokusunu bir sonraki nesile aktaran anıtlar, zaman içerisinde farklılaşan yaşam dinamikleriyle değişerek, bu deneyimleri de yansıtmaktadırlar. Tarihi belge niteliği taşıyan ve kültürel mirasımızın önemli öğeleri olan bu yapıların korunması gerekmektedir.

Elmalı ilçesi tarihi süreç boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesiyle kentleşmenin görüldüğü Elmalı ilçesi, benimsediği kültürü günümüze kadar taşımıştır. İçerisinde barındırdığı camii, çarşı, hamam yapıları bu kültürün oluşumunun ve gelişiminin şahidi olan yapılardan bir bölümüdür. Elmalı'nın kentsel kimliğinin yaşatılabilmesi, sahip olduğu kültürel değerlerini yansıtan mimari mirasın korunmasıyla yakından ilgilidir.

Tez çalışması kapsamında, Elmalı ilçe merkezinde bulunan, tescilli ya da tescilli olmayan ya da günümüze kadar gelemeyerek yıkılan anıtsal yapılar incelenecek ve koruma sorunları belirlenecektir. Elmalı'nın kültürel değerlerinin bütüncül bir yaklaşımla korunması ve sürdürülebilir olması, kent kimliğinin yansması olan bu değerlerin yaşatılması açısından önem taşımaktadır.

ANAHTAR KELİMELE: Anıtsal yapı, Elmalı ilçe merkezi, koruma sorunları, kültürel miras,

JÜRİ: Doç. Dr. Ayşe Esin KULELİ (Danışman), Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN, Dr. Öğr. Üyesi Esin BÖLÜKBAŞ DAYI

ABSTRACT

LOCATED IN ANTALYA PROVINCE, ELMALI DISTRICT CONSERVATION CONDITIONS OF MONUMENTAL BUILDINGS

Ümmühan Buse ATILGAN

MSc Thesis in, Department of Architecture

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ayşe Esin KULELİ

February 2023; 237 pages

Throughout the historical process, the desire of different communities and individuals to transfer the important events and life practices of their own era to the next generation has created monuments. Monuments that transfer the history, socio-economic structure and cultural values of their period to the next generation are the tools that witness the changing life dynamics over time and transfer these experiences to the next generation. These structures, which are historical documents, need to be protected in order to make the cultural heritage sustainable.

Elmalı district has hosted different civilizations in different periods throughout the historical process. The town of Elmalı, where the city formation started with the Turkification of Anatolia, has carried the culture it adopted to the present day. The mosques, bazaars and baths it contains are witnesses of the formation and development of this culture. In order for Elmalı's urban identity to be passed on to generations, its monumental structures that reflect its cultural values must be preserved.

Within the scope of the thesis study, the registered / unregistered or unregistered monumental structures in Elmalı district center will be examined and conservation problems will be determined. In the light of the examinations made, suggestions will be presented to protect the cultural value of Elmalı and to transfer it to the next generation.

KEYWORDS: : conservation problems, cultural value, Elmalı, Monumental structure,

JURY:Assoc. Prof. Dr. Ayşe Esin KULELİ (Supervisor), Prof. Mine TANAÇ ZEREN,
Asst. Prof. Dr. Üyesi Esin BÖLÜKBAŞ DAYI

KISALTMALAR

AKVKBKM : Antalya Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

GEEAYK : Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

KUDEB : Koruma Uygulama Denetleme Bürosu

KVMGM : Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

M.Ö. : Milattan önce

VGMA : Vakıflar Genel Mürlüğü Arşivi

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına ilişkin yaklaşımlar.....	18
Tablo 2. Farklı dönemlere göre konumlanan uygarlıklar.....	20
Tablo 3. Elmalı’da 16. Yüzyılda Bulunan Mahalleler	22
Tablo 4. Elmalı’da Birleştirilen ve Yeni Mahallerin İsimleri	24
Tablo 5. Elmalı İlçesi Yıllara Göre Nüfus Tablosu.....	29
Tablo 6. Elmalı İlçesi Yıllara Göre Nüfus Tablosu.....	30
Tablo 7. Doğal afetler sonucunda meydana gelen bozulmalar	63
Tablo 8. Ömer Paşa Medresesi'nin yıllara göre cephe karakterinde meydana gelen değişimler	87
Tablo 9. Vahibi Ümmi Türbesi'nin kullanıcı müdahalesiyle değişimi.....	140
Tablo 10. Mimari analiz tablosu.....	155
Tablo 11. Elmalı'da korunamayan anıtsal yapılar	161

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Elmalı Sikkeleri Örnekleri.....	21
Şekil 2. a) Elmalı yağlı güreşleri; b) Abdal Musa Türbesi.....	35
Şekil 3. a) But kızartması; b) Elmalı leblebisi; c) Un helvası	35
Şekil 4. a. Helvacılar çarşısı; b. Hükümet caddesi	37
Şekil 5. Elmalı Dağı eteklerine kademeli şekilde inşaa edilen evlerin görünümü.....	37
Şekil 6. Elmalı’da bulunan iki katlı geleneksel konutlara örnekler	38
Şekil 7. Dini işlevli anıtsal yapılar	39
Şekil 8. Hamamlar ve medrese yapısı.....	39
Şekil 9. Ömer Paşa Külliyesi'nin kentsel sit alanı içerisindeki yeri.....	40
Şekil 10. Ömer Paşa Külliyesi yerleşim planı	41
Şekil 11. Ömer Paşa Külliyesi Planı	43
Şekil 12. a) Son cemaat yeri; b) Minareye giriş kapısı.....	43
Şekil 13. a) Mihrap; b) Mihrap detayı	44
Şekil 14. a) Minberin yandan görünüşü; b) Önden görünüşü	45
Şekil 15. a) Kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar; b) Sütun başlıkları	45
Şekil 16. a; b) Ömer Paşa Camii'nin kubbesinin içeriden görünüşü	46
Şekil 17. a;b) Pencerelerin içeriden görünümü	47
Şekil 18. a) İznikli Mustafa yazan çini pano; b) Sahib’ül hayrat hazret-i Ömer Paşa yessir Allahü Ma-ye- şâ yazılı çini pano.	47
Şekil 19. Çini panoların harim içindeki yerleri.....	48
Şekil 20. Doğu iç duvarında sağdan ikinci pano (D2).	49
Şekil 21. Doğu iç duvarında sağdan dördüncü pano (D4).	49
Şekil 22. Doğu iç duvarında sağdan beşinci pano (D5).....	50
Şekil 23. Kuzey iç duvarı sağdaki pano (K1).	50
Şekil 24. Kuzey iç duvarda sol yöndeki pano (K2).	51

Şekil 25. Batı iç duvarında sağdan birinci pano (B1).....	51
Şekil 26. Batı duvarda sağdan üçüncü çini pano (B3).....	52
Şekil 27. Batı duvarında sağdan dördüncü çini pano.....	52
Şekil 28. Mihrabın sağında bulunan çini pano (G2).....	53
Şekil 29. Mihrabın solunda bulunan çini pano (G3).....	53
Şekil 30. a) Ömer Paşa Camii kuzey cephe; b) Son cemaat yerinin kubbesinde kullanılan kalemîşi süsleme	54
Şekil 31. a) Giriş kapısının görünümü; b) Kündekari tekniği ile yapılan giriş kapısı.....	54
Şekil 32. a) Kum saati figürü; b) Son cemaat yerinde bulunan mihrapçık.....	55
Şekil 33. a; b) Ömer Paşa Camii güney cephesi	56
Şekil 34. a;b) Ömer Paşa Camii doğu cephesi	56
Şekil 35. a;b) Ömer Paşa Camii batı cephesi	57
Şekil 36. a) 1929 yılında yıldırım çarpması sonucu minarede oluşan hasar; b) Ömer Paşa Camii'nin 1938-1942 yılları sırasında onarım çalışmaları	58
Şekil 37. a;b) Ömer Paşa Camisinin hariminde onarım öncesinde pandantiflerde bulunan kalemîşi süslemeler.	59
Şekil 38. Ömer Paşa Camisinde onarım çalışmaları öncesinde minber.	59
Şekil 39. a) Ömer Paşa Camisinin onarım sonrası minaresinin görünümü; b)a Ömer Paşa Camisinin onarım sonrası son cemaat yeri. ş	59
Şekil 40. a; b) Onarım sonrası harimden görünüm.	60
Şekil 41. Ömer Paşa Camii Plan, Tavan Planı, Görünüş ve Cephesi-1931	61
Şekil 42. a;b) Ömer Paşa Camii – 1975.	62
Şekil 43. a) Güney cephede oluşan renk değişimi; b) Batı cephede oluşan renk değişimi.	64
Şekil 44. a) Doğu cephede oluşan renk değişimi (Atmosferik kirlenme) ve yerden yükselen nem; b) Kuzey cephede oluşan renk değişimi	65
Şekil 45. a;b) Kuzey cephede bulunan minarenin giriş kapsının etrafında meydana gelen yosunlanma	65

Şekil 46. a) Kur'an okuma odasının çevresinde oluşan renk değişimi, yerden yükselen nem ve yosunlanma oluşumu; b) Cephelerde çatılarda kullanılan kurşun levhaların altında suyun drenajının yapılamamasından dolayı oluşan renk değişimi.....	66
Şekil 47. a) Sütun başlığında oluşan renk değişimi; b) Son cemaat yerinde bulunan sütunda oluşan renk değişimi, kararma.....	67
Şekil 48. a) Son cemaat yerine yapılan ahşap korkuluğun cepheden algılanışı; b) Ahşap korkuluk ile oluşturulan mekan	67
Şekil 49. a;b) Denizliklerde meydana gelen kılcal çatlaklar	68
Şekil 50. Batı duvarda meydana gelen sıva dökülmesi	68
Şekil 51. a) Minberin mermerlerinin birleşim yerlerinde kullanılan harçlarda aşınma; b) Mihrap profilinde meydana gelen ayrılma ve kalemışinde kirlenme.....	68
Şekil 52. Ömer Paşa Camii'nin doğu cephesi ve Ahi Baba Türbesi	69
Şekil 53. Ahi Baba Türbesi doğu cephesi ve giriş merdiveni.....	70
Şekil 54. Ahi Baba Türbesi, 1940'lı yıllar	70
Şekil 55. Ömer Paşa Camii Şadırvanı.....	72
Şekil 56. Ömer Paşa Camii Şadırvanı, 1938.....	73
Şekil 57. Ömer Paşa Camii Şadırvanı, 1968.....	73
Şekil 58. a;b) Şadırvanın gövdesinde meydana gelen yosunlanma ve taş yüzeyinde aşınma	74
Şekil 59. a) Şadırvanın havuz kısmının niteliksiz mermer kaplamaları, fıskiyesinde meydana gelen sıva dökülmeleri; b) Musluk kısmında yer alan taşlarda meydana gelen yosunlanma, tuzlanma ve renk değişimi	74
Şekil 60. Şadırvanda meydana gelen hasar	75
Şekil 61. Medresenin sivri kemerli revakları	75
Şekil 62. Revak kubbesinin içeriden görünüşü.....	76
Şekil 63. Ömer Paşa Medresesi Planı ve Girilen Hücreler	76
Şekil 64. a;b) Ömer Paşa Medresesi girilen hücrelerin doğu duvarları	77
Şekil 65. a) Ömer Paşa Medresesi girilen hücrelerin kuzey duvarı; b) Güney duvarı ...	77
Şekil 66. a;b) Ömer Paşa Medresesi'nin girilen hücrelerinin kubbelerinin içten görünüşü	78

Şekil 67. Revak bölümünde bulunan sütun başlıkları ve gergiler	79
Şekil 68. Hücre odalarının sivri kemer alınlıklı çift kanatlı ahşap kapı ve penceresi.	79
Şekil 69. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephesi	80
Şekil 70. Ömer Paşa Medresesi Kuzey Cephesi	80
Şekil 71. Ömer Paşa Medresesi Batı Cephesi	81
Şekil 72. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephesi, 1938	82
Şekil 73. Ömer Paşa Medresesi Kuzey Cephesi, 1941-1944	83
Şekil 74. Ömer Paşa Medresesi güney cephe ve kesit rölövesi, 1968	83
Şekil 75. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephe, 1968	84
Şekil 76. Ömer Paşa Medresesi Batı Revak Sütun Kemerinde Sıva Dökülmesi 1968 ...	84
Şekil 77. Ömer Paşa Medresesi güney cephe, 1969	85
Şekil 78. Ömer Paşa Medresesi konik külahlı bacalar ve taş alemlı kubbeler, 1969	85
Şekil 79. Ömer Paşa Medresesi güney cephe, 2005	86
Şekil 80: Ömer Paşa Medresesinde kuzey doğu kanadının avludan görünümü, 2021 ...	87
Şekil 81 a). Taşlarda meydana gelen renk değişimi, 2021; b) Revak bölümü batı duvarında sıva dökülmesi ve renk değişimi, 2021	88
Şekil 82. a) Zemin Kat Planı; b) Birinci Kat Planı	90
Şekil 83. a) Birinci kata çıkan ahşap merdiven; b) Birinci katta bulunan yarı açık ibadet alanı	91
Şekil 84. Birinci katta bulunan ibadet alanının tavan süslemesi	91
Şekil 85. a) Doğu cephesi; b) Minarenin şerefe kısmında bulunan profilli çıkmalar	92
Şekil 86. a) Doğu cephesinde pencerelerin görünümü; b) Birinci katta bulunan ibadet mekanının kapısı	93
Şekil 87. a;b) Toklular Camii güney cephesi	94
Şekil 88. Toklular Camii kuzey cephe	94
Şekil 89. 1955 yılında Toklular Camii'nin önünde çekilen fotoğraf	96
Şekil 90. a) Toklular Camii zemin kat planı; b) Birinci kat planı, 2000	97

Şekil 91. Toklular Camii doğu cephesi, 2000.....	97
Şekil 92. Toklular Camii güney cephesi, 2000	98
Şekil 93. Toklular Camii doğu cephesi, 2005	99
Şekil 94. a) Toklular Camii zemin kat planı; b) Toklular Camii birinci kat planı	99
Şekil 95. a;b) Şadırvan Mekanı, 2017	100
Şekil 96. a;b) Yeni Eklenen Tuvalet, Lavabo ve Tezgah Birimleri, 2017	100
Şekil 97. Zemin katta bulunan ibadet mekanı, 2017	101
Şekil 98. a) Birinci kata çıkan merdiven,2017; b) Giriş holü,2017	102
Şekil 99. a) İkinci ibadet alanı doğu duvarı, 2017; b) İkinci ibadet alanı güney duvarı, 2017	102
Şekil 100. a) Üçüncü ibadet alanı doğu, 2017 ; b) Güney duvarı, 2017	102
Şekil 101. a) Üçüncü ibadet alanının kuzey duvarı, 2017; b) Üçüncü ibadet alanının batı duvarı, 2017	103
Şekil 102. Üçüncü ibadet alanında tavanda bulunan yıldız motifi, 2017	103
Şekil 103. a) Kütük Camii zemin kat planı; b) 1. Kat planı	105
Şekil 104. Tavan kaplaması ve kubbe.....	106
Şekil 105. Minber, mihrap ve vaaz kürsüsünün bulunduğu güney duvarı	106
Şekil 106. a) Kadınlar mahfili; b) Kadınlar mahfiline çıkan merdiven.....	107
Şekil 107. a) Caminin yolda bulunan minaresi; b) Minarenin basık kemerli giriş kapısı	107
Şekil 108. Kilit taşı üzerinde bulunan bezeme.....	108
Şekil 109. a) Kuzey cephe; b) Doğu cephe	108
Şekil 110. Kütük Camii kuzey cephesi, 1968	109
Şekil 111. a) Mihrap, 1968; b) Minber, 1968.....	110
Şekil 112. a) Son cemaat yerinde oluşturulan yeni birim, 2002; b) Harim bölümünde bulunan pencereler, 2002	111
Şekil 113. Kütük Camii kuzey cephesi, 2002	111
Şekil 114. Kontraplak mihrap, 2002	112

Şekil 115. Kadınlar mahfilinin harimden görünüşü, 2002 **Error! Bookmark not defined.**

Şekil 116. Kadınlar mahfilinin giriş kapısı, doğu cephe, 2002..... 112

Şekil 117. Sel felaketinden sonra zeminde meydana gelen hasar, 2002..... 113

Şekil 118. a;b) Sel felaketinden sonra tavanda meydana gelen çatlaklar ve hasarlar, 2002 114

Şekil 119. a;b) Sel felaketinden sonra güney ve batı cephelerde beden duvarlarında meydana gelen hasar. 114

Şekil 120. Kütük Camii onarım sonrası kuzey cephe, 2005 115

Şekil 121. Onarım sonrası doğu cephe, 2005 115

Şekil 122. Onarım sonrası mihrap duvarı, 2005 116

Şekil 123. Onarım sonrası kubbe görünümü, 2005..... 116

Şekil 124. a) Bey Hamamı zemin kat planı; **b)** Birinci kat planı 119

Şekil 125. a;b) Soyunma odalarının bulunduğu üst kat 120

Şekil 126. a): Soğukluktan ılıklik bölümüne geçişte bulunan baca; **b)** Ilıklık bölümü 120

Şekil 127 a: Ilıklıktan sıcaklık bölümüne geçişte kapı üzerinde bulunan bezeme; **b:** Sıcaklık bölümü 121

Şekil 128 a: Sıcaklık bölümünde bulunan ana kubbe ve fil gözleri; **b:** Orijinal kurna 122

Şekil 129. a) Külhanda bulunan depo; **b)** Depodan ocağa iniş..... 122

Şekil 130. a) Ocağa inen merdivenin üstünde bulunan kemer; **b)** Ocak 123

Şekil 131 a: Doğu cephesi; **b:** Güney cephesi giriş kapısı 123

Şekil 132. Bey Hamamı'nın güney cephesi ve üst örtüsü 124

Şekil 133. Bey Hamamı'nın ilk rölövesi 124

Şekil 134. a) Ilıklık bölümünde kubbede meydana gelen renk değişimi; **b)** Ilıklık bölümünde tonozda meydana gelen renk değişimi 125

Şekil 135. a;b) Sıcaklık bölümünde mukarnaslı pandantiflerde meydana gelen renk değişimi 126

Şekil 136. a;b) Halvet kapılarının üzerinde meydana gelen yosunlanma 126

Şekil 137 a: Buhar odası olarak düzenlenen birim; b: Özelleştirilen birim	127
Şekil 138. a) Ilıklık kısmında bulunan yenilenmiş mermerler ve demir kapı; b) Ilıklık bölümünden sıcaklığa geçiş kapısı.....	127
Şekil 139. a) Bey Hamamı'na yapılan ek soyunma katı; b) Alt kat ile ayırmak için kullanılan kontraplak malzeme	128
Şekil 140. Yeni Hamam zemin kat planı	129
Şekil 141. a) Soğukluk bölümü; b) Soğukluk bölümünden ılıklik bölümüne geçiş.....	130
Şekil 142. a) Ilıklık bölümü bahçe girişi; b) Ilıklık bölümünde bulunan seki.....	131
Şekil 143. a) Sıcaklık bölümü; b) Sıcaklık bölümü halvet ve eyvan	131
Şekil 144 a;b) Soğukluk bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, uyumsuz onarım ve tuğla malzemede kayıp	133
Şekil 145. a;b) Sıcaklık bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, tuğlalarda malzeme kaybı	133
Şekil 146 a;b) Ilıklık bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, tuğla ve taşlarda malzeme kaybı	134
Şekil 147. a) Sıcaklık bölümünün beden duvarında meydana gelen çatlak; b) Sıcaklık bölümünün beşik tonozunda meydana gelen çatlak.....	134
Şekil 148. a) Sıcaklık bölümüne giriş kemerinde oluşan derz boşalması; b) Sıcaklık bölümünde bulunan kubbede meydana gelen derz boşalmaları.....	135
Şekil 149. a) Ilıklık bölümünün batı beden duvarında ayrılma ve kütleli kayıp; b) Ilıklık bölümünün doğu yönünde bulunan ve kısmen yıkılan beşik tonoz	135
Şekil 150. Vahibi Ümmi Türbesi zemin kat planı	137
Şekil 151 a;b: Vahibi Ümmi Türbesi'nin iç mekanı, sandukaların bulunduğu yer	137
Şekil 152. a) Vahibi Ümmi Türbesi doğu cephesi; b) Vahibi Ümmi Türbesi güney cephesi	138
Şekil 153. a) Kuzey cephenin önünde bulunan mezarlar; b) Vahibi Ümmi Türbesi kuzey ve batı cephesi	139
Şekil 154. Orijinali yıkıldıktan sonra yeni yapılan türbe yapısı	140
Şekil 155. a) Güney cephede meydana gelen renk değişimi; b) Kuzey cephede meydana gelen renk değişimi	141
Şekil 156 a) Güney cephede bulunan istinat duvarlarında meydana gelen renk değişimi; b) Pencereilerin ahşap çerçevelerinde meydana gelen yüzey aşınması	142

Şekil 157. Sinanî Ümmî Türbesi Planı	143
Şekil 158. a) Askerlik lojmanı bodrum kat planı; b) Askerlik lojmanı zemin kat planı	144
Şekil 159. a) Bodrum katta bulunan 1.odanın batı duvarı; b) Bodrum katta bulunan 1. odanın doğu duvarı.....	145
Şekil 160. a) Bodrum katta bulunan 2. odanın batı duvarı; b) Bodrum katta bulunan 2. odanın güney duvarı.....	145
Şekil 161. Askerlik lojmanı doğu cephesi	146
Şekil 162. Askerlik lojmanı batı cephesi	147
Şekil 163. a;b) Askerlik lojmanı güney cephesi.....	147
Şekil 164. Askerlik lojmanı kuzey cephesi.....	148
Şekil 165. Zemin katta bulunan iç sofaya örülen ahşap duvar	148
Şekil 166. Doğu cephesinin ahşaplarında meydana gelen renk değişimi	149
Şekil 167. a) Doğu cephesinde bulunan ahşap giriş kapısında meydana gelen malzeme kaybı; b) Ahşap kapının sol kanadında meydana gelen ayrılmalar	150
Şekil 168. Batı cephesinde meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamada renk değişimi, sıvalarda dökülme, taşlarda aşınma ve malzeme kaybı, bitkilenme, yosunlanma	150
Şekil 169. Kuzey cephede meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamada renk değişimi ve aşınma, su oluşunun metal yüzeyinde eğilme.....	151
Şekil 170. Güney cephede meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamalarda renk değişimi ve aşınma, depo girişlerinin niteliksiz ek ile kapatılması, sıva dökülmesi, taşlarda aşınma ve malzeme kaybı.....	151
Şekil 171. a) Yapıyı ayıran ahşap muhdes kagir duvar; b) Sıvalarda meydana gelen renk değişimi, çatlama ve dökülme.....	152
Şekil 172. a) Bodrum katta bulunan 1. odada meydana gelen sıva kaybı ve çatlaklar; b) Zemin katta meydana gelen sıva dökülmesi	152
Şekil 173. a) Döşemede kullanılan ahşap malzemede meydana gelen aşınma ve malzeme kaybı; b) Tavanda kullanılan ahşap çıtalarda meydana gelen malzeme kaybı	153
Şekil 174. Giriş holünün tavanında meydana gelen sehim	153
Şekil 175. Yapının duvarına yazılan yazılar	Error! Bookmark not defined.
Şekil 176. Rotada yer alan duraklar	175

Şekil 177. Güzergahın fotoğraflanması	175
--	-----

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Elmalı'nın mekansal gelişimi	23
Harita 2. Elmalı'nın fiziksel sınırları.	25
Harita 3. Antalya ilinin Türkiye'deki konumu	26
Harita 4. Elmalı ilçesinin Antalya'daki konumu	27
Harita 5. Elmalı ilçesinin mahalleleri	27
Harita 6. Elmalı kentsel sit alanı ve tescilli yapıları	33
Harita 7. Kentsl sit alanı fonksiyonel kullanım haritası.....	36
Harita 8. Toklular Camii'nin kentsel sit alanındaki yeri	89
Harita 9. Kütük Camisinin kentsel si alanı içindeki yeri	104
Harita 10. Bey Hamamı'nın kentsel sit alanındaki yeri	118
Harita 11. Günümüze kadar ulaşamayan anıtsal yapıların haritada gösterimi	166
Harita 12. Elmalı İlçesi Kent Merkezi Kültürel Rota Çalışması	174

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı gerçekleştirirken değerli bilgilerini benimle paylaşan, sadece mesleki alanda değil, hayatın her alanında yol göstericim olan, kendisine her danıştığımda yolumu aydınlatan danışman hocam Doç. Dr. Ayşe Esin Kuleli'ye gösterdiği özveri ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Lisans zamanımdan beri kaynaklarını ve bilgi birikimlerini benimle paylaşan değerli hocalarım Öğr. Gör. Selin Akdeğirmen Ercan ve Dr. Öğr. Üyesi Esin Bölükbaş Dayı'ya destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam sırasında Arapça kaynakların okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Ömer Faruk Teber'e, Elmalı ile ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Mimar Ümit Kocabıyık'a, çalışmalarını benimle paylaşan Lütfiye Serap Yılmaz, Oktay Çağlıbulanık, Aydın Yakup Kesici'ye ve destekleri için arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim.

Arşiv taraması sırasında yardımlarını esirgemeyen Vakıflar Genel Müdürlüğü çalışanlarına ve Sayın Soner Uğurlu'ya şükranlarımı sunarım.

Son olarak, varlığıyla her zaman beni tamamlanmış hissettiren kız kardeşim Yade'ye, bugüne kadar her konuda bana destek olan anneme ve babama bu süreçte gösterdikleri ilgi ve anlayıştan dolayı bütün kalbimle teşekkür ederim.

Tezimi, bize aile olmayı öğreten canım dedem Mustafa Atılğan'a armağan ederim.

1.GİRİŞ

Anıtlar; insanlığın gelişimine tanıklık eden tarihi belgelerdir. Ait olduğu dönemin özelliklerini, gelecek nesillere aktaran tarihi yapılar, toplumların kültürel kimliğinin oluşmasına önemli katkı sağlarlar.

Ülkemiz, tarihi süreçte farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış, somut ve somut olmayan kültürel miras bakımından çok zengin bir coğrafyada yer almaktadır. Akdeniz bölgesinde, Antalya'nın bir ilçesi olan Elmalı, Likya'lılardan günümüze kadar pek çok uygarlığın yerleşim merkezi olmuştur. Çok katmanlı kültürel miras kapsamında farklı dönemlere ait izler taşıyan Elmalı'nın tarihi kent merkezinde, sivil mimari ve anıtsal yapıların oluşturduğu özgün doku dikkat çekmektedir.

Elmalı halkı her ne kadar gelenek ve göreneklerine bağlı olsa da, halk çoğunlukla sahip oldukları mimari mirasın benimsedikleri kültürel yapının önemli bir parçasını oluşturduğunun farkında değildirler. İlçenin tarihini, geçmişini, kimliğini tanımlayan tarihi yapılardan günümüze ancak bir bölümü ulaşabilmiştir.

Bu araştırma kapsamında günümüze ulaşan anıt yapıların mevcut durumları incelenerek, sorunları hakkında değerlendirmeler yapılmış olup, koruma önerileri geliştirilmiştir. Günümüze ulaşamayan anıtsal yapılarla ilgili arşivlerden ve literatürden ulaşılabilen verilerin paylaşılmasının önemli olduğu düşünülmüştür.

1.1. Çalışmanın Amacı

Elmalı'nın merkezinde yer alan anıtsal yapılarda, halkın kültürel yapısının, inançlarının yansımaları görülür. Bu yapılar incelendiğinde, tasarımsal yaklaşımlar, geleneksel yapım teknikleri, malzeme seçimi gibi bilgilere de ulaşılabilmektedir. Bu nedenle söz konusu yapıların her birinin geçmişe dair önemli birer belge niteliği taşıdıkları söylenebilir.

Elmalı'da bulunan anıtsal yapılar ve bu yapılarda yapılan onarımlara ilişkin bilgileri derleyen az sayıda araştırmaya ulaşılabilmektedir.

Tezin temel amacı, Elmalı ilçe merkezinde bulunan, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından tescillenen ya da tescilli olmayan ya da günümüze kadar gelemeyerek yıkılan anıtsal yapıların incelenmesi ve sorunlarının belirlenmesi olup, ayrıca bu önemli kültürel mirasın korunması hakkında öneriler geliştirmek hedeflenmiştir. Aynı zamanda ilerleyen dönemlerde Elmalı hakkında yapılacak çalışmalar için de, bir altlık oluşturulması amaçlanmaktadır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Tez kapsamında Elmalı'da bulunan anıtsal yapıların mimari özelliklerinin incelenmesi, tarihi süreçteki değişimlerinin irdelenmesi, mevcut durumlarının ve koruma sorunlarının tespiti için çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Tez kapsamında yapılan çalışmalar altı bölümde incelenmiştir;

Birinci bölümde; tezin amacının ve kapsamının ele alındığı giriş bölümü bulunmaktadır.

İkinci bölümde; tez araştırmaları kapsamında konu ile ilgili kaynaklar incelenerek, araştırmanın sağlıklı bir alt yapıya sahip olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; araştırmanın hedeflerine ulaşabilmek amacıyla kullanılan yöntemlerden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde; koruma ve anıt kavramının gelişimi, anıt eserler ve kültürel mirasın tanımlarıyla ilgili koruma mevzuatı irdelenmiştir.

Beşinci bölümde; anıtsal yapıların bölgedeki önemini belirlemek amacıyla Elmalı ilçesinin tarihi süreçteki gelişimi, değişimi araştırılmıştır. Bölgenin demografik yapısı, coğrafi ve idari konumu, kültürel yapısı, somut ve somut olmayan kültürel mirası hakkında bilgiler verilmiştir.

Altıncı bölümde; belirlenen yedi adet anıtsal yapının mimari özellikleri, geçirdiği onarımlar ve yapılarda gözlenen bozulmalar incelenmiştir.

Yedinci bölümde; örneklemesi yapılan anıtsal yapıların korunamama sebepleri tartışılmıştır.

2. KAYNAK TARAMASI

Tez kapsamında anıtsal yapıların kullanım durumları ve koruma sorunları irdelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle anıtsal yapı ve koruma kavramları açıklanmış olup, Hasol'un (1998) 'Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü', 'Türk Dil Kurumu Sözlüğü' ve Kuban'ın (1973) 'Anıt Kavramı Üzerine Düşünceler' adlı çalışmalarında bulunan tanımlamalardan yararlanılmıştır. Koruma kavramının tanımlaması yapılırken anılan kaynaklara ek olarak, ülkemizde geçerli olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda bulunan tanımlardan da faydalanılmıştır.

Anıtsal yapı kavramının gelişiminin anlatılması amacıyla ilgili kaynaklar kronolojik sırayla incelenmiştir. İnceleme sırasında, Boito'nun (1883) 'Üçüncü Mimarlar ve Mühendisler Konvansiyonu'nda' yaptığı tanımlama, Riegl'in (1903) 'Modern Anıt Kültü', Frodl'in (1966) 'Anıtlar, Bakım ve Onarımları', 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu faydalanan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Dünya üzerinde koruma olgusunun gelişimini incelerken, çeşitli lisansüstü tezlerden yararlanılmış olup, Ahunbay'ın (2018) koruma ve restorasyon üzerine yazdığı kitabında koruma olgusunun kuramsal temellerini anlattığı bölümü ve Kuban'ın (2000) tarihi çevrede koruma kuram ve uygulamalarını anlattığı kitabı çalışmada yol gösterici olmuştur.

Ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına yönelik yaklaşımın süreç içerisinde gelişimini, mevzuatlara yansımaları anlamak amacıyla kaynak taraması yapılmıştır. Koruma mevzuatının gelişimi ile ilgili olarak, Madran'ın (2002) tanzimatın ilanından itibaren cumhuriyete kadar olan süreçte koruma mevzuatlarını incelediği, Kejanlı, Akın ve Yılmaz'ın (2007) Türkiye'de koruma ile ilgili yasalarını kronolojik sıraya göre verdiği yayınlarından edinilen bilgiler kullanılmıştır.

Elmalı'da yerel kültürün yansımalarını taşıyan anıtsal yapıların isimleri, bu yapıların öneminin etkisiyle olsa gerek yer aldığı mahalle ve sokaklara verilmiştir. Elmalı'da kentsel sit alanında bulunan anıtsal yapılar bu tez çalışmasının ana ögesini oluşturmakta olup, bölgede benimsenen mimariyi anlayabilmek için tarihi süreçteki önemli olaylar, ilçenin konumlandığı coğrafya ile içinde bulunduğu iklim ve halkın sosyo-kültürel durumları incelenmiştir.

Elmalı'nın tarihi kentsel dokusunu algılayabilmek adına Serbest'in (2008) Elmalı'da yer alan tescilli konutların günümüzdeki durumlarını ve koruma problemlerini değerlendirdiği çalışması, Durgun'un (2018) 'Elmalı Kazası', Günay'ın (2008) 'Elmalı ve Yöresel Mimarlığı' ve Ekiz'in (2001) 'Dünden Bugüne Elmalı' adlı yayınlarından yararlanılmıştır. Bu kaynakların yanı sıra 'Antalya İl Yıllıkları da çalışmaya katkıda bulunmuştur.

Anıtsal yapılar belirlenirken, Elmalı ilçe merkezinde yer alan yapılar seçilmiştir. Yapıların mimari niteliğini ve yapılm tekniklerini tanımlarken, Günay'ın (2008) 'Elmalı ve Yöresel Mimarlığı' adlı kitabında yer alan Çiftçi'nin (2008) 'Toplum Yapıları' bölümünden yararlanılmıştır. Ayrıca bu süreçte Vakıflar Genel Müdürlüğü, Antalya

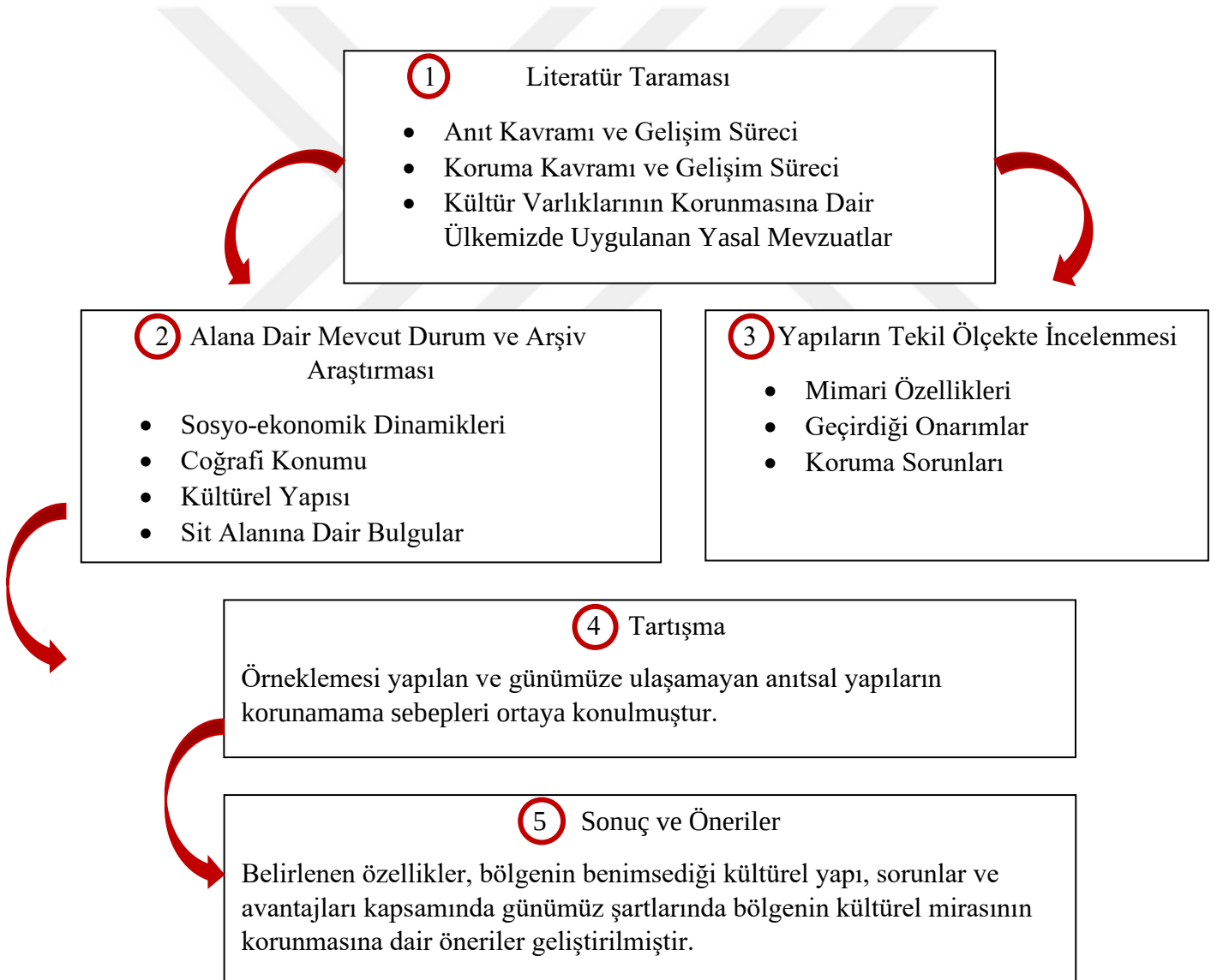
Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu ve Elmalı Belediyesi arşivlerinden erişilebilen kaynaklar değerlendirilmiştir.

3.YÖNTEM

Tez araştırması kapsamında çalışmaların yürütüldüğü süreçte benimsenen yöntemde, konu ile ilgili literatür taramasının yapılması, çalışma alanının yerinde incelenmesi, toplanan verilerin analiz edilmesi ve sentez edilerek sonuçların geliştirilmesi gibi çalışmalar yer almaktadır.

Literatür ve arşiv taraması sırasında, çağdaş koruma kuramı, anıtsal yapı kavramı ve Elmalı hakkında yapılan araştırmalarda ulaşılan bilgilere ek olarak, resmi kurum arşivlerinden elde edilen imar planları, kararlar, raporlar, görseller vb. belgelerden faydalanılmıştır. Alan araştırması sırasında yapılan kişisel görüşmeler, çekilen fotoğraflar, anıtların detaylı incelenmesi çalışmaları sürecinde alınan notlar, bulgular bölümünün hazırlanması sürecinde önemli verileri oluşturmuştur. Bulgular bölümünde, Elmalı’da bulunan anıtsal yapıların mimari nitelikleri incelenmiş, tekil ölçekte koruma sorunları sınıflandırılmıştır.

4.ANIT ESER ve KORUMA YAKLAŞIMI

4.1. Anıt Kavramı ve Koruma

Tarihi süreç boyunca farklı toplulukların ve kişilerin kendi çağlarında yaşadıkları önemli olayları ve yaşam pratiklerini bir sonraki nesile aktarma istekleri anıtları oluşturmuştur. Bu isteğin altında yatan en temel neden hatırlanmak ve iz bırakmaktır. Bu yüzden ilk anıt örnekleri insanların kaybettiklerini hatırlama ve gidenlerin de bir iz bırakabileceği düşüncesiyle yapılan mezarlardır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde anıt ‘önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide’ olarak ifade edilmektedir.

Kuban’a (1973) göre, günümüz Türkçesinde kullanılan anıt sözcüğü anmak fiiliyle bağdaşmakta olup, temelinde anıyı sonsuzlaştırma anlamı yer almaktadır. Osmanlıca’da kullanılan abide sözcüğü ise abid kökünden türemiştir ve ebedi sonsuzluk anlamına gelmektedir. Ayrıca Kuban diğer dillerde kullanılan ‘Monument, Monumento’ kelimelerinin Latince ‘monore’ (hatırlamak) kökünden geldiğini ve aynı aynlamı ifade ettiğini belirtmektedir.¹

Bulunduğu dönemin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerine göre biçimlendirilen anıtlar, kendinden sonraki dönemlere şahit olduğunda değişen nitelikleri bünyelerinde barındıran ve aktaran araçlara dönüşürler. Camillo Boito 1883 yılında yapılan Üçüncü Mimarlar ve Mühendisler Konvansiyonu'nda, anıtların değerinin sadece mimari özelliklerinden değil, aynı zamanda insanlığın gelişiminde tarihi bir öneme sahip belgeler olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir (Coşkun 2012, 18)

Alois Riegl 1903 yılında yayınladığı “Modern Anıt Kültü” başlıklı makalesinde anıtı şu şekilde ifade etmektedir; *“Anıt en eski ve özgün anlamıyla, insanın tek başına yaptığı işleri veya gösterdiği hünerleri (veya bunların bir karışımını) özellikle gelecek kuşakların zihninde canlı tutmak amacıyla inşa ettiği eserdir. Anıtlar, anımsanacak olayın izleyicinin aklında, güzel sanatların aracılığıyla veya yazıların yardımıyla getirilmesine bağlı olarak sanat anıtları veya yazı anıtları olabilirler; hatta çoğu zaman her iki tür eşzamanlı olarak kullanılır.”* (Riegl, 2015)

Tarihi süreç içerisinde irdelenen anıt kavramı zaman içerisinde geleneksel tanımının dışına çıkmıştır. Kentsel ölçekte önem taşıyıp ve halk sanatının yansıtıldığı bir yapıta anıt diyebilirken günümüzde anıt ölçeği büyümüştür. Frodl anıt kavramının değişimini kitabında şu cümlelerle ifade etmektedir; *Bir asır öncesine kadar sadece antik kalıntılar, ortaçağ katedralleri vb. büyük ölçekli sanat eserleri anıt olarak kabul ediliyordu. 19. yüzyılın sonlarına doğru kültür tarihi anlayışında meydana gelen değişim, anıtsal nitelik taşıyacak nesnelerin ölçeğini de büyük ölçüde genişletecektir. Bunun yanı sıra aynı tarihlerde yaşanan teknik gelişmelerle birlikte peyzajın değişmesi, köylerin ve*

¹ Kuban 1973, 5

*şehirlerin bambaşka bir çehreye dönüşmesi, anıtları çevreleyen çemberin çok daha fazla yayılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.*²

Zamanında doğrudan anıt olarak yapılmasa da belli bir kültürün üstün ürünleri olan ve sanatsal, tarihi veya sosyal nedenlerle korunması gereken her türlü yapı bugün anıt kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle Parthenon Tapınağı kadar, Notre Dame Kilisesi, Aziz Petrus Bazilikası, Süleymaniye Camii, bir İstanbul mahallesi, caddesi hatta evi bile bir anıt sayılabilir. Bu anlamda bir yapının anıt olabilmesi için dikkate alınan tek kriter, tek başına veya bir bütünün parçası olarak korunmaya değer görünmesidir. Korunmaya değer olma kriteri sadece mimari bir ürün için değil, örneğin kentsel bir dönüm noktası haline gelen yaşlı bir ağaç için de geçerlidir. (Ana Britannica)

*1964'te yayınlanan Venedik Tüzüğü'nde tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar*³ şeklinde ifade edilmiştir.

Venedik tüzüğünde anlamı daha kapsamlı bir hale getirilen anıt kavramı 1976'da UNESCO nun bildirisinde daha farklı bir terminoloji içinde kullanılarak kültürel geleneklerle ilgili bütün maddesel unsurları dahil ederek "kültürel varlık" deyimi ortaya konulmuştur (Ahunbay 2011; 22).

Ülkemizde kültürel varlık tanımı 21.07.1983 tarihinde kabul edilen 2863 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda madde 3'de yapılmıştır:

*Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.*⁴

4.2. Koruma Kavramı

Hasol koruma sözcüğünü 'tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların, doğal değerlerin ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için muhafaza, onarım ve bakımına ilişkin gerekli önlemleri alma'⁵ şeklinde ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğünde ise koruma; 'himâye', 'sakınma' ve 'kentlerin belli kesimlerinde yer alan çağbilimsel ve yapıtasarcılık değerleri yüksek yapıtlarla, anıtların ve doğa güzelliklerin -kentte bugün yaşayanlar gibi- gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınması' olarak tanımlanmıştır.

Ülkemizde koruma kavramı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre "Koruma"; ve "Korunma"; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür

² Frodl'dan aktaran Kuleli 1998, 2

³ Venedik Tüzüğü

⁴ 2863 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Madde 3

⁵ Hasol 2020, 279

varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Koruma, insanoğlunun var olduğu zamandan günümüze kadar süregelen bir yaklaşımdır. Taşıdığı sembolik anlamlar dolayısıyla anıtların bir sonraki nesile aktarılması için korunması gerektiği fikri kabul görmektedir (Orbaşlı, 2008, 16). Koruma uygulamalarının temeli her ne kadar Romalılara kadar dayansada⁷ bilimsel uygulamalarda bir yöneme dönüştürme çabası 19. yüzyılda başlamıştır (Ahunbay, 2018,8).

4.3. Koruma Yaklaşımının Gelişimi

4.3.1. Stilistik Rekompozisyon

1789'da gerçekleşen Fransız devrimi koruma, restorasyon uygulamaları tarihini de önemli ölçüde etkilemiştir. O dönemde halk krallara ve soyluluğa karşı biriktirdiği nefreti, kraliyete ait sarayları, şatoları, kiliseleri ve burjuvazi yapıları tahrip ederek göstermiştir (Özaslan, 2010, 9). 1830'dan sonra Fransa'da ortaçağ yapılarına ilginin tekrar artması, uzun süre bakımsız şekilde bırakılan anıtların, onarılmalarını sağlamıştır. Bu dönemde ortaçağ yapılarının restorasyonlarının önde gelen kişisi mimar, mühendis Eugène Viollet le-Duc (1814-1879), anıtların onarımını yapan mimarların izlediği yöntemleri kendilerinin kişisel görüşlerine bırakmayıp, bir düzene sokmaya çalışmıştır (Ahunbay, 2018, 8).

Viollet le-Duc'e göre *'Bir yapıyı restore etmek, onu korumak, onarmak veya yeniden yapmak değil, belirli bir zamanda, hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirmek demektir.'*⁸ Benimsediği bu düşünceyle bütün yapılarda, strüktürü dahil olmak üzere, ait olduğu dönemdeki anlayışla restore edilmesini öneren bu akım *Stilistik Rekompozisyon* ya da *üslup birliğine varma ilkesi* olarak bilinmektedir. Bu ilke doğrultusunda, yapının geçirdiği restorasyonlar sırasında edindiği izleri yoksayıp belirlenmiş bir görünüm yaratmaya çalışılmıştır.

4.3.2. Romantik Görüş

Zamanla Viollet le-Duc'ün öncüsü olduğu kullanılan tekniğin diğer Avrupa ülkelerinde yaygınlaşması sonucunda tarihi yapıların koruma ilkelerinde tartışmalı bir ortam oluşturmuştur (Ahunbay, 2018, 9-12). Dönemin uygulamacı ve kuramcıları, anıtın dokunulmazlığı ilkesini savunan anti restorasyoncular ve stilistik rekompozisyonu savunan uzmanlar olarak fikir ayrılığına düşmüşlerdir.

Anti restorasyon akımının temelinde yatan ilke, sanat eserinin özgünlüğüne herhangi bir müdahale yapılmaması gerektiğidir. Üslup birliğine varma ilkesine karşı oluşan anti restorasyon akımı, literatürde romantik görüş olarak da geçmektedir. Bu akımın öncülerinden İngiliz sanat eleştirmeni John Ruskin (1819-1900)'in sözü bu dönemde yaygın olmaya başlayan koruma anlayışını şu sözlerle ifade etmektedir:

⁶ 2863 S

⁷ Eski eserler ile ilgili hukuki maddeleri yürürlüğe sokan ilk toplumun Romalılar olduğu bilinmektedir. (Çeçener, Danışman, 1973, 18).

⁸ Ahunbay, 2018, 8

“Restorasyon! Restorasyondan bahsetmeyelim. Baştan sona yalandır. Anıtlarımıza iyi bakalım, o zaman restorasyona gerek kalmayacaktır.”(Ahunbay, 2018, 10).

Ruskin’e göre zamanın objeler ve yapılar üzerinde bıraktığı izler korunması gerekli varlığın en kıymetli tarafıdır. Bundan dolayı kitabında anıt eserlerin ruhunun ve üzerinde bulunan izlerin korunarak geleceğe aktarılması gerekliliğini savunmuştur (Coşkun).

1880-1890 yılları arasında, hemen hemen aynı zamanda, stilistik rekonpozisyon ve romantik görüşe karşı iki yeni görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ‘tarihi restorasyon’, diğeri ise ‘çağdaş restorasyon’ kuramıdır.

4.3.3. Tarihi Restorasyon ve Filolojik Restorasyon

Lucca Beltrami (1854-1933) tarihi restorasyon kuramının yaratıcısıdır. Beltrami restorasyondan önce yeterli belgeye sahip olunması ve gerçekleştirilen müdahalenin belgelenmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu kurama göre benimsenen yaklaşımda, anıtların tarihi belgelerden sağlanacak somut verilere dayanılarak restore edilmesi gerekmektedir (Coşkun, 2012, 18).

19. yüzyılın sonunda, koruma kavramı geliştirilmiş olan bu yeni kuramlar ve gerçekleştirilen uygulamalar ışığında, kapsam ve içerik yönünden genişleyerek yeni bir boyut kazanmış olduğu görülmektedir (Ahunbay, 2018, 18).

Anılan dönemde “Filolojik Restorasyon” yaklaşımını ortaya atan, İtalyan mimar, sanat tarihçisi ve eleştirmeni Camillio Boito (1836-1914), 1883’te *çağdaş restorasyon* hakkında temel prensiplerini açıklamıştır. Restorasyon konusunda geçmiş dönemlerde, her biri farklı bakış açısına sahip olan üslup birliği, romantik görüş ve tarihi rekonpozisyon yaklaşımlarını belirlediği prensiplerin altında birleşmiştir (Ahunbay, 2018, 18).

Boito açıkladığı ilkelerde, geçmişten gelen her patinaya saygı duyulup, dönem eklerinin özgün yapıya zarar vermediği takdirde korunmasını savunmuştur. Tamir etmek yerine sağlamlaştırmayı, restore etmek yerine onarımı önermiştir. Ayrıca gerektiği takdirde yapılacak olan ek ve yenilemeler sırasında özgün kullanıma saygı duyularak seçilen farklı malzemelerle uygulama yapılmasını önermiştir. Onarım sürecinde yapılan müdahalelerin rölöve çizimler ve fotoğraflarla dikkatli bir şekilde belgelenmesi gerektiğini de vurgulamıştır (Özaslan, 2010, 10).

4.3.4. Bilimsel Restorasyon

Ahunbay’a göre, Boito’nun ilkelerinin uluslararası platformda kabul görmesi ilkelerini geliştiren Gustavo Giovannoni sayesinde gerçekleşmiştir.⁹ Mimar ve sanat tarihçisi olan Gustavo Giovannoni (1873-1947), 20. yy. başında İtalya’da restorasyon alanında önde gelen kişilerdendir (Coşkun, 20). Giovanni restorasyonların daha bilimsel yöntemlerle yapılıp anıtların çevresiyle beraber korunması gerektiğini savunan, ‘Bilimsel Restorasyon’ yaklaşımını geliştirmiştir. Yaptığı değişiklikler 1931 yılında Atina’da

⁹ a.g.e, 18

toplanan, “Tarihi Anıtların Korunmasıyla İlgili Mimar ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı”nda kabul görmüştür. Konferans kapsamında alanında uzman olan kişiler korumaya dair bilimsel yöntemler, yasal öneriler üzerine tartışıp uluslararası fikir birliğine varmaya çalışmışlardır (Ahunbay, 2018, 18). Yapılan konferans sonucunda, mimari restorasyonun yapıtaşı olarak anılan Atina Tüzüğü hazırlanmıştır. Tüzük, restorasyonda üslup birliğine karşıdır. Yapının şahit olduğu tarihsel dönemlerin izlerinin belge olma nitelikleri sebebiyle korunması gerekliliğini ifade etmiş. Buna ek olarak yapılan güncel onarımlarda modern malzeme ve tekniklerin kullanılabileceğini, fakat geçirilen onarımların yapıda görülebilir olmasını önermiştir (Özaslan, 2010, 12).

Atina Tüzüğü’nün yürürlüğe konulmasının hemen ardından, Giovanni tarafından ilkeler daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek tekrardan kaleme alınmıştır. Bu ilkeler 1932 yılında İtalya Tarihi Eserler ve Güzel Sanatlar Konseyi tarafından kabul edilip ‘Carta del Restauro’ adı altında kullanılmaya başlanmıştır (Kuban, 2000, 32, Ahunbay, 2018, 19). Tüzükte yapının “zamana karşı direncini yeniden kazanması” için sürekli onarım ve sağlamlaştırma yöntemlerinin tercih edilmesi önerilmektedir. günümüzde de kabul gören çağdaş bir tavidir. Tüzük bütünlüme yapmak için net verilerin gerekliliğinin üzerinde dururken yapılacak işlemlerde çağdaş tekniklerin uygulanmasını önermektedir. Ayrıca, eklerin yapıyı inceleyen kullanıcılar tarafından anlaşılması gerektiğini, bu yüzden değişik malzemeler ile yapılması gerektiğini ifade eder (Coşkun, 23).

20. yüzyılın ilk zamanlarından itibaren Avrupa’da yaşanan savaşlar, birçok yapıyı ve tarihi kent merkezlerini harap ederek, kullanılamaz bir hale sokmuştur. Savaş esnasında gerçekleşen yıkımlardan sonra ulusal kültürün örneklerine hassasiyet artmıştır. 2. Dünya Savaşı (1939-1945)’na kadar anıt konusunda tartışılan koruma kavramına, savaş sonrası yeni sorunlar ve tarihi çevre boyutu eklenmiştir (Kuban, 2000). Savaş sonrasında normale dönüşte harap olan yerlerin tekrar düzenlenmesi gündeme geldiğinde uyulacak ilkeler tartışılmaya başlanmıştır. Atina Tüzüğü ve Carta del Restauro’nun belirlediği ilkeler kapsamında yaşayan anıtlar için ‘sağlamlaştırma’, kullanılamaz durumda olanlar için ise ‘anastylosis’ tekniklerinin uygulanması uygun görülmekteydi. Buna karşın bilimsel restorasyonun önerdiği sağlamlaştırma tekniği uygulandığında kent merkezlerinin arkeolojik alanlardan bir farkı olmayacağı düşünülmüştür. Tartışmalar sonucunda, rekonstrüksiyon hakkındaki olumsuz düşünceler yoksayılarak büyük ölçekli yeniden yapımlar uygulanmıştır (Ahunbay, 2018, 19).

4.3.5. Venedik Tüzüğü

UNESCO, 25-31 Mayıs 1964 tarihinde İtalyan hükümetinin daveti üzerine, ‘Eski yapıların korunması ve onarımıyla ilgili ilkeler üzerinde karara varmak ve bunları uluslararası bir temele yerleştirmek amacı ile’ Venedik’te 2. Uluslararası Tarihi Anıtlardan Sorumlu, Mimar ve Teknisyenler Toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantı kapsamında Atina Tüzüğü’nden beri geçen zamanda kabul edilen ilkeler hakkında belirlenen sorunların çözümü üzerine çalışılarak yeni bir ilkeler bütünlüğü ortaya koyulmak istenmiştir. Bu toplantının sonucunda mimari koruma alanında en önemli tüzüklerden biri olan Venedik Tüzüğü yayınlanmıştır (Özaslan, 2010, 12). Tüzük 16 maddeden oluşup tanımlar, amaç, koruma, onarım, tarihi yerler, kazılar ve yayın başlıkları altında toplanmıştır.

Venedik Tüzüğü'nün birinci maddesinde 'tarihi anıt' kavramı yeniden ele alınmıştır. Tek yapıdan, belli bir uygarlığın önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşmeyi kapsayan "anıt" kavramı, yalnız büyük sanat eserlerini değil, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içereceği ifade edilmiştir. Savaş sonrasında yapılan rekonstrüksiyonların bilimselliği üzerindeki tartışmaları dindirmek adına tüzüğün 3. maddesinde, anıtların korunmasındaki amaç tarihi belge niteliğinde olmalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir (Ahunbay, 2018, 19).

Tüzüğün 12. maddesinde, tamamlama yapılan kısımların yapıyla görsel bütünlük sağlaması gerektiğini ifade eder. Ayrıca uygulama sonrası, bütünlemelerin yapıyı inceleyenler tarafından anlaşılabilir olması gerektiğini belirtir. Ayrıca, Atina Tüzüğü'nde ve Carta del Restauro'da belirtildiği gibi tüm restorasyon uygulamalarının uygulama sonrası fotoğraf ve çizimlerle belgelenip, arşivlenmesi önerilmektedir.

Venedik Tüzüğü, ilan edildikten sonra hızlı bir şekilde dünyanın birçok ülkesinde uygulamaya girmiştir. Tüzüğün belirlediği ilkelere uyulmaya özen gösterilmiş ve daha sonraki yıllarda hazırlanacak olan diğer tüzükler için esin kaynağı olmakla birlikte Dünya Mirası Listesi (UNESCO World Heritage List) için ölçüt olmuştur (Ahunbay, 2018, 19). Venedik Tüzüğü günümüzde de mimari mirasın korunması hakkında enternasyonal bağlamda rehberlik niteliğini devam ettirmektedir (Binan ve Cantimur, 2010, 176).

Çağdaş düşünceleri bir araya toplayan Venedik Tüzüğü pek çok ülkede uygulamaya konduğunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Kimisi kendi ülkelerinin yapılarına özgü ilkeler belirlenmesi gerektiğini ifade ederken kimisi tüzüğün değişen yapıya ayak uydurması gerektiğini ileri sürmüştür. Tartışmalar sonucunda her ne kadar tüzüğün yetersiz geldiği noktalar olduğu kabul edilsede müdahale edilmemiştir.

4.5. Anıt Yapıların Koruma Ölçütleri

Geçmişe dair iz taşıyan anıtların tümünün gelecek kuşaklara kadar aktarılması, ülkelerin ekonomik kaynaklarının yeterli olmadığından dolayı mümkün değildir. Tarihi yapıların sayıları hızlı kentleşme sorunları, malzemelerin yıpranması ve doğal afetler gibi sebeplerle gün geçtikçe azalmaktadır. Bu sebeple vazgeçilmez, korunması tesadüfi durumlara bırakılmaması gereken anıtların belirlenmesinde bazı ölçütlerden yararlanılması gerekmektedir. Bu ölçütler aşağıdaki şekilde verilebilir;¹⁰

- a) *Tarihi belge niteliği,*
- b) *Eskilik özelliği,*
- c) *Estetik değerlerdir.*

Bu özelliklerden birine veya daha fazlasına sahip olan yapı ve yerleşmeler korunması için ilk adım olan tescil kararına sahip olabilmektedir (Ahunbay, 2021, 28).

Ülkemizde 10.12.1987 yılı 19660 sayılı Resmi Gazete'de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanan '*Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat*

¹⁰ Ahunbay, 2021, 28.

*Varlıklarının Tespit-Tescili ve Sit Alanı İlânı Sırasındaki Müktesep Hakların Korunması ile İlgili Yönetmelik'te tespitlerde değerlendirme kıstasları aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;*¹¹

Madde 4 — Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarından korunması gereklilerinin tespitinde aşağıdaki hususlar gözönünde bulundurulur ;

- a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile, 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlardan olması,*
- b) 19 uncu yüzyıl sonundan sonra yapılmış olmasına rağmen önem ve özellikleri bakımından korunmasına gerek görülmesi,*
- c) Taşınmazın sit alanı içinde bulunması,*
- d) Taşınmazın milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman unsuru ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evlerden olması,*
- e) Taşınmaz tabiat varlıklarının ender bulunan değişik özelliklere sahip olması,*
- f) Tek yapılar için; taşınmazın sanat değeri, mimari, tarihi, estetik, mahalli, arkeolojik değerler kapsamı içinde; strüktürel, dekoratif, yapısal durum, malzeme, yapım teknolojisi, şekil bakımından özellik arzemesi,*
- g) Kentsel sit'ler için; korunması gerekli kültür varlığı özelliği gösteren tek yapıların yoğunluk, mimari, tarihi bütünlük göstermesi,*
- h) Arkeolojik sit'ler için; yazılı bilgi, sathi kalıntılar, bilimsel araştırmalar, çevresel gözlemler, ekolojik gözlemler, bilimsel tahmin ve topoğrafik yapı yönlerinden niteliklere sahip olması,*
- i) Tabii sit'ler için; bilimsel araştırma, jeolojik yapı, çevresel gözlemler, ekolojik gözlemler ve topoğrafik yapı hususlarında özellikleri bulunması,*
- j) Tarihi sit'ler için; yazılı bilgi ve tarihi araştırmalar sonucunda önemli tarihi olayların cereyan ettiği hususunun sabit olması.*

14-16 Mart 1990 tarihlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayında yayımlanan II nolu Sonuç

¹¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf> Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit-Tescili ve Sit Alanı İlânı Sırasındaki Müktesep Hakların Korunması ile İlgili Yönetmelik, İkinci Bölüm, Madde 4.

Bildirgesin’de kültürel ve doğal sitlerin saptanmasında geçerli olabilecek ölçütler önerilmiştir. Bu ölçütler¹²;

- 1) *Büyüklik*
- 2) *Verimlilik - Çeşitlilik*
- 3) *Ender - az bulunur olma*
- 4) *Eşsizlik*
- 5) *Simgesellik - Temsil edebilme*
- 6) *Duyarlık*
- 7) *Tarihsel Özellikler*
- 8) *Zorunluluk*
- 9) *Potansiyel değer*
- 10) *Kendine özgü çekicilik v.b. ’dir.*

Ülkemizde yapılacak olan müdahaleler de yapı gruplarının belirlenmesi 5.11.1999 tarihli 660 sayılı ‘Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları’ ilke kararı kapsamında gerçekleşmektedir. Bu karar kapsamında;

Yapılar, kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel sitler, sokaklar ve silüetlerin öğeleri olarak iki gruba ayrılmıştır:

1. *Grup Yapılar: Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılardır.*
2. *Grup Yapılar: Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır.*

4.5. Ülkemizde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yaklaşımlar

4.5.1. Tanzimat Fermanının İlanından Önce Osmanlı İmparatorluğunun Koruma Yaklaşımları

Osmanlı Devleti’nde korumaya dair ilk kanuni düzenleme 1869 yılında düzenlenen Asar-I. Atika Nizamnamesidir. Osmanlı Devleti, ilk kanuni düzenleme yapılarına kadar bünyesinde olan eski eserleri korumak amacıyla çeşitli örgütlenmeler ve farklı sistemler uygulamıştır. Anıt eserlerin günümüze ulaşmasında 624 sene varlığını devam ettirmiş ve Osmanlı Devleti’nin benimsemiş olduğu vakıf sisteminin büyük katkısı olduğu söylenebilir (Binan 2001, 109). Osmanlı döneminde vakıf yapıları sosyal,

¹² <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38971,kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kurultayi.pdf>
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı.

ekonomik ve kültürel hayatın önemli birer parçasıdır. Vakıf yapıları padişahlar başta olmak üzere hanedan üyeleri, devletin yüksek mertebesindeki memurları ve durumu iyi olan hayırsever kişiler tarafından kurulan vakıflar vasıtasıyla inşa edilmekteydi. Vakıf adı altında inşaa edilen yapılar kamu yararına olan (cami, hamam, medrese, şifahane gibi) ve kamunun kullanımına açık mekanlardır. Bununla birlikte, vakıf kurumunun dini, ekonomik, hukuki ve sosyal özellikleri irdelendiğinde, yapıların inşa edilmesinde olduğu gibi, bu yapıların korunmasında da en önemli kaynak vakıf kurumudur. Bu durum, kurum vasıtasıyla karşılanan toplumsal hizmetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca vakıf kurumunun topluma, devlete ve kişiye sağlamış olduğu maddi ve manevi yararların da devamlılığını kanıtlamaktadır. Bu nedenle, vakıf kurumu aracılığıyla gerçekleştirilen hizmetlerin kesintiye uğramadan devam etmesi amacıyla, bu hizmetlerin gerçekleştirildiği vakıf yapılarının korunmasıdır. Bu bağlamda, vakıf yapılarında tarihi süreç içerisinde farklı nedenlere bağlı olarak meydana gelen hasarların onarımı, vakıf kurumlarının işlevsel devamlılığını sürdürme amacını barındırmaktadır (Yılmaz 2017, 37).

Osmanlı Devleti'nde 15. ve 19. yüzyıllar arasında yapılan, içerisinde vakıf yapılarının yapımını ve onarımını barındıran bütün mimari uygulamaların Hassa Mimarlık Ocakları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Merkezi devlet mekanizmasının mimarlık uzantısı olarak tanımlanan bu ocakların görevleri arasında devletin yaptıracığı inşaatların keşif bedellerinin hesaplanması, uygulamanın takibi, ve yapıların onarımı çalışmalar yer almaktadır. Ocaklar ayrıca su yollarının yapılması, sokakların ve kaldırımların tamiri gibi kente ait bakım çalışmalarında gerçekleştirmekten sorumludur (Arslanoğlu 1944, 41).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın son çeyrekleri ve 19. yüzyıl Batılılaşma süreci olarak geçmektedir. Bu dönemde batıya yapılan seyahatler nedeniyle koruma bilinci gelişmiş ve mimarlıkla ilgili kurumlar önemli değişikliklere uğramıştır. Hassa Mimarlık Ocakları mevcut örgütlenme yapısıyla, dönemin gerektirdiği yeni ihtiyaçlara cevap veremediği için 1831 yılında kaldırılmıştır. Bu kurumun yerine 4 Kasım 1831'de sarayın şehreminliğiyle birleştirilip 'Ebniye-i Hassa Müdürlüğü' kurulmuştur (Madran, 2002, 7).

4.5.2. Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Koruma Yaklaşımları

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin yapısını koruma çalışmaları açısından da etkilemiştir. Bu dönemde koruma alanında gerçekleşen en önemli gelişmelerinden biri, 13 Kasım 1869 tarihinde yürürlüğe giren I. Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Osmanlı Devleti'nde oluşmaya başlayan koruma mevzuatının ilk yasası olan bu nizamnamenin 7 maddesi olup taşınmaz eski eserler ile ilgili bir yaptırım mevcut değildir (Çeçener, 1995). I. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 3. maddesinde mülkiyetle alakalı olup, arazisinde eski eser bulunan kişinin o eserlerin sahibi olduğunu ifade edilmektedir. Arkeolojik alanda bir takım etkiler gösterebilir koruma konusunda yetersiz kalmış olan Nizamnamenin kapsamı çok kısıtlı olduğundan ülke genelinde yeterli olamamıştır (Baykal, 1983 ve Madran, 2002, 21).

I. Asar-ı Atika Nizamnamesi koruma alanında daha kapsamlı mevzuatlar elde etme amacıyla 1874, 1884 ve 1906 yıllarında güncellenmiştir (Kejanlı, vd., 2007, s. 179-180). 1874 yılında çıkarılan II. Asar-ı Atika nizamnamesi korumaya dair yasal olan birçok

yeniliği içermektedir (Coşkun 2018, 58). Nizamnamenin 2. maddesinde eski eser tanımı yapılmış, 6. maddesinde; “binaların gerektiğinde muhafaza edilebileceği” ve 35. maddesinde de “eski eser binaları yıkanların cezalandırılacağı” ifade edilmektedir (Çal, 1990, 67).

Osman Hamdi Bey 1874 nizamnamesindeki eksiklikleri gördükten sonra 1884 yılında yeni bir nizamname düzenleyip yürürlüğe girmiştir (Mumcu 1969, 65). 1884 nizamnamesi getirdiği yeniliklerle 1873 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun alt yapısını oluşturmuştur. Bu nizamname kapsamında taşınmaz eski eserler ile ilgili, kişilerin sahip olduğu eski eserleri yıkamayacakları, devletin bu yapıların özgün işlevini sürdürmekle görevli olduğu, eski eser yapıları zarar verilmeyeceği ve depo olarak kullanılamayacağı belirtilmiştir (Çal 1997, 393).

Osman Hamdi Bey, 1884 Nizamnamesinin uygulaması esnasında eksiklikleri görmesi üzerine bu Nizamnamenin temelini benimseyen, fakat tespit edilen bazı yerlerin daha net bir şekilde açıklandığı yeni bir Nizamname hazırlatmış olup bu nizamname, 24 Nisan 1906 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni nizamname kapsamında, ilk kez açık bir şekilde Müzeler Umum Müdürlüğü’nün bütün eski eserlerle alakalı prosedürlerden sorumlu olduğu belirtilmiş; taşınmaz eski eserlerin nitelikleri tanımlanmaya gayret gösterilmiştir (Çal, 1990, 392 ve Çal, 1997, 393). 06.05.1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun kabulüyle Nizamname geçersiz kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde Evkaf Nezareti’ne bağlı vakıf yapılarının restorasyonundan yükümlü olan tamirat ve inşaat müdürlüğü kurulmuştur. (Çal 1990, 355).

4.5.3. Cumhuriyet Döneminde Koruma Yaklaşımları

1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun tüm yasal mevzuatlarının ve birimlerinin kaldırılması ve yerine yenilerinin oluşturulması zaman alacağından bir süre mevcut sistem sürdürülmüş, İmparatorluğun teknik birimleri görevlerine sürdürmüştür. Son Asar-ı Atika Nizamnamesi (1906) ve Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (1912) vb gibi mevzuatlar minör değişikliklere uğrayarak yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Coşkun, 2012, 79).

Mecliste 9 Mayıs 1920’de yeni hükümet programının açıklanmasının ardından 10 Mayıs 1920’de ‘Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü’ kurulmuştur. Bu kurum 1921 yılında ‘Hars Müdürlüğü’ adını almıştır (Çetin, 2007, 117-118).

Mustafa Kemal ATATÜRK, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti’ni kalkındırmak ve çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak amacıyla yeni girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Kendisinin ülkede çok yönlü bir araştırma yapmak amacıyla çıktığı ve birçok ili kapsayan gezisi sırasında İsmet İnönüye gönderdiği telgraf, Türkiye Cumhuriyeti’nde koruma alanında gerçekleştirilen çalışmalara büyük ivme kazandıran önemli bir belge olarak nitelendirilmiştir. Telgrafta arkeolojik eserlerin ve Anadolu-Selçuklu uygarlığından kalan yapıların uzmanlar tarafından korumasının yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹³ Bu telgrafın üzerine 1 Nisan 1931 yılında kurulan

¹³ Bkz: Ek

komisyon tarafından, anıtların tescil edilip insanlara koruma olgusunun öneminin anlatılmasını vurgulayan bir rapor sunulmuştur (Madran, 2002, 105-107).¹⁴

Hazırlanan raporun üzerine Maarif Vekili tarafından bir iş programı yapılmış ve ‘Anıtları Koruma Komisyonu’ (AKK) kurulmuştur. Komisyon koruma konusunda tavsiyelerde bulunmuş, restorasyon kapsamında yapılan uygulamalarının amacının mevcudu koruma ve orijinal kullanım özelliklerini bozmadan onararak yapıları yaşatma olduğunu ifade etmiştir (Binan & Selcen, 2013, 4).

Hükümet 1930-1935 yılları arasında çıkarılan çeşitli yasalar ile yeni kuramsal düzenlemelere giderek Osmanlı’dan kalan mevzuatları değiştirmiştir. Bu yasalar, 1930 senesinde yürürlüğe giren ve her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” ile 2033 sayılı “Belediye Bankası Kuruluş Kanunu”dur. Bu yasalar kapsamında 1/500 ölçekli uygulama planları yapılmıştır. Süregelen yıllarda bu yasalara ek olarak, 21.06.1933 yılında yayınlanan 2290 sayılı “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu” ile eski eserlerin fazla bulunduğu bölgelerde planlama yöntemi özel olarak uygulanması gerektiği ifade edilip nitelikli anıt eserlerin çevresine minimum 10 metre yapı yaklaşma sınırı getirilmiştir (Kejanlı ve diğ., 2007, 182).

Yasal sürecin ilerlemesi için verilen çabalara rağmen, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren 1951’e kadar geçen sürede kültürel miras olan yapıların müdahalesi hakkında kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. 1940’lı yıllarda anıt eserlerin restorasyonuna yönelik uygulamalarda çıkan hatalar dolayısıyla görevliler sorunun yetkili bir uzman kurulun izni ve denetimi altında çözümlenebileceğini önermiştir. Gelen önerilerin üzerine 02.07.1951 tarihinde 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”un yürürlüğe girmesiyle Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur (Coşkun, 2012, 114). İlgili kanunun 1. maddesine göre görevi aşağıdaki cümlelerle ifade edilmiştir;¹⁵

‘Yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihî anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde riayet edilecek prensipleri ve bunlarla ilgili programları tesbit, tatbikatını genel olarak takip ve murakabe etmek, anıtlarla ilgili olarak tevdi olunacak veya kendi vasıta ve tetkikleri ile ıttıla kesbedilecek her türlü konu ve ihtilâflar üzerinde İlmi mütalâa bildirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu teşkil edilmiştir.’

GEEAYK kurulduğu günden itibaren günümüze kadar taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda en yetkili birim olmuştur. Kurul, faaliyete geçtiği ilk zamanlar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kalmış sonra Kültür Bakanlığı’na ve Basbakanlık Kültür Müstesarlığı’na bağlanmıştır. Kendinden üst kurumlara bağlı olmasına rağmen yaptığı çalışmalarda bağımsızlığını korumuştur (Kejanlı ve diğ., 2007).

¹⁴ ‘Kültür Bakanlığı, anıtların değerini ve korunmalarının yararlarını her sınıftan insana anlatmak için yayınlar oluşturmaktadır.’ (Madran, 2002, 107)

¹⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7853.pdf>

1960'lı seneler, dünyada koruma olgusunun önemli değişiklikler geçirdiği bir döneme denk gelmektedir. Türkiye'de 1960'lı yıllar ülke için yeni bir yönetim dönemidir. Bu dönemin koruma açısından en önemli olayı 1961 Anayasası olmuştur. Anayasanın 50. Maddesinin beşinci ve son fıkrasında geçen “Devlet, tarih ve kültür değeri bulunan eser ve anıtların korunmasını sağlar” ibaresi ile hükümete anıtları koruma mesuliyeti yüklenmiştir (Coşkun, 2012, 117).

Cumhuriyet döneminin korumaya ilişkin ilk yasası olan ‘Eski Eserler Yasası’ 6 Mayıs 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 10 bölüm ve 55 maddeden oluşan yasa kapsamında; ilk kez taşınır ve taşınmaz eski eserlerin tanımı yapılmıştır. Ayrıca, arkeolojik sit, anıt, tarihi sit, külliye ve tabii sit kavramlarında ilk defa ayrıntılı tanımları yapılırken kapsamaları belirtilmiştir (Kejanlı ve diğ, 2007, 187).

1710 Eski Eserler Yasası, koruma sürecini açıklığa kavuşturmuştur. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 26.01.1977 tarih ve 196 sayılı genelgesiyle 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının 8. Maddesinde belirtilen kurallara göre yapılan tescilleme prosedürleri hızlanmıştır. Buna ek olarak eski eserlerin bakım ve onarımın sorumlu kurumlar tayin edilmiş ve devletlerin çeşitli mekanizmalar aracılığı ile eski eser sahiplerine gerek maddi gerek teknik yardımda bulunulmasına katkı sağlanmıştır (Madran, 2002, 85, Zeren’den aktaran Kejanlı ve diğ, 2007, 188). Eski Eserler Yasası yürürlükte kaldığı süreç boyunca 3386, 4629, 5177, 5226, 5571 ve 5728 sayılı yasalar kapsamında değişikliğe uğramıştır.

1980’li yıllarda Neo-Liberalizm akımı tüm dünyada hakim olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Bu akım kapsamında ulus devlet zayıflatılıp yerel yönetimlere önem verme algısı benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda hukuk sisteminde yeni yasalar çıkmıştır. (Dağıstan Özdemir, 2005). 1961 Anayasası 1982 senesinde yürürlükten kaldırılarak yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Günümüzde de yürürlükte olan 1982 Anayasası kapsamında kültür varlıkları ile ilgili olan kısım detaylandırılmıştır. Anayasanın ‘XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması’ başlıklı bölüm, madde 63’de aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.¹⁶

“Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir”

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu kentsel koruma çalışmaları konusunda yeterli olamadığı için 21 Temmuz 1983 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine 2863 sayılı ‘Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ yürürlüğe girmiştir. 2863 sayılı kanunla korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıklarının tanımı tekrardan yapılmıştır.

7 bölüm 78 maddeden oluşan yasa kapsamında madde 6’da taşınmaz kültür varlığının tanımı yapılırken ‘19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,’ ibaresi kullanarak kültür varlıklarına bir zaman sınırı koymuştur. Buna ek olarak yasanın beşinci

¹⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>- 1982 Anayasası.

bölüm 53. Maddesinde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları"nın oluşturulmasından söz etmektedir.

2863 sayılı Koruma Yasası, bazı maddelerde eksik görülmesi nedeniyle 1987’de düzenlenerek 3386 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir.

2000’li yıllarda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci dolayısıyla kültürel mirasın korunmasında yeni yasal mevzuatlar ortaya çıkmıştır (Dağıstan, Özdemir, 2005). Yeni mevzuatlardan en mühimi, 16 Haziran 2005’te yürürlüğe giren ‘Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’dur. Bu kanun 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası’nın 2004 yılında 5226 sayılı yeni bir yasa ile değişikliğe uğrayarak oluşmuştur. 5226 sayılı yasada yer alan ‘yönetim/alan planı’ gibi kavramlar ilk defa tanımlanmıştır. Ayrıca yasanın 4. Maddesinde belediyelere kültür varlıklarının korunması ile alakalı uygulamaları ve prosedürleri takip etmek amacıyla denetim büroları (KUDEB- Koruma Uygulama Denetleme Bürosu) kurma yetkisi verildiği belirtilmiştir (Coşkun, 2012, 142).

17.08.2011 tarihli 648 sayılı kanun hükmünde kararname (KHK) kapsamında korunması gerekli doğa varlıkları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nden alınıp Çevre ve Şehircilik Bakanlığı altında kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’ne sorumluluğuna verilmiştir. Ayrıca KHK kapsamında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunun 3. Maddesi birinci fıkrasının (a) bendine doğal tabii sit, taşınır tabiat varlıkları, sokak sağlamlaştırma proje ve uygulamaları ve etkileşim geçiş sahası kavramları eklenmiştir.¹⁷

Günümüzdeki koruma sürecinin şekillenmesinde, 18. Yüzyıldan itibaren uygulanan politikalar, kanunnameler ve yasal mevzuatların payı büyüktür.

Tablo 1. Ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına ilişkin yaklaşımlar

Ülkemizde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat	
1869- I. Asar-ı Atika Nizamnamesi	Osmanlı Devleti’nde hazırlanmaya başlayan koruma mevzuatının ilk yasası olan bu nizamnamenin 7 maddesi olup, taşınmaz eski eserler ile ilgili bir yaptırım mevcut değildir.
1874- II. Asar-ı Atika Nizamnamesi	Eski eser tanımı yapılmıştır.
1884- III. Asar-ı Atika Nizamnamesi	Kişilerin sahip olduğu eski eserleri yıkamayacakları yıkanlara karşı yaptırım uygulanacağı açıklanmıştır.

¹⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110817-1-1.htm> Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname

1951- GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, korumayla ilgili yaptırımlarda bulunan en yetkili kurumdur.
1961 Anayasası	Anıtları koruma görevi hükümete yüklenmiştir.
1710- Eski Eserler Yasası	Koruma prosedürü açıklığa kavuşmuştur. Tescil işlemleri hızlanmıştır.
1982- Anayasası	Yasa kapsamında özel mülkiyete dair açıklamalar getirilmiştir.
2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	Taşınmaz kültür varlığının tanımı yapılmış, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının kurulmasına karar verilmiştir.
2863/3386	Kültür varlıklarının tescil işlemlerinin tanımı yeniden yapılmıştır.
2863/5226	Belediyelere KUDEB (Koruma Uygulama Denetleme Bürosu) kurma yetkisi verilmiştir.
648 sayılı KHK	Doğal sit, sokak sağlamlaştırma, taşınır tabiat varlıkları, etkileşim geçiş sahası gibi kavramlar eklenmiştir.

5. ELMALI İLÇESİNİN ÖZELLİKLERİ

5.1. Tarihsel Gelişimi

Elmalı ve çevresi tarihi süreçte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Elmalı, Korkuteli'nin güney batısında Kaş, Finike, Fethiye'ye ayrılan yolların ortasında bulunmaktadır. Bölgede yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen buluntular yörenin eski dönemlerden beri kullanıldığının kanıtıdır. Araştırmacılar tarafından ‘‘Kuzey Likya’’ olarak tanımlanan Elmalı’da yapılan arkeolojik araştırmalarda Elmalı’ya tarih öncesi dönemlerden İslam dönemine kadar olan süreçte, Neolitik, Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir Çağları ile Hellenistik ve Roma dönemlerinde yerleşimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Çizelge) (Özgen 2008:1). Karataş, Hacimusalar, Podalia, Dinsiz, Akçay höyükler gibi yerleşimler neolitik çağda Elmalı’da yoğun yerleşim olduğunu kanıtlamaktadır (Danacı 2012).

Tablo 2. Farklı dönemlere göre konumlanan uygarlıklar

YILLAR	DÖNEMLER
M.Ö. IX - M.Ö. 546	Likyalılar
M.Ö. 546 - M.Ö. 333	Pers
M.Ö. 333 - M.Ö. 188	Büyük İskender Devri
M.Ö. 188 - M.Ö. 395	Romalılar
M.Ö. 395 - M.S. 1080	Bizanslılar
M.S. 1080 - M.S. 1324	Selçuklular
M.S. 1324 - M.S. 1423	Teke Beyliği
M.S. 1423 - M.S. 1920	Osmanlılar
M.S. 1923 -	Cumhuriyet

Kaynak: Ekiz 2001, Özgen 2008, Danacı 2012.

Likya olarak bilinen bölge Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun, Selçuklu Devleti'nin, Teke Beyliği'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kalmıştır (Serbest 2008;36). Bölgenin yerleşim tarihi M.Ö. 5. Ve 4. Yüzyılda yaşamış olan likyalılara dayanmaktadır. M.Ö. 546'da Perslerin bölgeye gelmesiyle Likya Perslere bağlanıp para basımına geçilmiştir (Durgun 2018: 6). Nüfusun fazla olduğu sahil bölümlerinde yazıtlarda Pers, Fenike ve Grek dillerine de yer verilmiş ancak geleneksel kültürlerde çok fazla bir etki gözlemlenmemiştir (Ekiz 2001). Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesiyle Likya için Helenistik dönem başlamıştır. Özdemir ve Çobanisa köyleri arasında bulunan, dönemin izlerini hala taşımakta olan Gilevgi kalesi Elmalı'da Helenistik dönemde yaşam olduğunu göstermektedir (Danacı 2012; 49).

Şekil 1. Elmalı Sikkeleri Örnekleri.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Bizanslıların bölgede hakimiyet kurmasıyla birlikte Hristiyanlık yaygınlaşmış ve bölgedeki Roma yapılarının yerini kiliseler almaya başlamıştır. Bu dönemde Mısır ile yapılan ticari faaliyetlerin durağan hale gelmesi Elmalı’da yoksulluğa neden olmuştur. Bunun üzerine M.S 7. Yüzyılda Müslüman Arapların istilaları ile Likya bölgesinde güvensiz bir ortam oluşmuştur. Halk tarafından bazı kentler terkedilip, güvenliği sağlamak amacıyla kıyı kesimlerden iç kesimlere göç edilmiştir (Erdem 2006: 376).

Anadolu Selçuklular Döneminde 1. Gıyaseddin Keyhüsrev 1207 yılında Antalya’yı fethetmiştir. Fetihden sonra yapılan ilk çalışma, Türkleştirmek amacıyla Teke Türkmenlerini bölgeye yerleştirmek olmuştur (Uzunçarşılı, 2011: 67). Bir taraftanda Hamit Bey tarafından getirilen Yomut Türkmenleri Isparta, Burdur, Antalya bölgelerine yerleşerek Teke Türkmenleriyle ortak bir yaşam sürmeye başlamışlardır.

Süreç içerisinde, Selçuklu Devleti’nde devam eden taht kavgaları sonucunda idari yapıda zayıflama meydana gelmiştir. Çoğunlukta olan Türkmen nüfusu, Moğol baskısı altında olan Selçuklu Devleti’nin saltanatını tanımayıp, Moğollara bağlılıklarını bildirerek beylik almayı başarmışlardır (Kofoğlu, 2006; 93-95). Bunun sonucunda Selçuklu Devleti’ne bağlı Hamitoğulları Beyliği hakimiyetinde olan Antalya topraklarından, Elmalı, Finike, Kalkan, Kaş, Gömbe, Serik, Korkuteli ve Antalya’dan Alanya’ya kadar olan bölge Teke Eli olarak adlandırılmaya başlamıştır (Moğol 24).

Antalya 1391 yılında Yıldırım Bayezid tarafından fethedilerek Osmanlı Devleti sınırlarına katılmıştır. Fetihden sonra Teke Sancağının merkezi olan Elmalı, merkezin Antalya’ya nakledilmesinden sonra kaza haline getirilerek, günümüze kadar önemini korumuştur. Beylikler döneminde yaylak olarak kullanılan bölgede, Osmanlı Devleti’nin egemen olduğu süreçte de bu gelenek sürdürülmüştür. Antalya Sancak Bey’i Teke Paşa’sının kış aylarında Antalya’da yaşarken, iklim koşulları nedeniyle yaz aylarında Elmalı’da yaşadığı kaynaklarda geçmektedir (Çiftçi 2008)

Tanzimat Fermanından sonra yapılan yenilikler ile Teke Sancağında değişim süreci başlamıştır. Devlet yönetiminde yapılan düzenlemeler ile Teke Sancağı 1847’de Karaman Eyaleti’ne bağlanmıştır (Beden 2004: 36). 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinde Antalya’nın Konya’ya bağlı olması bu durumu destekler niteliktedir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra idari yapıda yeniden yapılan düzenlemelerle Antalya il merkezi haline getirilmiştir (Güçlü, 2002, 35).

Elmalı’da yerel yönetim 1904 yılında kurulmuştur. Cumhuriyet’in ilk zamanlarına kadar Finike ve çevresi Elmalı’ya bağlı kalmıştır. İlçe merkezi 1946 senesine kadar 23 mahalle muhtarlığından oluşurken ilçenin demografik olarak büyümesiyle 25 muhtarlığa yükselmiştir (Antalya İl Yıllığı, 1967,59, Ekiz, 2001, 15).

5.2. Kentin Mekânsal Oluşumu

Elmalı’da ilk yerleşim Elmalı Dağının eteklerinde yer alan Camiatik, Camicedit, Toklular ve Tahtamescit mahallerinde olmakla beraber, ilçenin tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Serbest 2008). İlçe kuzeyden güneye doğru gelişim göstermiştir. Öncelik Toklular Mahallesi’nin kuzeyine, 1610 yılında Ömer Paşa Camisi’nin inşa edilmesinden sonra ise İplik Pazarı mahallesine doğru şehrin sınırları genişlemiştir (Harita 1).

Elmalı’nın demografik durumuna dair saptanan en eski belge 16. Yüzyıla ait olan ‘23 nolu Teke Livası Defteri’dir. Bu belgede, o dönemde Elmalı’nın 21 mahalle içerdiği ifade edilmektedir (Ünal, 2008: 35) (Tablo 3).

Tablo 3. Elmalı’da 16. Yüzyılda Bulunan Mahalleler

Mahalle-i Cami	Mahalle-i Koca Mustafa	Mahalle-i Taceddin Halife	Mahalle-i Hacı Hıdır
Mahalle-i Hacı Mustafa	Mahalle-i Mustafa Fakih	Mahalle-i Börkçüler	Mahalle-i Bezirgan Ali
Mahalle-i Şeyh Mehmed	Mahalle-i Mescid-i Şeyh Sinan	Mahalle-i Sinan Fakih	Mahalle-i Hacı İsmail
Mahalle-i Aleaddin Halife	Mahalle-i Kandoğlu	Mahalle-i Savruk	
Mahalle-i Resul Fakih	Mahalle-i Aybey	Mahalle-i Cami-i Köhne	
Mahalle-i Veys Fakih	Mahalle-i Sofular	Mahalle-i Yenişehir	

1671 yılında Evliya Çelebi Elmalı’yı şu sözlerle anlamaktadır; “*Elmalı dağı eteğinde, Cihangir yokuşu gibi evleri birbiri üzerinde dereli tepeli bir yerde, Meram Bağı gibi bir eski şehirdir. 32 mahallesi ve 8.888 tahta damlı evi vardır. 32 camisinden en güzeli Ketenci Ömer Paşa Camisidir. Çarşı içinde olduğundan cemaati çoktur...*” Ayrıca, 7 adet vakıflı, 70 adet vakfı olmayan sıbyan mektebi, 4 adet medrese, 1tane imaret, 5 adet hamam, 300 adet dükkân ve yerleşim içinde 3 adet han 70 adet değirmen olduğundan bahsetmiştir.¹⁸

Her ne kadar Çelebi 8.888 tane konutun varlığından bahsetsede, Erel 16. yüzyılın sonunda başlayıp, 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren Celali İsyanlarından dolayı halkın dağılması nedeniyle, Elmalı’da 16. yüzyıl sonunda 726 olan hane sayısının 17. Yüzyıl’ın başında 250’ye kadar düştüğünü belirtir.¹⁹

Nüfus hareketlerinin Elmalı’nın fiziksel yapısını etkilemesinin yanı sıra, süreç içerisinde aldığı dış göçlerinde kentin gelişimine etkisi olmuştur. 20. Yüzyılın başından itibaren gerçekleşen; Selanik- Kesriye, Grebene’den gelen muhacirler, 1937’de doğudan, 1950-1952 yıllarında Bulgaristan’dan gelen göçmenler tarafından ilçeye yoğun bir şekilde yerleşim gerçekleşmiştir. Artan nüfus nedeniyle ortaya çıkan konut ihtiyacı

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 25

¹⁹ Erel, 2000

sonucunda, Gündoğan Mahallesi'nin bulunduğu bölgeye yeni yapılar inşa edilmiştir (Kurdoğlu'ndan aktaran Ünal, 2008: 36).

Harita 1. Elmalı'nın mekansal gelişimi

Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinden düzenlenmiştir.

Zamanla nüfusun artıp, yerleşimlerin büyümesiyle mahalle sayıları artmıştır. 1946 yılında mahalle sayısı 23'e ulaşmış, sonraki yıllarda mahalleler birleştirilerek yeni isimler eklenmiştir (Çizelge) (Ekiz, 2001; 20).

Tablo 4. Elmalı'da Birleştirilen ve Yeni Mahallerin İsimleri

Nacaklar + Nazırlar	→ İplik Pazarı Mahallesi
Tatlılar + Selamlar	→ Cami-i Cedit Mahallesi
Dervişler + Pınarbaşı	→ Toklular Mahallesi
Alamescid + Külahçılar	→ Cami-i Atik Mahallesi
Nuhlar + İmamlar	→ Tahta Mescid Mahallesi
Hanedanlar + İshakdede	→ Kapmescid Mahallesi
Kuşakçılar + Eğrekler + Yenimahalle	→ Karyağdı Mahallesi

Kaynak: Çiftçi, 2008, 36.

Serbest, Elmalı'nın tarihi süreçte gelişimini 4 etapta incelemiştir;²⁰

1. 1939 öncesi yerleşimler ilk etapta değerlendirilebilir. Elmadağ eteklerinde kurulan ve Camiatik, Camicedit, Toklular ve Tahtamescit mahallerinin bulunduğu bölümlerde yayılan ilk mahalleler içinde inşa edilen dini yapıların yapım tarihleri de, mahallelerin kuruluş tarihlerini saptamaya yardımcı olacaktır.

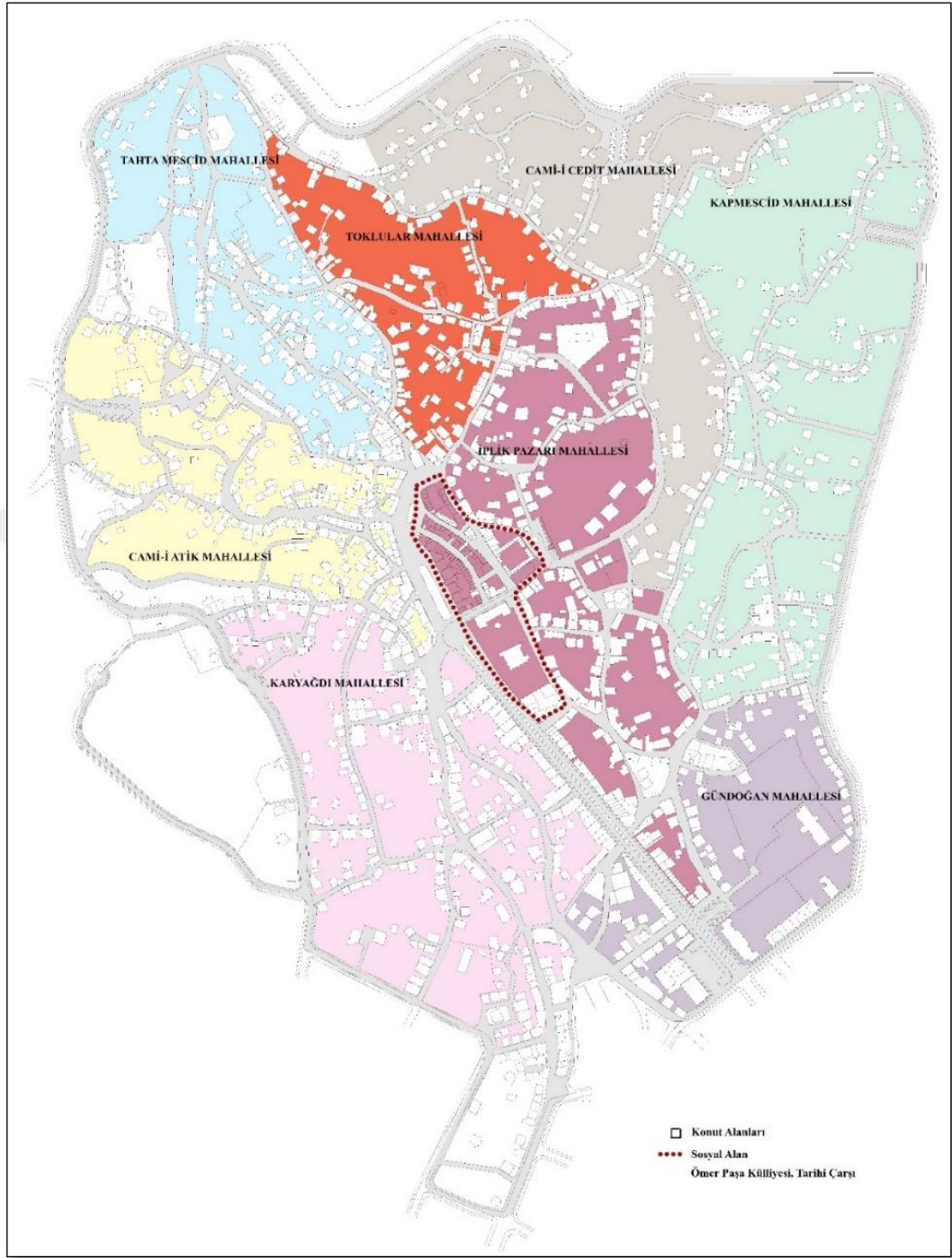
2. 1939–1956 yılları arasında planda gerçekleşen gelişmeler Elmalı'nın 2. gelişme etabını oluşturmakta olup 1939 senesinde ilk kez imar planı uygulanmıştır. Bu gelişme etabında bölgesel gelişmeler Karyağdı mahallesinin bir parçası, İplikpazarı ve Kapmescit mahallelerinde görülmektedir.

3. 1956–1974 yılları arasında Gündoğan mahallesi ile Karyağdı Mahallesinin bir bölümünün gelişmiştir. Bu dönemde resmi kurumlara ait yapıların büyük bir bölümü bu mahallelerde kurulmuş olup ticaret birimlerinin gelişimi kentin de bu kısmında gerçekleşmiştir.

4. 1974 sonrası kent gelişimini güneye doğru yapmıştır. Bugünkü Yeni mahallenin gelişimi ve yerleşimin güney yönüne yayılması, 1974 yılından sonraya denk düşmektedir.

Günümüzde Elmalı ilçesinin yapılaşma durumu incelendiğinde, tepelerde başlayan konut alanları eteklere doğru yayılım göstermiştir. Ayrıca yol ve bahçe duvarları gibi fiziksel bölücülerle, sosyal alanlardan ayrılmışlardır. Sosyal hayatın geçtiği, ticari mekanların bulunduğu alanlar ise İplik Pazarı mahallesinde toplanmıştır. Elmalı'nın ticaret ve gündelik yaşamının yoğunlukta olduğu Ömer Paşa Külliyesi ve Tarihi Çarşı da İplik Pazarı Mahallesinde yer almaktadır. İlçenin fiziksel sınırları ve mekansal fonksiyonları haritada gösterilmiştir (Harita 2.).

²⁰ Serbest,2008

Harita 2. Elmalı'nın fiziksel sınırları.

Kaynak: Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı

5.3. Coğrafi Özellikler

5.3.1. Coğrafi Konum

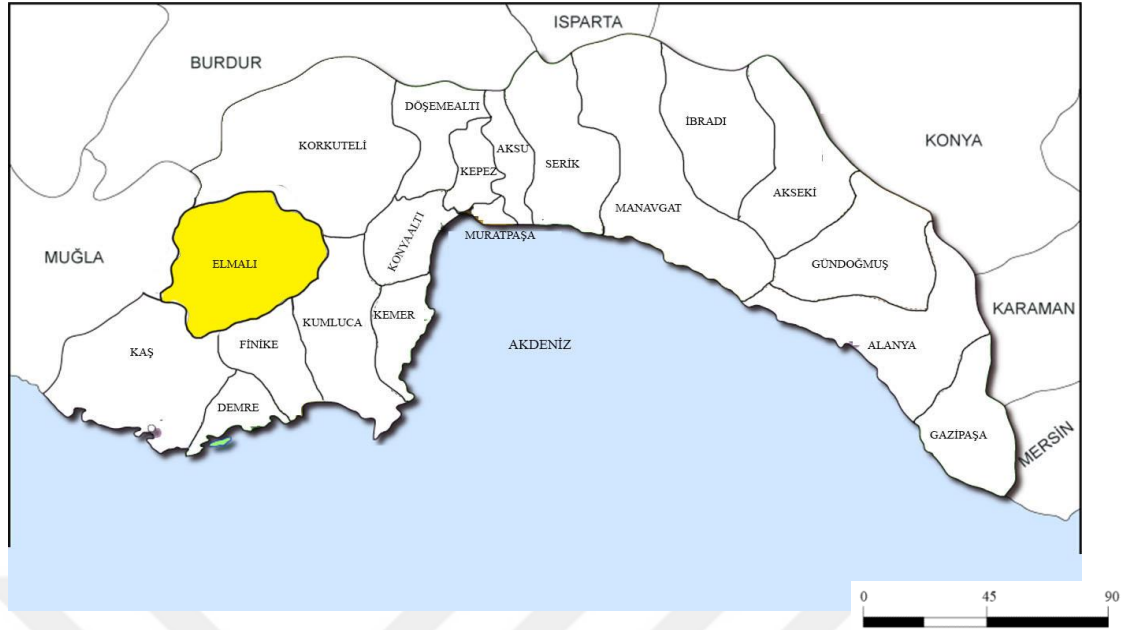
Elmalı Dağı'nın eteklerine kurulan ilçe Batı Torosların arasında, denizden 1050-1150 m yükseklikte, geniş bir plato üzerindedir. Elmalı'nın kuzeyinde bulunan Elmalı Dağı, doğusunda bulunan Bey Dağları, güneyinde bulunan Susuz Dağı ve batısında bulunan Akdağlar ilçenin doğal sınırlarını oluşturmaktadır. Dağların ortasında kalan alanda ise Elmalı Ovası yer almaktadır (Danacı 2012).

Elmalı 1594 km² lik yüzölçümünü ile Antalya'nın yaklaşık % 7.69'unu kaplamaktadır (Serbest 2008). Akseki, Alanya, Korkuteli, Manavgat, ve Kaş ilçelerinden sonra ilde 6.cı sırada yer almaktadır.

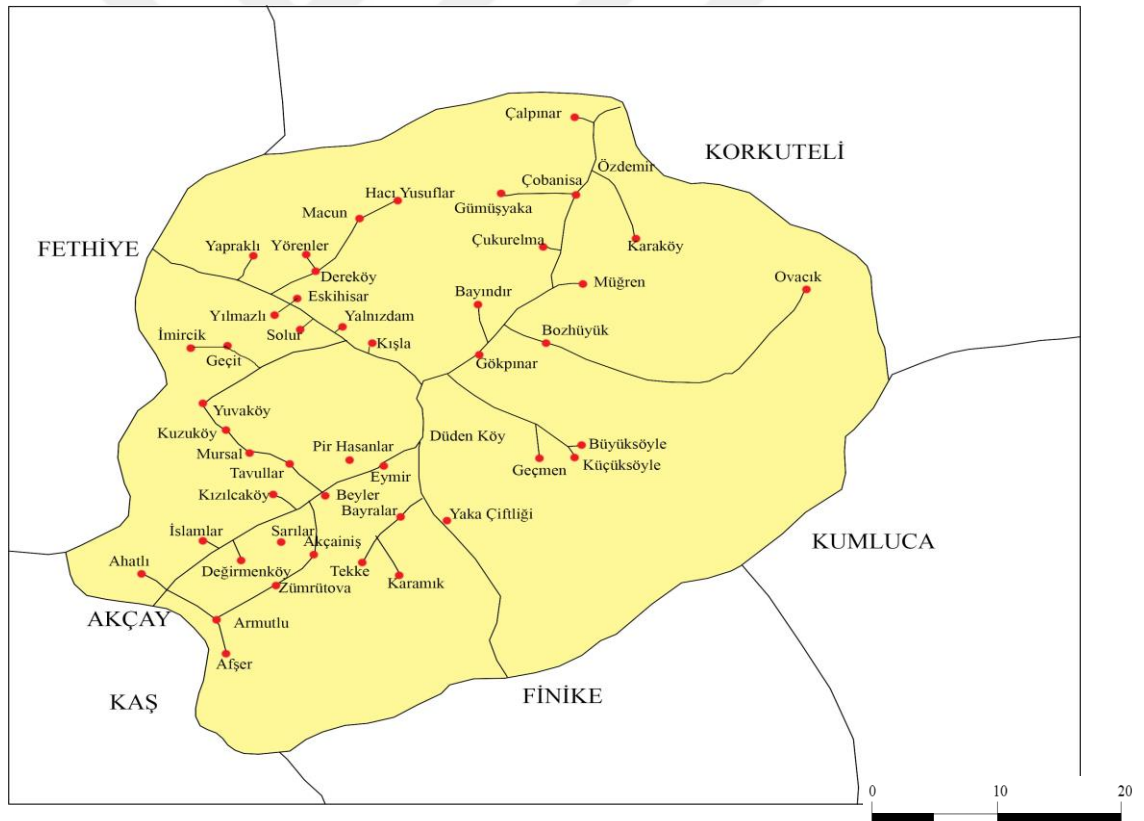
46-46 doğu meridyenleri üzerinde konumlanan Elmalı, Antalya il merkezinin 120 km batısındadır. İlçe güneyde Kaş, kuzeyde Korkuteli, batıda Fethiye, doğuda Kumluca ilçeleri ile çevrilidir (Harita 3).

Harita 3. Antalya ilinin Türkiye'deki konumu

Harita 4. Elmalı ilçesinin Antalya'daki konumu

Harita 5. Elmalı ilçesinin mahalleleri

(Yazar Tarafından Antalya İl Yıllığı 1963 Kaynağından Türetilmiştir)

Elmalı ve çevresinde yer alan bölgeler jeolojik açıdan değerlendirildiğinde, bölgenin eosen ve post eosen olmak üzere iki dönemde oluştuğu anlaşılmaktadır. Eosen arazileri, içerisinde nümmülit fosilleri bulunduran, sert ve beyaz renkte kalkerlerin oluşturduğu yüksek dağlardır. Elmalı'nın çevresinde bulunan alçak tepelerin arazisi olan Post eosen ise içlerinde kalker bulunmayan, gre ve marnlardan oluşan alanlardır. Jeolojik yapıdaki kalker ve kıvrımlı yapıları nedeniyle karstik yeryüzü şekilleri ortaya çıkmaktadır. (Çiftçi 2008:20).

İlçenin batısındaki Akdağ (2.596 m), doğusundaki Bey Dağı (2.511 m) kuzeyindeki Elmalı dağı (2.596 m) ve güneyindeki Kohu Dağı (2.213 m) Elmalı'nın önemli yükseltilerindendir. Bunlara Ada Tepesi, Topdağı Tepesi, Tilkicilik Tepesi de eklenebilir. Her ne kadar içerisinde çoğunlukla dağlık alanlar bulundursa da, Yayla Ovası, Müren Ovası, Yuva Yaylası, Ovacık gibi önemli düzlüklere de sahiptir (Çiftçi 2008:20).

Tarıma yatkın olan bu ovaları besleyen iki büyük su kaynağı bulunmaktadır. Bunlar Avlan Gölü ve Karagöldür. Avlan gölü 1978 yılında tarım arazilerini artırmaya yönelik yapılan çalışmalar sırasında kurutulmuştur.

Karstik arazilerde su yeraltına sızıp, boşlukta birikir. Kesintiye uğradığı yerlerde yeryüzüne çıkarak kaynak sularını oluşturur. Kaynak suları Elmalı'nın su ihtiyacını karşılamaktadır. İlçede kaynak sularının yer aldığı başlıca bölgeler Kırkpınar, Kazanpınar, Gökpınardır ve Yarsayanpınar'dır (Çiftçi 2008:21). Kaynaklardan çıkan sular Karagölü besleyerek, bir doğa harikası olan Elmalı Düdeni'ne dökülür. Büyük bir mağaraya benzeyen düdenin içerisinde önceleri iki tane değirmen olduğu, sonrasında ise suların birikmesini engelleyen bir sistem yapıldığı bilinmektedir (Ekiz 2001:13).

5.3.2. İklim Özellikleri

Elmalı ilçesi, iklim özellikleri açısından kıyı kesiminden farklı olarak, deniz seviyesinden 1050 m yüksekte yer almasından, karasal özellikler gösteren Akdeniz-İç Anadolu Geçiş Tipi İklim'e sahiptir. Bu iklim ilçede kıyıya göre daha soğuk geçen kış koşullarına karşın yazları daha serin geçmesini sağlar. Bu durum da yaz aylarında yaylacılığa teşvik eder (Aydın 2019).

İlçenin çoğunlukla kalkerlerden oluşması sebebiyle bitki örtüsü yarı kurakçıldır. İçerisinde maki topluluklarıyla beraber ağaç kümeleri ve fundalıklar da bulunmaktadır (Elmalı, Türk Ansiklopedisi, 1968: 110).

Verimli tarım arazilerine sahip olan Elmalı endemik bitki türü bakımından da zengin bir bölgedir. Avlan Gölü çevresinde yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda, göl çevresinden toplanan 298 türden 54'ü (% 18,12) endemik olarak belirlenmiştir (Aydın 2019: 78). Bir diğer çalışmada ise 16 endemik bitki türü tespit edilmiştir (Ünlüsoy, 2011:30-31).

Endemik bitki üzerine bir araştırmada Beydağları'nda Sedir Araştırma Ormanı'nda yapılmıştır. Bitki örtüsü üzerine yapılan çalışma kapsamında 708 cins tespit edilmiş bu cinslerin 141'inin endemik olduğu sonucuna varılmıştır. (Deniz ve Sümbül, 2004, 529-555). Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü'nün Sedir Araştırma Ormanı'nda yaptığı bir araştırma sırasında Elmalı bölgesinde 745 tür saptanmıştır. 745

türün 161'i endemik olup bölgede ki endemizm oranı % 21,6 olarak bulunmuştur (Başaran, 2008, 289).

Elmalı'nın bitki örtüsünün önemli öğelerinden biri de Toros Sediridir. Konya-Süber ve Elmalı çevresinde yapılan 8500 yıl öncesi neolitik çağ yerleşimleri hakkındaki araştırmada, o çağda da sedir ormanlarının var olduğu tespit edilmiştir. Sedir ağacı Elmalı'da kapı pencere doğramaları, mobilyalar, merdiven vb. mimari öğelerin üretiminde kullanılmaktadır. Sedir uzun ömürlü olması, kokusundan dolayı çok tercih edilen bir materyaldir (Çiftçi, 2008:20).

Elmalı ormanları, sedir ağacının yanı sıra mimari öğelerde kullanılan çam, ardıç, meşe vb ağaçları da içermektedir. Ayrıca içerisinde ısınmaya yarayacak olan meşe, piynar, gürgen ağaçlarını da içermektedir (Çiftçi,2008:21).

5.4. Nüfus Yapısı

Tarihi süreç içerisinde, Elmalı'nın sosyal ve idari durumundan dolayı demografik yapısında değişimler yaşanmıştır.

Elmalı ilçe nüfusu 2021 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 21.179'u erkek, 19.435'i kadın olmak üzere toplamda 40.614 kişiden oluşmaktadır. İlçenin yıllara göre nüfus grafiğine bakıldığında değişken nüfus hareketi algılanmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Elmalı İlçesi Yıllara Göre Nüfus Tablosu

YILLAR	1927	1935	1942	1967	1973	1980	1990	2000	2010	2020	2021
TOPLAM NÜFUS	16.136	20.484	21.787	31.900	34.106	40.586	35.324	40.041	37.756	39.365	40.614

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Cumhuriyet döneminden önceki kaynaklar tarandığında, en eski nüfus sayımının 1831 yılında yapılp, toplam nüfusun 4735 kişi olduğu anlaşılmaktadır (Antalya Yurt Ansiklopedisi'nden aktaran Çiftçi, 2008:24). 1842 yılında Schönborn'a göre nüfus hemen hemen 10.000 kişi olup içerisinde Rum ve Ermeni kesimleri de barındırmaktaydı (Darkot, 1948:238). Teke Sancağının Konyaya bağlanmasından sonra 1868 yılında yayınlanan ilk Konya Vilayet Salnamesi'nde Teke Sancağı genelinde toplamda 76.241, Elmalı kazasında 14.413 kişi olduğu yazmaktadır. 1888 yılındaki Konya Vilayet Salnamesinde Elmalı nüfusu 20.993 olarak tespit edilmiştir (Güçlü, 1996:106).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle askere alınması ile erkek nüfus azalmış, Rumeli'den gelen göçmenlerin sancak sınırları içerisinde ikamet etmeleri ile genel nüfus bir miktar artmıştır (Güçlü 1996, Çiftçi 2008).

Kaynaklar incelendiğinde, Elmalı nüfusunda sadece müslüman kesimin değil gayri müslim kesiminde varlığı görülmektedir. 1890'lı yıllarda yapılan nüfus sayımında 45.000 kişik nüfus belirtilip bunların 5.000'i Rum, 411'i Ermeni, 24'ü Yahudi, 20'si Katolik, 9'u Protestan, 39.565'i Müslümandır (Cuinet, 1891). 1892 tarihli Konya Vilayet

Salnamesinde yayınlanan Elmalı verilerinde 24 mahalle, 40 köy, 2.481 hane bulunduğu ve toplam nüfusun içerisinde Ermeni ve Rumlarla beraber 13.443 kişi olduğu belirtilmiştir. 1893’de ki veriler incelendiğinde 23.598 Müslüman, 209 Rum, 246 Ermeni olmak üzere toplam 24.053 kişi olduğu görülmektedir. (Çiftçi, 2008: 25-26). 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında çıkan savaşlar nedeniyle Teke Sancağı nüfusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce, 1904 yılında Antalya Kazasının Konya Vilayet Salnamesinde yayınlanan nüfus bilgilerinde 90.134 Müslüman, 6.339 Rum, 58 Ermeni, 155 Musevi, 403 Kıpti olmak üzere toplamda 712.413 kişi olarak belirtilmiştir (Güçlü, 1996:108). Cumhuriyet dönemi öncesinde, çeşitli kaynaklardan tespit edilen yıllara göre nüfus oranı tabloda gösterilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Elmalı İlçesi Yıllara Göre Nüfus Tablosu

YILLAR	1831	1842	1868	1888	1890	1892	1893
TESPİT EDİLEN NÜFUS	4.735	10.000	14.413	20.993	Müslüman: 39.565 Rum: 5.000 Ermeni: 411 Yahudi: 24 Katolik: 20 Protestan: 9 Toplam: 45.000	Müslüman: 12.986 Rum: 210 Ermeni: 247 Toplam: 13.443	Müslüman: 23.598 Rum: 209 Ermeni: 246 Toplam: 24.053

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Elmalı, tarih boyunca içerisinde barındırdığı azınlık, Müslüman ve yörük nüfusların yerleşiminden dolayı değişken bir demografik yapıya sahip olmuştur. Farklı kesimden birçok insana ev sahipliği eden Elmalı’nın demografik yapısını, süreç içerisinde yaşanan ulusal olaylarda etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında imzalanan Lozan Antlaşması sonucunda; Elmalı merkez ilçesi nüfus kayıtlarına göre mevcut 402 Ermeni, 266 Rum Finike İskelesinden Yunanistan’a gönderilmiştir. Azınlıkların gönderilmesinden sonra ilçeye göçmen yerleşimleri başlamıştır. 1925-1926 yılları arasında Selanik-Kesriye, Grabene muhacirleri; 1937’de doğu göçmenleri, 1950-1952 yılları arasında Bulgaristan göçmenleri yerleştirilmiştir (Çiftçi 2008:21).

Elmalı ilçesi konumu ve iklimi nedeniyle yazın yaylak olarak kullanılan bir bölgedir. Yayla kültürünün oluşmasındaki büyük etken yörüklerin varlığıdır. Yörük günümüzde göçebe anlamını taşımaktadır. Yazın yaylalarda, serin yerlerde, kışın sıcak ortamlarda konaklayan büyüklü küçüklü insan toplulukları olarak adlandırabiliriz. Elmalı ve çevresinde tarih boyunca yörüklerin uğrak alanlarından olmuştur. Elmalı’da yaşayan 2000’den fazla yörük oba adlarına göre isimler olarak çadırlarda yaşamışlardır (Çiftçi, 2008:27). Günümüzde bu geleneğin hala sürdürülmesi ilçede yaz aylarında nüfus artışının açıklamasıdır.

5.5. Ekonomik Dinamikler

Her ne kadar günümüzde çok fazla örneğine rastlamasakta, eskiden dokumacılık Elmalı'nın ticari açıdan önemli bir fonksiyonuydu. Elmalı'da bulunan göllerde yetişen pamuklardan yapılan iplikler boyanıp kilim ve ince bez dokunurdu (Aktan 1944:29, Çiftçi 2008:25) Deri üretimi de ilçede önemli bir ticaret unsuruydu. Rodos gibi adalardan gelen deri tüccarları Elmalı'da üretilen derinin müdavimiydiler (Çiftçi 2008:25).

Elmalı'da ki nüfusun büyük bir çoğunluğu geçimini tarımla sağlamaktadır. Elmalı Ovası verimli topraklara sahip olduğundan birçok meyve, sebze ve bakliyat yetiştirilmektedir. Fakat ilçede yaşanan kuraklık nedeniyle tarım ve hayvancılığın ekonomik getirisi azalmıştır. Bu durum köylerden sahil ilçelerine seracılık yapmaya giden çiftçi sayısını artırmıştır (Serbest 2008). Sadece sahil ilçelerinde değil artık Elmalı ve çevresinde de seracılık faaliyetleri hızlanmıştır.

Elmalı ilçesi bütünüyle tarım ve hayvancılık sahasıdır. Bununla beraber bazı kırsal mahallelerde bu faaliyetlerden biri diğerinin önüne geçebilmekte ancak hiçbir zaman tarım ve hayvancılık birbirinden kopuk bir şekilde sürdürülmemektedir. İlçedeki kırsal mahalleleri ekonomik açıdan sınıflandırdığımızda tarım, tarım-hayvancılık, hayvancılıktarım, hizmet-tarım ve tarım-hizmet faaliyetlerinin ön planda olduğu 5 grup kırsal mahalle tipi ortaya çıkar. 51 mahalleden 42 tanesinde (% 82,4) 1. ekonomik faaliyet tarım, 2. faaliyet ise hayvancılıktır. Bu mahallelerden ise Yuva mahallesinde 2. ekonomik faaliyet hizmet, Ovacık mahallesinde ise arıcılıktır. Geriye kalan 9 kırsal mahalleden 5'inde 1. ekonomik faaliyet hayvancılık, 2. ekonomik faaliyet tarımdır. Hayvancılığın ön planda olduğu kırsal mahallelerden Yapraklı'da arıcılık, tarımdan sonra gelen önemli bir ekonomik uğraşıdır. Akçay mahallesinde ise 1. ekonomik faaliyet hizmet, 2. ekonomik faaliyet tarımdır

Tarım ve hayvancılık faaliyetlerine ek olarak, lokumculuk ve helvacılıkta Elmalı'nın önemli geçim kaynaklarından biriydi. Fakat günümüzde ham maddelerin artışı ve fabrika ürünlerinin ortaya çıkması ile eskisi kadar önemsenmemeye başlanmıştır. Artık usta ve çıraklar günümüzde bulunamayacak durumdadır. Mevcutta 5 imalatçı vardır (Yedi Çınar Dergisi, 1992: 24).

5.6. Kültürel Yapısı

Bölgelerin günümüzdeki mevcut durumunu belirleyen en önemli etkenlerden biri geçmişten gelen kültürel yapıdır. Kültürlerin yaşam tarzları, gelenekleri, sanat yapıları ve eğitimleri mekanları etkilediği gibi, mekanlarda gelecek nesillerin oluşmasında kültürel alt yapı sağlamaktadır.

Eğitimin önem verildiği Elmalı'da okur-yazar oranı çok yüksektir. 1659 yıllarında Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi Seyahatnamesinde o yıllarda vakfı olan 7 çocuk mektebi ve 32 mescidin olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme çalışmaları eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Kurumlarda gerçekleşen değişim sonucunda taşralarda maarif komisyonları kurulmuştur. Elmalı'da 1885 yılında kendi komisyonunu kurarak eğitimde yenilikçi hareketlere ayak uydurmuştur (Durgun, 2018: 155). Bu dönemde eğitimi yayma adına tekke ve

medreselerin faaliyeti artmıştır. Elmalı'da bulunan medrese ve kütüphanelerin Elmalı Halk kütüphanesinin temelini oluşturan Babazade, Haydar Baba, Sinan-ı Ümmi ve Şeyh Efendi gibi medrese kütüphaneleri 1926 yılında birleştirilmiştir. Elmalı'nın kültürel mirası olan 'Yazma Eserler' Elmalı Halk Kütüphanesi'nde yer almaktadır (Özgen, 2008: 14-15).

Tarih boyunca kadim bilgeliğin ve tasavvuf mektebinin bir merkezi olan Elmalı, önemli tasavvuf adamlarına ev sahipliği etmiştir. Bir kısmı bu topraklarda doğmuş yaşamış ve doğru yolu gösterip aydınlatmış, diğer bir kısmı ise başka topraklarda olmasına rağmen burada yetişen büyük kişilerin bilgisi ve görgüsü altında derslerini alarak makamlarına ermişlerdir (Ögke, 2012: 59). Abdal Musa, Baltası Gedik, Halveti şeyhlerinden Vahab-i Ümmi, Eroğlu Nuri, Sinan-ı Ümmi ve çocukları Şeyh Süleyman, Şeyh Selami Halil, Şeyh Abdulvahap, Hafız Muhammed Hamdi Yazır, İbrahim Bedrettin Elmalılı bu isimlerdendir.

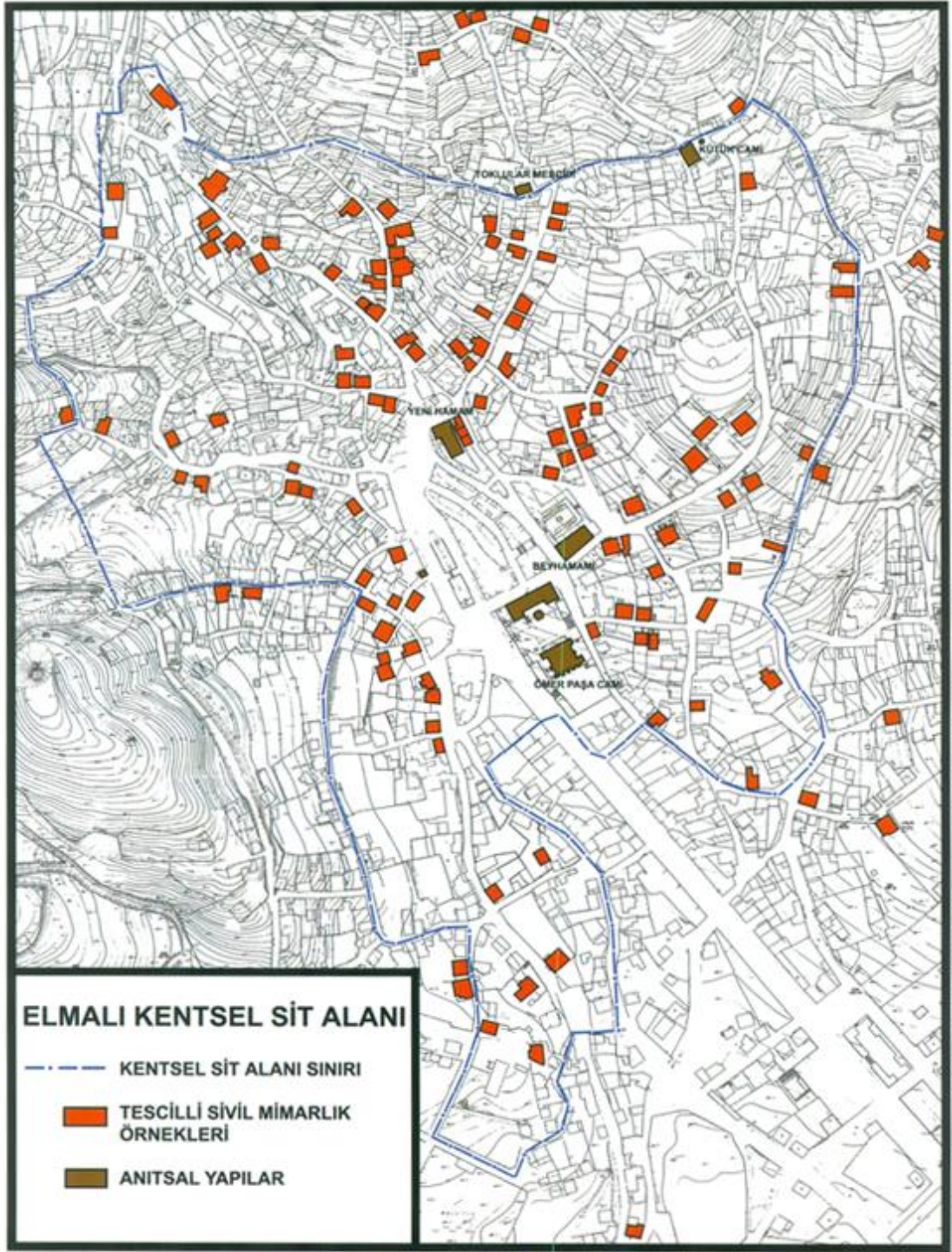
Dini yapılar ibadet edilen mekanlar olmalarının yanı sıra, bölgedeki insanları bir araya toplayarak sosyalleşme imkanı da sağlamaktadırlar. Ayrıca ait olduğu kentin hafızasında ve kenti deneyimleyen bireylerin algısında önemli bir yere sahiptirler. Bir kentin kültürel kimliğinin oluşmasında etkili olan 'inanç' duygusunu temsil eden dini yapıların, tarihi süreçte öncelikli olduğu ifade edilmektedir (Dülgeroğlu ve Zeren, 2022)

Elmalı ilçesinde tasavvuf ilminin hakim olması nedeniyle bu ilmin yansıtıldığı dini yapılar, kültürel kimliğin temelinde büyük önem teşkil etmektedir. Bu durumun göstergelerinden birisi eski mahallelerin isimlerinin çoğunun sınırları içindeki dini yapılarla aynı isme sahip olmasıdır. Bu isimler genellikle, 16.-20. Yüzyıllar arasında yaşayan bölgenin tanınmış şeyhleri ve tekkelerinden gelmektedir. Sadece müslüman kesimin değil gayrimüslim kesimlerinde yaşadığı mahalle isimleri kendi dinlerinden gelmektedir. Bunun önemli örneği, Karyağdı mahallesinin kuzeyi Ermeni mahallesi, güneyi ise Rumiyan mahallesi olarak anılmasıdır.

5.7. Elmalı İlçesinin Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası

Elmalı ilçesi somut ve somut olmayan kültürel mirası açısından, ülkemizde önemli bir yere sahiptir.

Elmalı merkezinde bulunan somut kültürel mirasın tescil çalışmaları Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından yapılmakta olup, anılan Kurul'un 11.02.2005 tarih ve 276 sayılı kararı ile 127 adet sivil mimari yapı, 7 adet anıtsal yapı tescil edilmiştir. Tescil edilen anıtsal yapılar; İsimsiz Minare, Ömer Paşa Külliyesi, Toklular Camii, Kütük Camii, Yeni Hamam, Bey Hamamı ve Askerlik Lojmanı'dır.

Harita 6. Elmalı kentsel sit alanı ve tescilli yapıları

Kaynak: Elmalı Belediyesi

Elmalı'nın tarihi ve kültürel kimliğini öne çıkararak, bölge halkının sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamak amacıyla 2009 yılında Elmalı Belediye Meclisi ve Antalya Kültürel Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'na onaylı Elmalı (Antalya) Koruma Amaçlı İmar Planı yürürlüğe girmiştir.

Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında koruma alanları belirlenmiş olup, ticaret, konut, öncelikli alanlar ve özel proje alanlarıyla ilgili kararlar yer almaktadır. Planın 2. maddesinin 1. bendinde tescilli yapılara dair kararlar belirlenmiştir.

Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11.02.2005 gün ve 276 sayılı kararıyla 1. ve 2. grup korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespitlerinin yapıldığı ve onaylandığı liste plana işlenmiştir. Tescilli yapılarda yapılacak onarımlar sırasında, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı İlke Kararlarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi hazırlama esasları hükümleri doğrultusunda işlem yapılacaktır.

Plan raporunda; Elmalı'da bulunan anıtsal yapıların bölgenin kültürünün önemli parçaları olduğu ifade edilmiştir. Bölgedeki anıtsal yapılarla ilgili kararlar aşağıdaki şekildedir;²¹

2.1.11.1 Tescilli anıtsal yapılara yapılacak her türlü müdahalede Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün görüşü alınır.

2.1.11.1 Bu planın içinde kalan ve tescilli olan han, hamam, cami ve mescitlerin harimlerine meşruta, dükkan ve kulübe gibi eklemeler yapılamaz.

2.1.11.3 Son cemaat mahalleri camekanla kapatılamaz abdest alma yeri vb. yerlerde geleneksel dokuyu tahrip edecek seramik fayans vb. yeni malzemeler kullanılamaz.

2.1.11.4 Minarelere ve kubbe çevrelerine yapıyı tahrip edecek elektronik malzeme konulamaz. Eskiden yapılmış olanlar yeni onarım sırasında projelendirilerek rapora bağlanacak ve özgün duruma getirilecektir. Ancak paratoner, kandillik, mahya gibi geleneksel tesisat yapılabilir.

2.1.11.5 Bu yapılarda ısıtma sistemleri için Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun uygun görüşü doğrultusunda uygulama yapılacaktır.

2.1.11.6 Bu yapılarda gerçekleştirilen proje ve ruhsat gerektiren esaslı onarımları belirtmek amacı ile yapılara onarım kitabesi konulacaktır. Bu kitabe; malzeme, şekil, yazı ölçüsü, yazı stili, onarım projesi ile birlikte koruma kurulunun onayına sunulur.

Kentsel sit alanında yer alan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanları için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 658 sayılı İlke Kararlarının geçerli olduğu hükmü vurgulanmıştır.

Plan genel olarak incelendiğinde, temelinde kültürel değerlerin korunması ve Elmalı'nın potansiyellerinin saptanıp, kullanıcılara yarar sağlaması amacı yatmaktadır. Bu amaçla üretilen kararlar yapılaşma şartlarının belirlenmesi, mülkiyet durumlarının

²¹ Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulama Hükümleri

belirtilmesi, bölgedeki yapı fonksiyonların tanımlanması, tescilli yapılarda uygulama hükümlerinin belirlenmesi gibi alt yapıyı oluşturacak kararlardır.

Elmalı’da gelenekselleşen festivaller ve şenlikler somut olmayan kültürel mirasın önemli bir parçasıdır. Bunlara örnek olarak; Tarihi Elmalı Yeşilyayla Güreşleri, Gömbe Festivali, Tekke Köyü Abdal Musa Şenlikleri ve Hıdrellez Şenlikleri gösterilebilir. Elmalı Yeşil Yayla Yağlı Pehlivan Güreşleri 652 yıldır gerçekleştirilmekte olup, tarihi geçmişi açısından ülkemizde ilk sıralarda yer almaktadır. 1975’li yıllara kadar ilçe halkı ve komşu köylerden gelen misafirlerin özellikle “Mehter Takımı”nı ve seyirlik oyun olan “Hart Hart Deve”yi izlemek için geldikleri bilinmektedir (Dünden Bugüne Antalya, 2012: 276).

(a)

(b)

Şekil 2. a) Elmalı yağlı güreşleri; **b)** Abdal Musa Türbesi

Kaynak: <http://www.elmali.gov.tr/>, www.elmali.bel.tr

Elmalı ilçesi gastronomik nitelikte de somut olmayan kültürel miraslara sahiptir. Bunlardan en önemlisi Elmalı leblebisidir. Yöre halkı tarafından beğenilen ve yıllardır üretimi yapılan leblebinin sarı ve beyaz olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Ayrıca tahin helvası da Elmalı’nın simgelerindendir. Bölge esnafı tarafından 19. yy’dan beri üretimi yapılan helvanın, adını verdiği ‘Helvacılar Çarşısı’ tarihi kent merkezinde yer almaktadır. Bu lezzetlere ek olarak Elmalı’nın yöresel yemekleri ve tatlıları arasında küçükbaş ayvandan yapılan but kızartma, şiş köfte ve un helvası da bulunmaktadır.

(a)

(b)

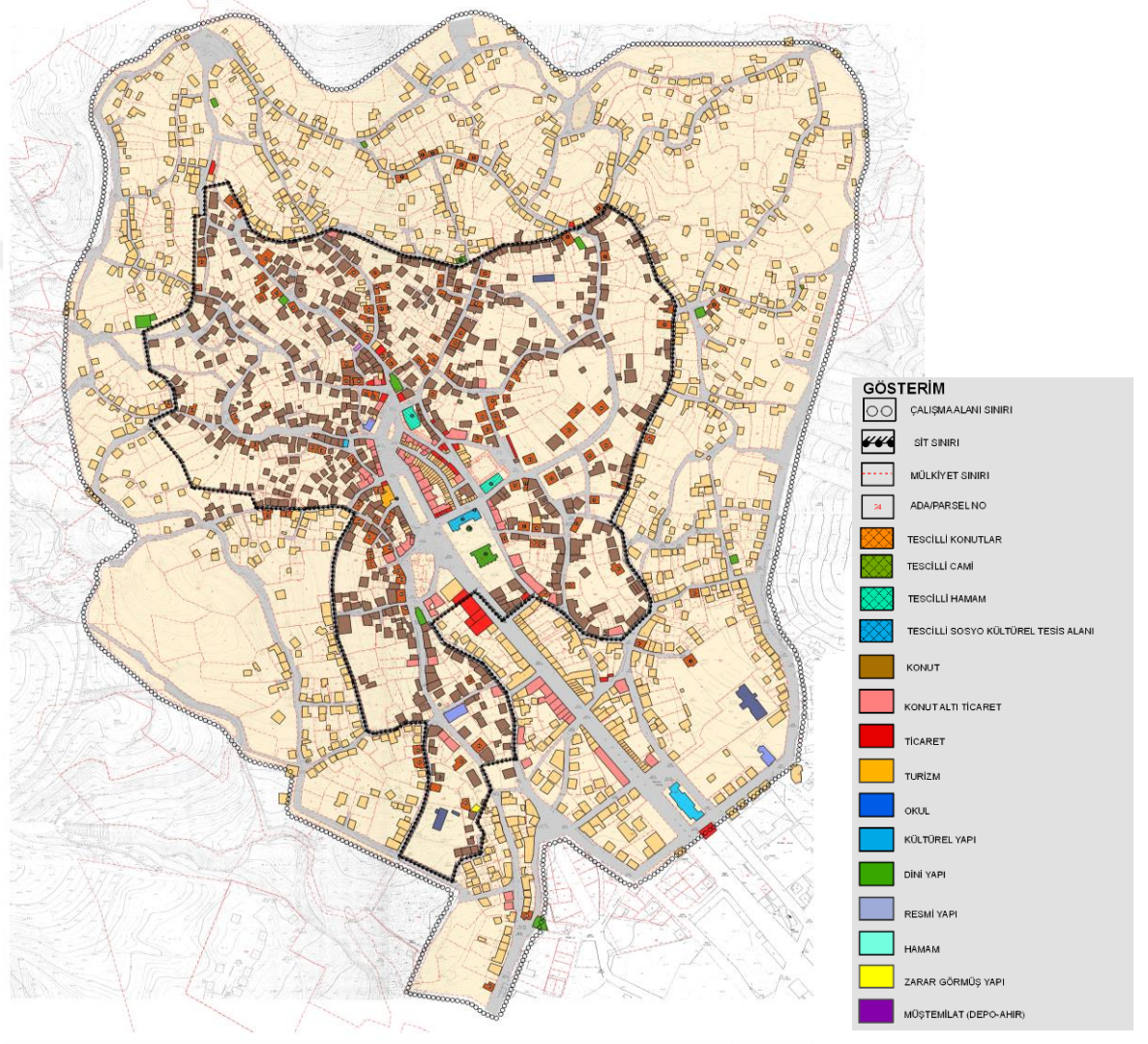
(c)

Şekil 3. a) But kızartması; **b)** Elmalı leblebi; **c)** Un helvası

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/>

5.8. Elmalı İlçesi Kentsel Sit Alanı

Elmalı ilçesi kentsel sit alanı 28 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Osmanlı kentsel özelliklerini yansıtan geleneksel konutların, anıtların, sokakların konumlandığı tarihi mahalleler camilerin çevresinde oluşmuştur²². Tarihi doku incelendiğinde ticari ve resmi yapı fonksiyonlarının Ömer Paşa Külliyesi ve çevresinde konumlandığı gözlemlenmektedir. Hükümet caddesi ve Hanönü caddesi, Elmalı'nın gündelik yaşam faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlardır (Şekil 2. a;b).

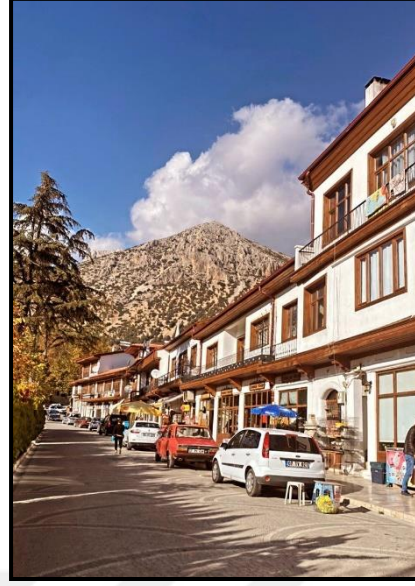
Harita 7. Kentsel sit alanı fonksiyonel kullanım haritası

Kaynak: Elmalı Belediyesi

²² Koruma Amaçlı İmar Planı, Elmalı Belediyesi

(a)

(b)

Şekil 4. a. Helvacılar çarşısı; b. Hükümet caddesi

Elmalı Kentsel Sit Alanında konutlar, sosyal yaşamın geçtiği alanın çevresinde konumlanmıştır. Elmalı Dağı eteklerine kurulan kentte konutlar birbirlerinin manzarasını, havasını, ışık almasını engellemeyecek şekilde, kademelendirilerek inşaa edilmiştir. Kentteki en eski konut örnekleri Pınarbaşı, Kütük Cami, Eski Cami, Hacı Haliller, Ağalar Yokuşu bölgelerinde bulunmaktadır (Serbest, 2008).

Şekil 5. Elmalı Dağı eteklerine kademeli şekilde inşaa edilen evlerin görünümü

Kaynak: www.elmali.gov.tr/ilcemiz

Yerleşimde bulunan ve Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenen 127 adet yapı sivil mimari eser niteliğinde olup, Elmalı'nın geleneksel konutlarını oluşturmaktadır.²³ Bu yapıların yapımları 19. yy ve 20.yy'a tarihlendirilmektedir. Genellikle bu konutlar iki katlı olmakla birlikte, aralarında üç katlı örneklerle de rastlanmaktadır. Yapılarda iklimsel nedenlere bağlı olarak genellikle birer ara kat ve/veya ara oda bulunmaktadır.

Konutlar genellikle kerpiç malzemeli olarak inşa edilmiştir. Ancak zemin katı kerpiç, üst katı ahşap karkas örneklerle de rastlanmaktadır. Ahşap karkas dolgusu kerpiç malzemedir. Kerpiç duvarlar 70 - 80 cm. yüksekliğindeki moloz taş malzemeli subasman üzerinden başlmaktadır. Zemin katta 60 – 75 cm. arasında değişen kerpiç duvar kalınlığı, üst katlarda 30 - 40 cm.'e kadar düşmektedir (Serbest, 2008).

(a)

(b)

(c)

Şekil 6. Elmalı'da bulunan iki katlı geleneksel konutlara örnekler

a; 2 ada 5 Parsel; **b.** 178 ada 8 Parsel; **c.**179 ada 7 Parsel

Kaynak: Elmalı Kültür Envanteri

Geleneksel konutlarda iç ve dış sofalı plan tipi yaygındır. Zemin katlarda depo, mutfak, kiler, odunluk gibi hizmet mekânları yer alırken, yaşam mekanları üst katta konumlanmaktadır. Konutların bahçelerinde genellikle tek katlı müştemilatlar bulunmaktadır. Çarşı bölgesine yakın konutların zemin katları bazı örneklerde dükkân olarak düzenlenmiştir.

Konutların sokağa açılan giriş cephesinin aksında, kapının hemen üstüne yerleştirilen ahşap cumbalar, Elmalı'daki geleneksel evlerin tipik öğelerindendir. Cumbalar bazı yapılarda üçgen alınlıklarla sonlandırılmış olup, eli böğründe adı verilen ahşap yapı elemanları ile taşınmaktadır.

Çatı malzemesi alturka kiremit olup, çoğunlukla kırma ahşap çatılıdır. Buna karşın geleneksel yapılarda beşik çatılı örneklerle de rastlanmaktadır.

Genellikle zemin katların sağır olduğu geleneksel konutlarda sokak köşelerinde köşe pahı bulunan yapılar mevcuttur. Yapılara giriş verilen kapılar genellikle iki kanatlı ve ahşap malzemeli olup, üstünde tepe penceresi yer almaktadır. Üst kat pencereleri ise genellikle dikdörtgen formu ve ahşap malzemedir. Odaların tavan düzenlemesinde evlerin bazılarında sade ahşap çıtalı tavan kaplaması yapılırken, bazılarında da ahşap göbek düzenlemesi yapılmıştır. Yaşam odalarında dolap, şerbetlik, ocak gibi mimari bezeme öğeleri kullanılmıştır.

²³ Antalya Elmalı Kültür Varlıkları Envanteri

Geleneksel dokuda konut, ticari ve sosyal fonksiyonları üstlenen yapıların yer aldığı her bir mahallenin merkezinde dini yapılar mevcuttur. Osmanlı döneminden itibaren kentte islam dininin ve tasavvuf ilminin yaygın olması nedeniyle, mahallelerde türbe ve camilere sıklıkla rastlanmaktadır. Dini yapılardan anıtsal yapı niteliği taşıdığı belirlenen dört adet yapı AKVKBK tarafından tescillenmiştir. Ayrıca bölgede anıtsal yapı niteliğinde iki adet hamam yapısı ve bir adet medrese yapısı mevcuttur (Şekil 5.).²⁴

(a)

(b)

(c)

Şekil 7. Dini işlevli anıtsal yapılar

a; Ömer Paşa Camii; **b.** Kütük Camii; **c.** Toklular Camii

(a)

(b)

(c)

Şekil 8. Hamamlar ve medrese yapısı

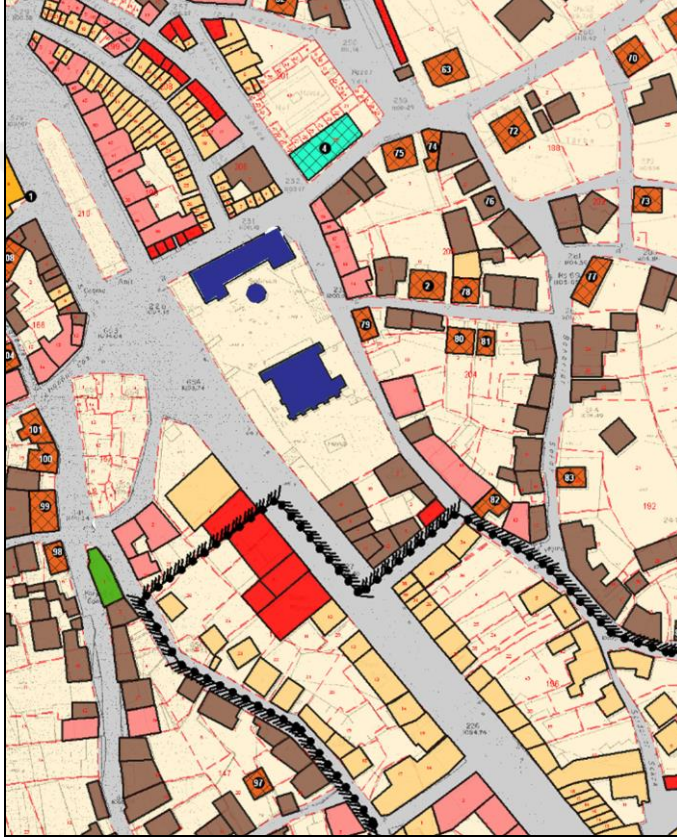
a; Bey Hamamı; **b.** Yeni Hamam; **c.** Ömer Paşa Medresesi

²⁴ Ömer Paşa Külliyesi, Toklular Camii, Kütük Camii, Bey Hamamı, Yeni Hamam

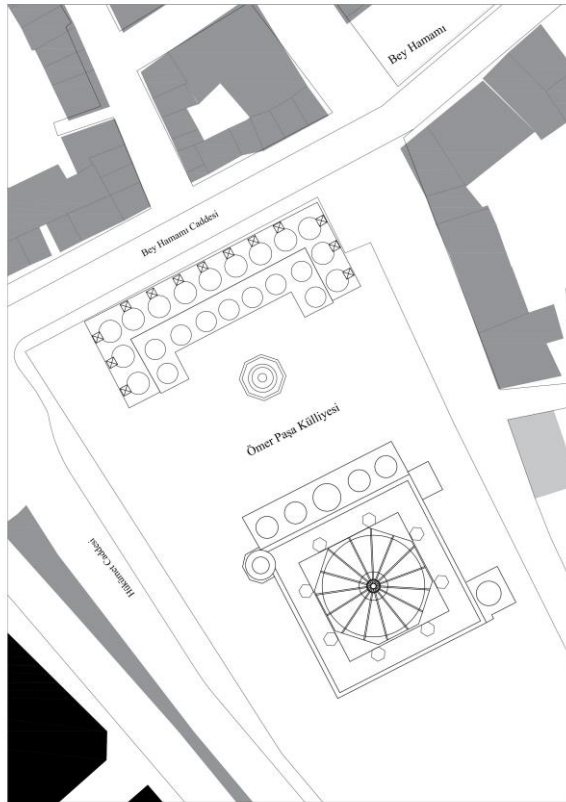
6.BULGULAR

6.1. Ömer Paşa Külliyesi

Ömer Paşa Külliyesi Elmalı'nın İplikpazarı Mahallesi, Hükümet Caddesi, 197 ada, 1 parselde yer almaktadır. Külliye; cami, şadırvan, türbe ve medrese yapılarından oluşmaktadır. Kare planlı caminin girişi kuzey yönündeki son cemaat yerinden verilmekte olup, caminin kuzeyinde yer alan avluda sekizgen planlı bir şadırvan planlanmıştır. Ayrıca caminin kuzey yönünde, Bey Hamamı Caddesine cephe verecek şekilde ters U planlı bir medrese yapısı yer almaktadır. Türbe yapısı, caminin doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 9, Şekil 10.).

Şekil 9. Ömer Paşa Külliyesi'nin kentsel sit alanı içerisindeki yeri
Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinden yayına yönelik düzenlenmiştir.

Şekil 10. Ömer Paşa Külliyesi yerleşim planı

Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinden yayına yönelik düzenlenmiştir.

Külliyeinin banisi Ketencizade Ömer Paşa hakkında yapılan araştırmalar sırasında, kesin bilgiler elde edilememekle birlikte, Manavgatlı ve iyi bir devlet adamı olduğu kanısına varılmaktadır. Ömer Paşa, kapı ağalığından çavuşbaşıliğe yükselmiş, daha sonra beylerbeyi olmuştur. Kronolojik sırayla askeri yaşantısına bakıldığında; Ömer Paşa 1603-1604 yılları arasında Diyarbekir valiliği yapmış, 1623 yılında Trablusgarp beylerbeyiliğinden sonra, ilk olarak Batum-Trabzon, daha sonra Karaman ve Maraş beylerbeyiliğine tayin edilmiştir. 1628-1629 yılları arasında İran'a ve Abaza Mehmed Paşa'ya karşı yapılan seferlere katılmıştır. 1630'da Cemâziyelevvelinde Musul'da Vezîriâzam Hüsrev Paşa tarafından başarısızlıkları sebebiyle idam edilen paşalar arasında adı geçen kişinin Ketencizâde Ömer Paşa olduğu görüşü bulunmaktadır (Eyice, 2007).

Hatice Durgun'a göre, Ömer Paşa'nın bu kadar ihtişamlı bir camiye yaptırmak için Elmalı'yı seçmesinin bazı sebepleri vardır. Bunlardan biri 16. Yüzyılda Elmalı'nın, Finike limanı ile iç bölgeler arasındaki ticaret güzergahının ana noktalarından biri olmasına rağmen, kentte sadece Cami-i Atik ve Cami-i Cedit adında iki caminin bulunmasıdır. O dönemde kentlerde kalabalık ve ticaretin yoğun olduğu bölgelerde,

büyük camiler konumlanmaktaydı. Anılan dönemde Elmalı'da büyük bir camiye ihtiyaç duyulması, Ömer Paşa'yı teşvik etmiş olmalıdır.²⁵

Osmanlı İmparatorluğu, 16. Yüzyılda mevcut olan Sünni-Şii çekişmesi nedeniyle Şii propagandasına karşı Sünni İslam'ı devlet ideolojisine dönüştürmüştür. Birçok devlet adamı cami, medrese ve benzeri dini yapıları inşa ettirerek devlet politikasını desteklemişlerdir. Elmalı gibi Bektaşî inançlarının etkin olduğu, Abdal Musa ve dergâhının bulunduğu bir yörede, İslamın yaygınlaştırılması için, içinde medreselerin yer aldığı külliyelerin yaptırılması devletin politikasını destekler niteliktedir (Durgun, 2020).

6.1.1. Ömer Paşa Camii

19. Yüzyıl kayıtlarında Cami-i Kebir olarak da anılan Ömer Paşa Camii, 1610 yılında külliye yapılarıyla birlikte inşaa edilmiştir (Ekiz, 2001:91). Caminin mimarı hakkında kesin bilgilere erişilememekle birlikte, caminin yapımında Mimar Sinan tarafından yetiştirilmiş kişilerin çalıştığı ifade edilmektedir (Ersü 1968, 8-9).

Elmalı tarihinde önemli bir yere sahip olan Ömer Paşa Camisinin dikkat çeken bir eser olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi Umre'ye yapacağı bir ziyaret sırasında Elmalı'da konakladığında, Tire, Manisa ve Amasya dışında Anadolu'da bulunan diğer bölgelerde Ömer Paşa Camisi gibi sanat değeri yüksek bir cami bulunmadığını bildirmektedir.²⁶

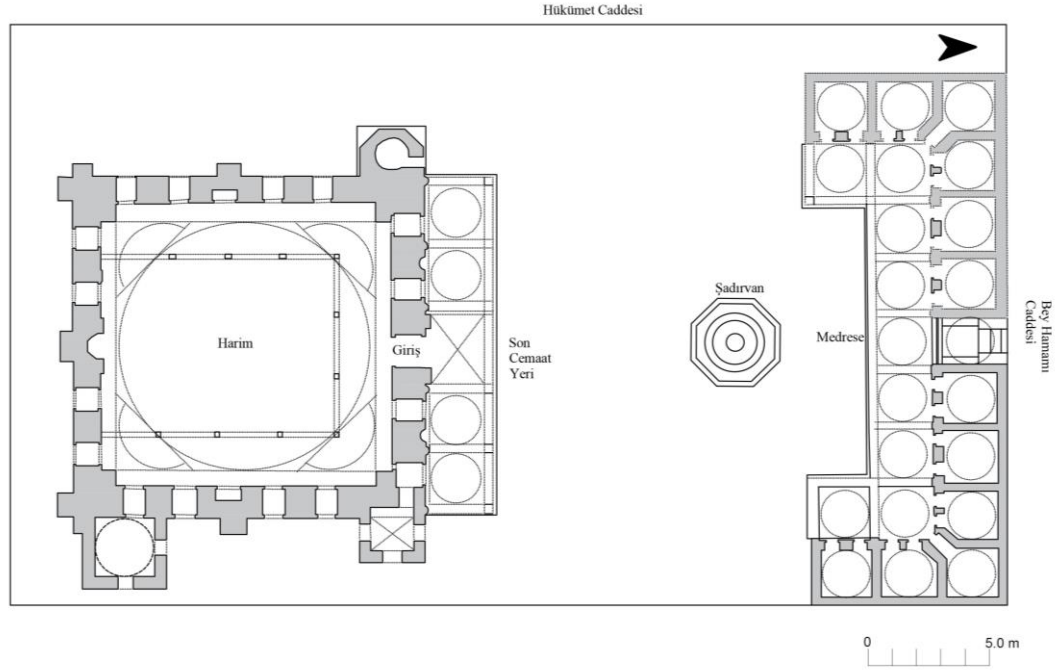
6.1.1.1. Plan Özellikleri

Elmalı'nın en görkemli camisi olan Ömer Paşa Camisi, tek kubbeli klasik cami üslubunda inşa edilmiştir. Ersü, caminin toplam alanının 285 m2 olduğunu ve giriş katının 350, kadınlar mahfilinin ise 250 kişilik kapasiteye sahip olduğunu bildirmektedir (Ersü, 1968).

Kare plan şemasına sahip olan ve kesme taş kullanılarak inşa edilen caminin kuzey cephesinde altı adet mermer sütuna oturan, revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 11). Revak 5 açıklıklı sivri kemerlerle tasarlanmış olup, ortada yer alan giriş aksındaki açıklık yandakilere oranla daha geniştir. Minare son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde camiye bitişik olarak inşaa edilmiştir. Minarenin sekizgen planlı kürsü bölümünün beş kenarı dışarıya cephelidir. Minareye giriş kuzey cephede bulunan kapı ile sağlanmaktadır (Şekil 12. a;b).

²⁵ Durgun, 2020

²⁶ Evliya Çelebi Seyehatnamesi, 2005

Şekil 11. Ömer Paşa Külliyesi Planı

Aynur Çiftçi'nin çiziminden yararlanılarak yayına yönelik düzenlenmiştir.

(a)

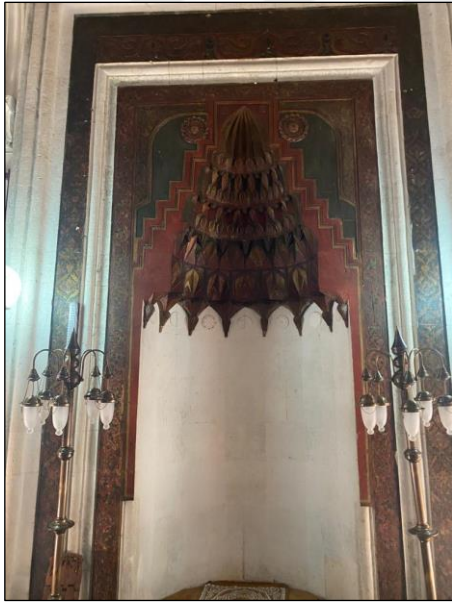
(b)

Şekil 12. a) Son cemaat yeri; b) Minareye giriş kapısı

Ömer Paşa Camisinin harimine giriş, son cemaat yerinin aksında bulunan çift kanatlı ahşap kapı ile sağlanmaktadır. 14x14 mt iç ölçülerinde olan harim bölümünün güney iç cephe duvarında vaaz kürsüsü, mihrap ve minber yer almaktadır. Mukarnas dolgulu altıgen mihrap nişi taştan yapılmıştır. Zikzaklardan oluşan kavsara kemerinin bir kısmında dönemine özgü kök boya ve altın varaklı bitki motifleri ile oluşturulan bezeme ve rozet bulunmaktadır. Mihrabın üstünde bulunan dikdörtgen formlu çini panoda Ayet-el Kürsi yazılıdır (Çoban, 1989, 29-30) (Şekil 13.a;b).

Yekpare mermerden yapılan minber, kible duvarına doğru yükselmektedir. Dört sütun üzerinde kurgulanan minber köşkünü sekizgen mermer kasnak ve ahşap bir külah tamamlamaktadır (Ekiz A, 2001: 99). Sade bir görünüme sahip olan minberde süsleme öğeleri sadece korkuluklarda, üçerden toplam altı rozet bezemesi olarak görülmektedir. Dikdörtgen formlu girişin üzerinde yer alan kitabe “Kelime-i Tevhid” yazmaktadır (Şekil 14. a;b).

Harim kısmında güney iç cephe duvarı hariç diğer duvarların etrafında U şeklinde dönen, ahşaptan yapılmış ve kadınlar mahfili olarak kullanılan bir galeri katı mevcuttur. Galeriyi taşıyan on adet sarkıt başlı sütun birbirlerine sivri kemerler ile bağlanmıştır. Kemerlerin arasında yer alan bölümlerde daire formu bezemeli pencereler bulunmaktadır (Şekil 15. a; b). Caminin harim bölümü, mukarnaslı taş tromplarla geçiş sağlanan kubbe ile örtülü olup, kubbe kurşun kaplamalıdır (Ekiz, 2001) (Şekil 16. a;b).

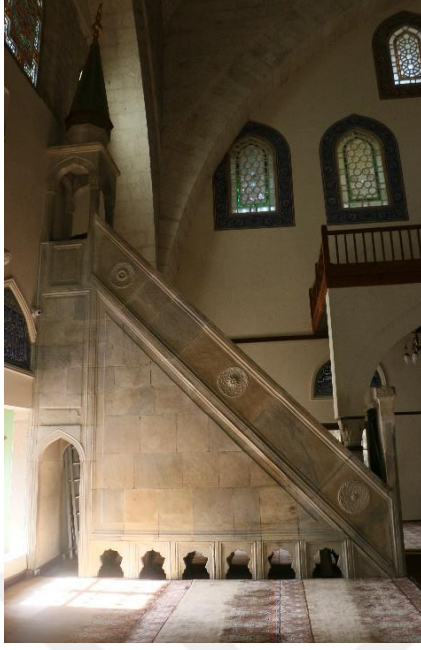

(a)

(b)

Şekil 13. a) Mihrap; b) Mihrap detayı

(a)

(b)

Şekil 14. a) Minberin yandan görünüşü; b) Önden görünüşü

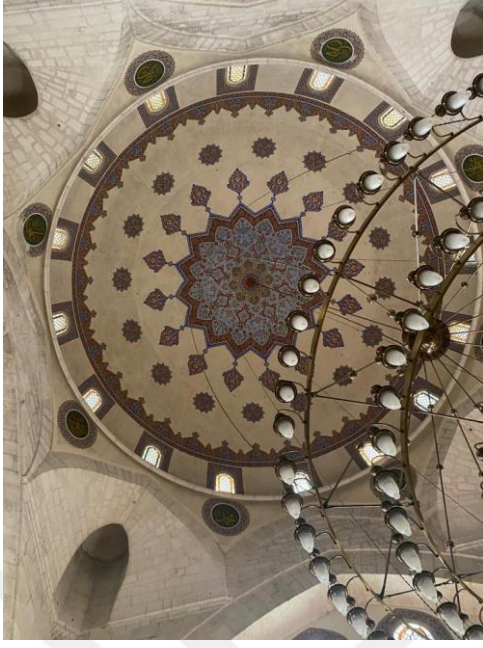
(a)

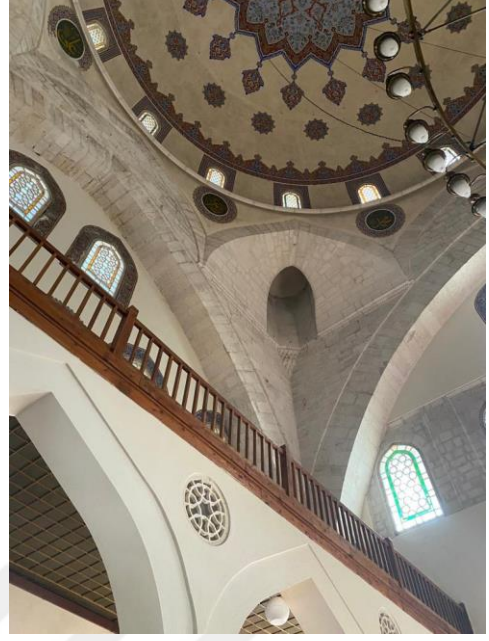
(b)

Şekil 15. a) Kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar; b) Sütun başlıkları

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

(a)

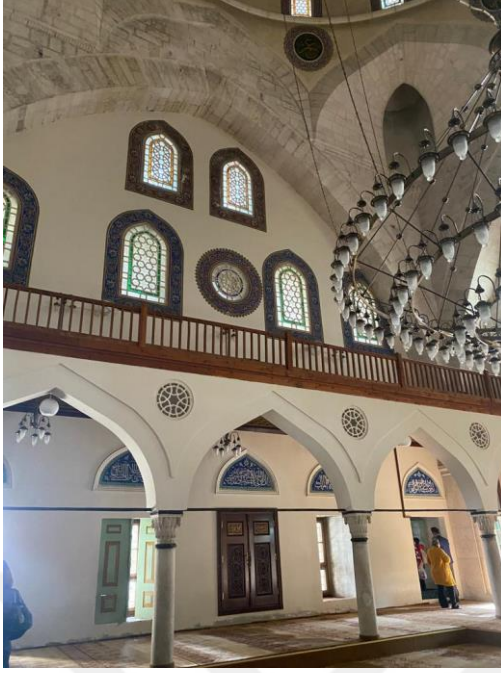
(b)

Şekil 16. a; b) Ömer Paşa Camii'nin kubbesinin içeriden görünüşü

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Caminin harım bölümünü aydınlatmak üzere, toplam olarak 50 adet pencere, beden duvarlarında farklı kotlarda kullanılmıştır. Doğu ve güney iç cephe duvarlarında birer adet yuvarlak, gerisi sivri kemerli olan pencerelerin alınlıkları lacivert zemin üzerine tasarlanan İznik çinileri ile süslenmiştir (Şekil 17. a; b).

Caminin dikkat çeken bezemelerinden biri olan çini panolarda çiçek ve yaprak motiflerine yer verildiği görülmektedir. Sağdaki panoda İznikli çini ustasının adı “Ketebühül-fakir Resmî Mustafa İznikî” yazılıdır. Diğer yarısında ise caminin banisi Ömer Paşa’nın adı “sahib’ül hayrat hazret-i Ömer Paşa yessir Allahü Ma-ye-şâ” şeklinde yer almaktadır (Şekil 18. a;b).

(a)

(b)

Şekil 17. a;b) Pencerelelerin içeriden görünümü

(a)

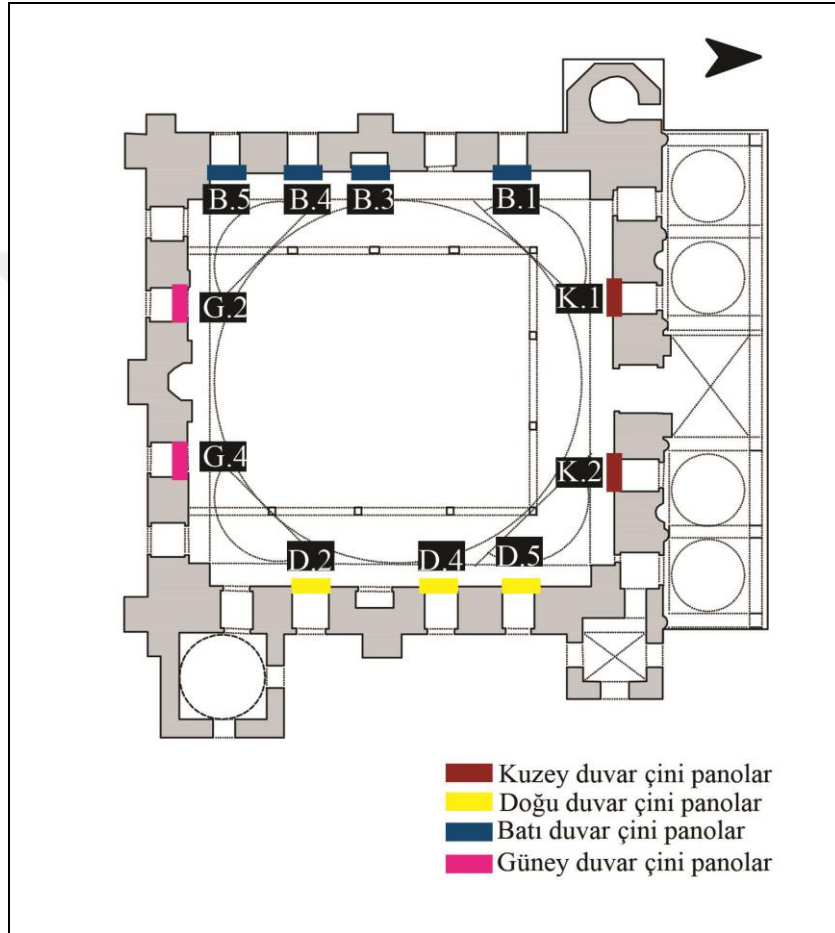

(b)

Şekil 18. a) İznikli Mustafa yazan çini pano; b) Sahib'ül hayrat hazret-i Ömer Paşa yessir Allahü Ma-ye- şâ yazılı çini pano.

6.1.1.2. Çini Panolar

Ömer Paşa Camisinin son cemaat yerinde ve hariminde alt kottaki pencerelerin üstlerinde konumlanmış toplam yirmi üç adet çini pano bulunmaktadır. Tüm panolar yedi dilimli yaprakların yan yana getirilmesiyle elde edilen desenli bordürler içine alınmıştır. Yazıların arasında kalan boşluklara ise rumi motifler serpiştirilip, pençer ve sap çıkmaları, ince saplı hatayiler ve küçük hançer yaprakları kullanılmıştır (Öney, 2004: 609). Çini panoların harim içindeki konumları aşağıdaki planda gösterilmiştir.²⁷

Şekil 19. Çini panoların harim içindeki yerleri.

Aynur Çiftçi'nin çizimi üzerinden yayına yönelik düzenlenmiştir.

²⁷ Çini panolarda bulunan hadis, ayet ve sureler Prof. Dr. Ömer Faruk Teber tarafından okunmuştur.

Şekil 20. Doğu iç duvarında sağdan ikinci pano (D2).

Panoda tek satır halinde Haşr Suresi'nin 'Hüvallahüllezi La İlahe İlla Hu, El melikü' ayeti yazmaktadır.²⁸

Şekil 21. Doğu iç duvarında sağdan dördüncü pano (D4).

Panoda Haşr Suresi'nden 'Huvallahü halikulbari bariul musavviru lehul esmaul husna, yüsebbihu lehu ma fi' ayeti yazmaktadır.²⁹

²⁸ Haşr Suresi 23. ayet. Türkçe anlamı: *O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır.*

²⁹ Haşr Suresi 24. ayet. Türkçe anlamı: *O yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır.*

Şekil 22. Doğu iç duvarında sağdan beşinci pano (D5).

Panoda Haşr suresinin son ayeti olan ‘Essemavati vel ard. Ve hüvel azizül-hakim’ yazmaktadır.

Şekil 23. Kuzey iç duvarı sağdaki pano (K1).

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Çini panoda iki satır yazı bulunmaktadır. İlk satırda Türkçe anlamı“Mesciddeki Mümin Sudaki Balık Gibidir” olan ‘El müminü fil mescidi kessemeki fi’l mai’ hadisi yazmaktadır. Alt satırında ise, Ali İmran suresinin 191. ayeti, ‘Rabbena ma halakte haza batıla, subhaneke fekina azaben nar’ yer almaktadır.³⁰

³⁰ Türkçe meali: *Rabbimiz, sen yücesin, bizleri ateş azabından koru.*

Şekil 24. Kuzey iç duvarda sol yöndeki pano (K2).

Panonun ilk satırında, bir önceki panoda yazan hadis ile aynı olan ‘El münafigu fil mescidi ke’t tayri fi’l kafesi’ hadisi yazmaktadır.³¹ İkinci satırda özlü söz olan ‘Tavk - ı Ta’at Bağlayıp Ifrit-i Nefsin Boynuna Asaf-ı Akla Riayet Kıl! Süleymanlık Budur’ cümlesi yazmaktadır (Aksoy, 2010).

Şekil 25. Batı iç duvarında sağdan birinci pano (B1).

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Pano 3 satırdan oluşmaktadır. İlk satırda Hadisi Şerif yazmaktadır. Diğer satırlarda türkçe bir beyit olan ‘Allahümme ahfez cemiu sevakini haze’ddari ve’l buyût , Ana nisbet şâh-ı gül dedikleri küllihâ bir diken, seyredeydi ger bu ustâdâne kasrın nakşını’ ifadelerine yer verilmiştir (Aksoy, 2010).

³¹ Türkçe anlamı: Mesciddeki münafik kafesteki kuş gibidir.

Şekil 26. Batı duvarda sağdan üçüncü çini pano (B3).

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

İki satırdan oluşan çini panoda satırlar arası yazı kalınlığı birbirinden farklıdır. İlk satırda bir ayet olan “El- Mü’minü fi’l-mescidi kessemeki fi’lmâi ”³² cümlesi yazılmıştır. Altta ise Türkçe bir beyit yazılmıştır.

Şekil 27. Batı duvarında sağdan dördüncü çini pano

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Bir önceki panoda olduğu gibi farklı yazı kalınlığı ile yazılmış cümlelerden ilki duada geçen “El-münafıku fi’l-mescidi ket-tayri fi’l-kafesi”, diğeri Türkçe bir beyittir.

Güney iç duvarda yer alan mihrabın sağındaki panoda ‘İhlas Suresi’, solundaki panoda ise ‘Besmele’ yazmaktadır.

³² Türkçe anlamı: Mescidde bir mümin suda balık gibidir.

Şekil 28. Mihrabın sağında bulunan çini pano (G2)

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Şekil 29. Mihrabın solunda bulunan çini pano (G3)

6.1.1.3. Cephe Özellikleri

Ömer Paşa Camisinin cephe düzenlemesi genel olarak kademeler yaparak, yükselen bir görünüme sahiptir. Bu kademelenme kuzey cephede beş kademeli iken, diğer cephelerde dört kademelidir.

Kesme taş kullanılarak inşa edilen caminin kuzey cephesinde altı adet mermer sütuna oturan, revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır. Revak 5 açıklıklı sivri kemerlerle tasarlanmış olup, sütunlar arası genişlik yanlarda eşit, giriş aksı olan orta bölümde ise diğerlerine göre daha geniştir. Orta bölme çapraz tonozla, yan bölmeler ise kubbeler ile örtülüdür (Şekil 30. a;b).

Caminin giriş kapısı, son cemaat yerinin çapraz tonozla örtülü olan orta aksında yer almaktadır. Kündekari tekniği ile yapılan giriş kapısı, çift kanatlıdır (Şekil 21. a). Kapıda dikkat çeken ilk süsleme, kanatlara oyulmuş lineer desendir. Yıldız Demiriz, kapı üzerinde görülen bu desenin benzerinin İstanbul Sokullu Camii (Azapkapı) Pencere

Kapaklarında, İstanbul Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesinde bulunduğunu ifade etmektedir (Demiriz,2017). Kapıda ayrıca ahşap üzerine kabartılarak yazılmış ‘‘Bismillah’’ ve ‘‘Udhulühâ bi-selaminâminîn’’ (Bu camiye emin bir şekilde, selamla giriniz) ayeti yer almaktadır (Şekil 31. a;b).

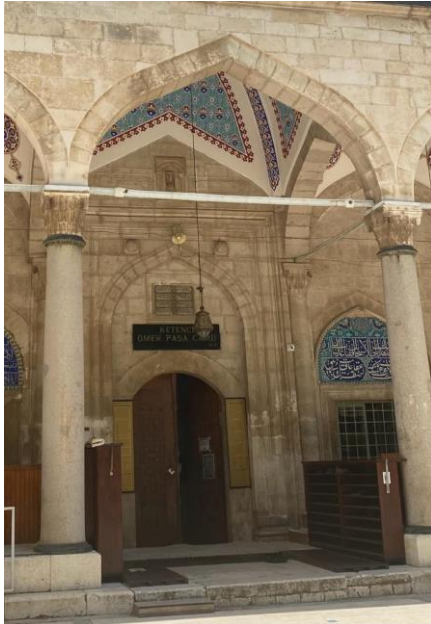

(a)

(b)

Şekil 30. a) Ömer Paşa Camii kuzey cephe; b) Son cemaat yerinin kubbesinde kullanılan kalemişi süsleme

(a)

(b)

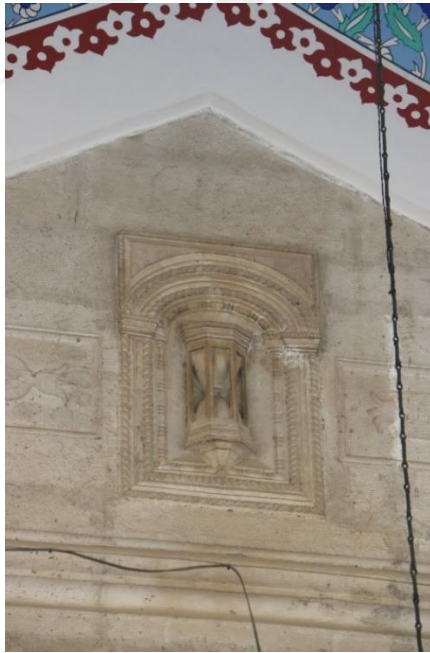
Şekil 31. a) Giriş kapısının görünümü; b) Kündekari tekniği ile yapılan giriş kapısı

Basık kemerli giriş kapısının üzerinde sivri kemer ve çevresinde yüksek kotta kullanılan profilli silmeler ile girişe anıtsal kapı niteliği kazandırılmıştır. Kemerin iki yanında üzeri çiçek motifi bezemeli dairesel rozetler yer almaktadır. Ayrıca dış çerçevenin üstünde kapının aksına denk gelen bölümde bulunan kum saati figürü dikkat çekmektedir (Şekil 32. a).

Kuzey cephede zemine yakın ilk kademede, son cemaat yerine bakan sivri kemer alınlıklı, geçmeli parmaklıklı dört adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Caminin harim bölümünde dikkat çeken çini panolar, bu pencerelerin alınlıklarında da kullanılmıştır. Ayrıca kuzey beden duvarının doğu batı aksında yer alan mukarnaslı mihrapçıklar Ömer Paşa Camisinin görkemini destekleyen unsurlardandır (Şekil 32. b).

Kuzey cephede yer alan minarenin kürsü bölümü kaş kemerli nişlerle bezenmiş olup, pabuç kısmı son cemaat yerinin saçağı ile aynı kotta olacak şekilde tasarlanmıştır. Minarenin gövdesinde şerefe altı sarkıtlı mukarnaslarla, korkulukları ise geometrik desenli bezemesel öğelerle süslenmiştir (Çiftçi, 2008, 30).

Güney cephede, iki yanda ve ortada olmak üzere birinci kademeye kadar uzanan üç adet dayanak kulesi bulunmaktadır. Alt kotta yer alan dikdörtgen formlu pencereler sivri kemer alınlıklı ve geçmeli parmaklıklıdır. Üst kottaki pencerelerin üst kısımları sivri kemer formlu ve alçı dışlıklıdır. Ayrıca ortada bulunan dayanak kulesinin aksında, yuvarlak formlu bir adet alçı dışlıklı pencere mevcuttur. Cephenin 3. kademesinde konik başlıklı kuleler yer almaktadır (Şekil 33. a;b).

(a)

(b)

Şekil 32. a) Kum saati figürü; b) Son cemaat yerinde bulunan mihrapçık

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Şekil 33. a; b) Ömer Paşa Camii güney cephesi

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Doğu cephesi, güneydoğu köşede bulunan türbe ve kuzeydoğu köşede bulunan Kur'an okuma odasından dolayı diğer cephelerden farklılaşan bir cephe düzenlemesine sahiptir. Son cemaat yerinin saçak kotuyla benzer şekilde inşa edilen Kur'an okuma odasının üstü çapraz tonozla örtülüdür. Cephede ilk kademeye kadar iki dayanak kulesi yer almakta olup, kuzeydoğu köşede üçüncü dayanak kulesinin yerinde Kur'an okuma odasına yer verilmiştir. Pencere sistemi güney cepheninkiyle benzer olan doğu cephesinde; alt kotta yer alan dört adet dikdörtgen formlu pencere sivri kemer alınlıklı ve geçmeli parmaklıklıdır. Üst kottaki pencerelerin üst kısımları sivri kemer formlu ve alçı dışlıklıdır. Güney cephede olduğu gibi orta dayanak kulesinin aksında aksında, yuvarlak formlu bir adet alçı dışlıklı pencere mevcuttur. Ayrıca 3. kademede diğer cephelerde olduğu gibi konik başlıklı külahlara yer verilmiştir (Şekil 34. a;b).

Şekil 34. a;b) Ömer Paşa Camii doğu cephesi

Batı cephesinde birinci kademeye kadar uzanan dayanak kulelerine yer verilmiştir. Doğu cephesinde olduğu gibi iki adet dayanak kulesi bulunan bu cephede, üçüncü kulenin yerinde minare konumlanmıştır. Alt kotta yer alan dikdörtgen formlu pencereler sivri kemer alınlıklı ve geçmeli parmaklıklıdır. Üst kottaki pencerelerin üst kısımları sivri kemer formlu ve alçı dışıklı yapılmıştır. Cephenin 3. kademesinde konik başlıklı kulelere yer verilirken, orta dayanak kulesinde yuvarlak pencere kullanılmamıştır (Şekil 35. a;b).

Şekil 35. a;b) Ömer Paşa Camii batı cephesi

6.1.1.4. Onarım Durumu

Ömer Paşa Camisinin tarihi süreçte geçirdiği onarımlara yönelik arşiv ve literatürden elde edilen kaynaklar incelenmiştir. Bulunan verilere göre, yapının dört dönemde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Cücü, caminin 1870 yılında onarıldığını fakat bu onarımı belirten kitabenin günümüze kadar ulaşamadığını ifade etmektedir.³³ Caminin geçirdiği onarımlara ilişkin ilk yazılı belge 1938 yılına ait olup, sonraki dönemlerde yapılan onarım çalışmalarına ilişkin bilgiler detaylı bir şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde mevcuttur.

20 Eylül 1929'da caminin minaresine yıldırım düşmüş ve minare yıkılmıştır (Şekil 36. a). Minare yıkılırken, medresenin orta kubbesine, son cemaat yerinde bulunan ilk sütuna ve önündeki revaklı ahşap bölüme zarar verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca caminin kurşun kaplamaları zarar gördüğünden, yağmur ve kar akıntıları iç mekanı etkileyerek,

³³ Cücü, 1985, 183.

malzeme sorunlarının oluşmasına, sıva ve boyaların bozulmasına neden olmuştur. Bu nedenle, yapıda 1938-1942 tarihleri arasında restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Şekil 36. b). Bu dönemde yapılan onarım çalışmaları kapsamında minarenin kürsüsünün üst bölümünün yeniden yapılması, son cemaat yerinde yıkılan sütunun değiştirilmesi, içeride sıva ve boya işlemlerinin yenilenmesi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Şekil 37. a;b, Şekil 38. Şekil 39. a;b, Şekil 40. a;b) (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, s: 629-630, Çiftçi, 2008, s: 49, VGMA).

(a)

(b)

Şekil 36. a)1929 yılında yıldırım çarpması sonucu minarede oluşan hasar; **b)**Ömer Paşa Camii'nin 1938-1942 yılları sırasında onarım çalışmaları

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

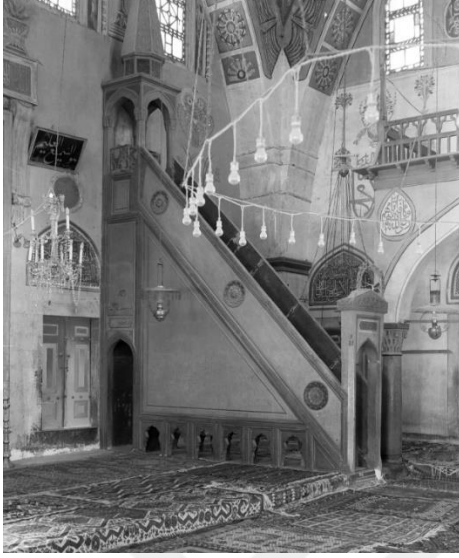
(a)

(b)

Şekil 37. a;b) Ömer Paşa Camisinin hariminde onarım öncesinde pandantiflerde bulunan kalemîşi süslemeler.

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Şekil 38. Ömer Paşa Camisinde onarım çalışmaları öncesinde minber.

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

(a)

(b)

Şekil 39. a) Ömer Paşa Camisinin onarım sonrası minaresinin görünümü; **b)** Ömer Paşa Camisinin onarım sonrası son cemaat yeri.

(a)

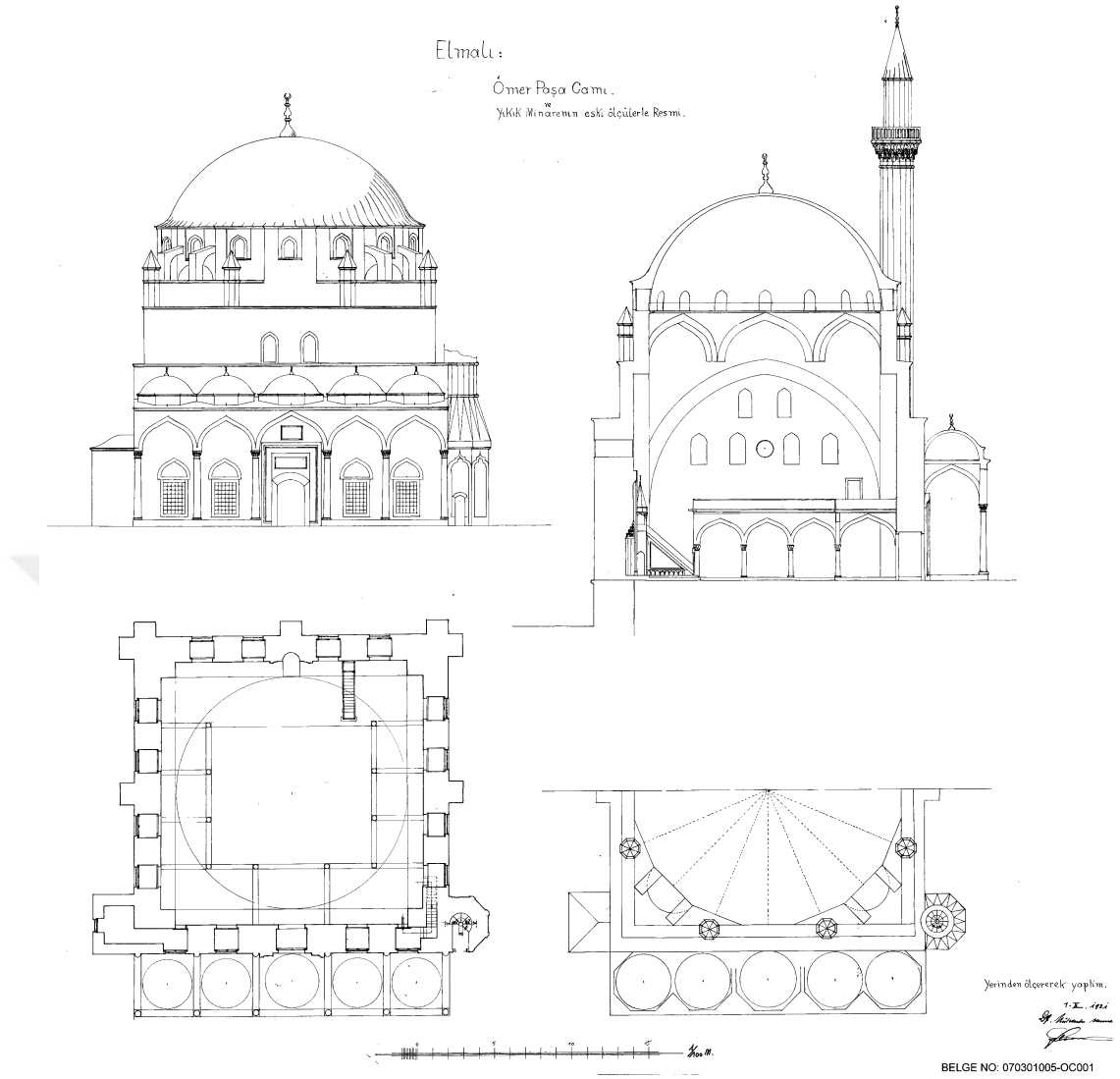

(b)

Şekil 40. a; b) Onarım sonrası harimden görünüm.

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1931 yılında çizilen rölöve incelendiğinde, caminin günümüzdeki plan şeması ve cephe özelliklerinin aynı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 41.). Bu durum, o günden bugüne kadar yapılan onarımlar kapsamında caminin mimari özelliklerinin büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir.

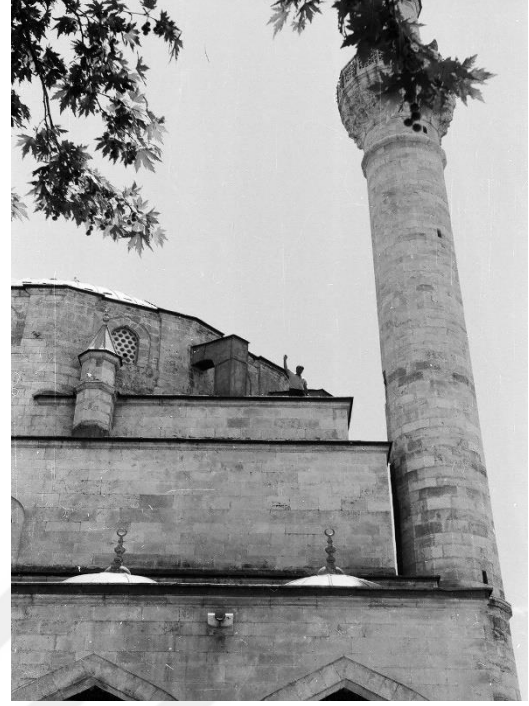
Şekil 41. Ömer Paşa Camii Plan, Tavan Planı, Görünüş ve Cephesi-1931

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre yapının geçirdiği bu onarımdan sonra, 1961 yılına kadar yapıda herhangi bir onarım çalışması yapılmadığı anlaşılmaktadır. 1961 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne hitaben yazılan raporda Ömer Paşa Camisinin kubbesinin kaplamasında kullanılan kurşunların delik olduğundan sızıntı yaptığı ve yeniden yapılacağı yazılmaktadır. 18.10.1990 yılına ait Abide ve Eski Eserler Fişi'nde yapının 1968 yılında onarım gördüğü belirtilse de, elde edilen kaynaklarda böyle bir bilgi mevcut değildir (Şekil 42. a;b).

(a)

(b)

Şekil 42. a;b) Ömer Paşa Camii – 1975.

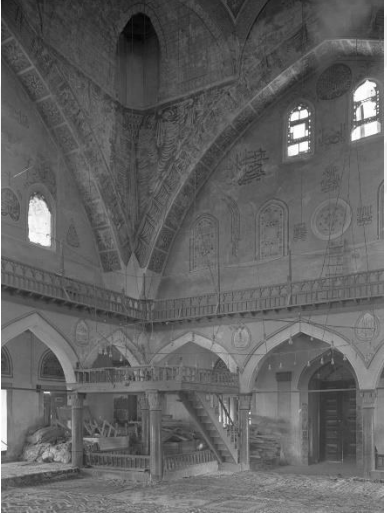
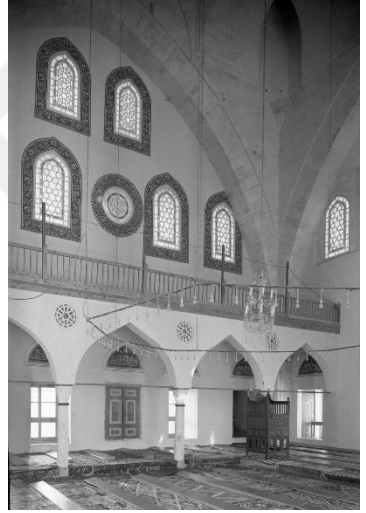
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Ömer Paşa Camisinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 18.12.1990 tarih ve 981 sayılı kararı uyarınca, 1991 yılında son cemaat yerinde bulunan kubbeler ile ana kubbe (harim kubbesi) üzerindeki bozulan kurşun kaplamalar yenilenmiştir. Onarım çalışmaları kapsamında, son cemaat yerinde bulunan kalemişlerinin onarımının da yapıldığı anlaşılmaktadır.

1991 yılından sonra yapılan onarımlar basit onarım kapsamında gerçekleştirilmiştir. Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.07.2007 tarih ve 1725 sayılı kararı kapsamında, Ömer Paşa Külliyesi'nin çevre düzenlemesinin projelendirilmesi gerçekleştirilmiştir.³⁴

³⁴ Bkz: Ek. 13

Tablo 7. Doğal afetler sonucunda meydana gelen bozulmalar

	Yıldırım çarpması sonucunda oluşan hasar	Onarım sonrası görünüm
Minare		
Harim içinde Yer Alan Kalemîşî Süslemeler		
Son Cemaat Yeri		

6.1.1.5. Koruma Sorunları

Ömer Paşa Camisinde tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olup, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Caminin koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Yapılar uzun süre doğanın etkisi altında kaldıklarında yıpranmaktadırlar. Bu etkiye sebep olan doğal etkenler; yağmur, kar, sıcaklık değişimi, rüzgar ve canlılar olarak sınıflandırılmaktadır (Ahunbay, 2021).
- Beden duvarları kesme taş kullanılarak yapılan Ömer Paşa Camisi, inşa edildiği 1610 yılından günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiş bir yapıdır. Yapı tarihi süreçte çeşitli onarımlar geçirse de, cephelerde bulunan taşlar dış hava koşullarıyla temas ettiği için yapı malzemelerinde aşınma, daha çok birikim şeklinde kararma ve yosunlanma olarak kendini gösteren renk değişimi gibi sorunlar görülmektedir. Bu sorunlar, yapının tüm cephelerinde alt kotlarda daha yoğun şekilde görülmektedir (Şekil 43 a;b, Şekil 44 a;b).

(a)

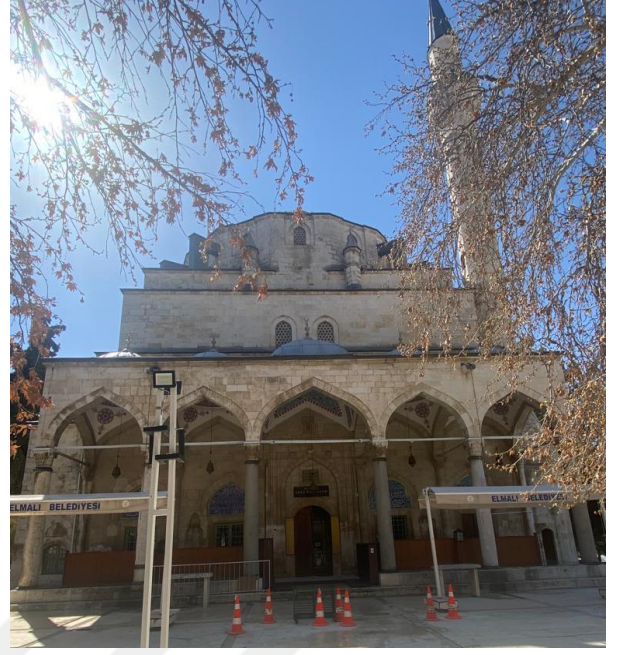

(b)

Şekil 43. a) Güney cephede oluşan renk değişimi; b) Batı cephede oluşan renk değişimi.

(a)

(b)

Şekil 44. a) Doğu cephede oluşan renk değişimi (Atmosferik kirlenme) ve yerden yükselen nem; **b)** Kuzey cephede oluşan renk değişimi

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Şekil 45. a;b) Kuzey cephede bulunan minarenin giriş kapsının etrafında meydana gelen yosunlanma

- İklimsel faktörlerin de etkisiyle, demir yapı elemanları korozyona uğramaktadır (Zakar, 2020, 114). Ömer Paşa Camisinde cephede kullanılan demir öğelerin

paslanması, taş yüzeyinde renk değişimine sebep olmuştur. Bu lekelenmenin en yoğun görüldüğü bölge doğu cephesidir.

- Doğu cephesinde bulunan Kur'an okuma odasının kurşun kaplamalı çatısındaki suyun drenajının yapılamaması nedeniyle, cephede renk değişimi, yosunlanma meydana gelmiştir. Ayrıca sütunlarda kullanılan kenetlerin olduğu bölgede ve yapının çatısında kullanılan kurşun kaplamaların alt kısmında da renk değişimi mevcuttur (Şekil 46 a;b, Şekil 47 a;b). Kurşun kaplamaların alt kısmında gözlenen renk değişimi suyun drenaj sorunuyla ilgilidir.

(a)

(b)

Şekil 46. a) Kur'an okuma odasının çevresinde oluşan renk değişimi, yerden yükselen nem ve yosunlanma oluşumu; **b)** Cepheelerde çatılarda kullanılan kurşun levhaların altında suyun drenajının yapılamamasından dolayı oluşan renk değişimi

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

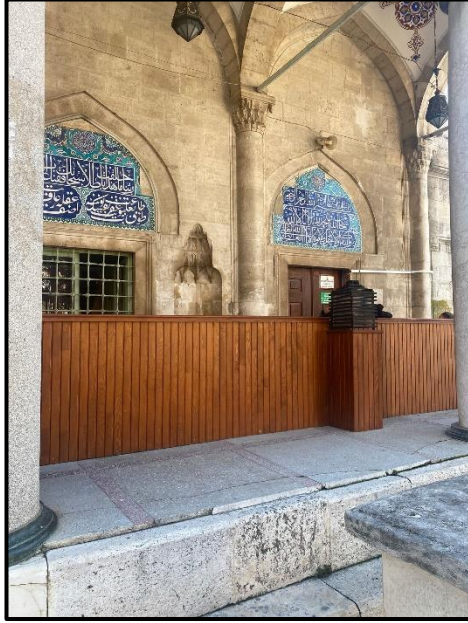
(a)

(b)

Şekil 47. a) Sütun başlığında oluşan renk değişimi; **b)** Son cemaat yerinde bulunan sütunda oluşan renk değişimi, kararma.

- 1929 yılında Ömer Paşa Camisi'ne yıldırım düşmesi sonucunda yapı büyük hasar görmüştür. Yapının minaresinin üst bölümü yıkılmış, son cemaat yerindeki sütun zarar görmüş ve harim bölümünde bulunan kalemişi süslemeler bozulmuştur. 1938-1942 yılları arasında süren restorasyon çalışmaları sırasında, minarenin kürsüsünün üst bölümü yeniden yapılmış, son cemaat yerinde yıkılan sütun değiştirilmiş ve harim bölümünde sıva işlemleri yapılmıştır.
- Ömer Paşa Camisi'nde kullanıcı kaynaklı bozulmaların, genel olarak yapılan bilinçsiz ya da hatalı müdahalelerden kaynaklandığı söylenilebilir. Örneğin; yapıda çatı drenajını sağlayan sistemin olmaması, yapının farklı bölümlerinde farklı malzeme bozulmalarına neden olmuştur. Yapının son cemaat yerinde muhtesek ek niteliğinde olduğu söylenebilecek ahşap korkuluklar yapılmıştır. Bu durum caminin özgün cephe karakterini olumsuz etkileyerek, görünmez hale gelmesine ve ayrıca orijinal mekan kurgusunun değişmesine ve algılanamamasına neden olmaktadır (Şekil 48. a;b.).

(a)

(b)

Şekil 48. a) Son cemaat yerine yapılan ahşap korkuluğun cepheden algılanışı; **b)** Ahşap korkuluk ile oluşturulan mekan

- Harim bölümü incelendiğinde çeşitli bozulmalar gözlemlenmektedir. Yapının pencerelerinin taş malzemeden olan denizliklerinde kılcal çatlaklar mevcuttur. Ayrıca batı iç duvarda alt kotlarda yağmur suyunun içeri sızması nedeniyle sıvada dökülme meydana gelmiştir.

Şekil 49. a;b) Denizliklerde meydana gelen kılcal çatlaklar

Şekil 50. Batı duvarda meydana gelen sıva dökülmesi

- Harim mekanında bulunan mermerden yapılan minberin derzlerinde aşınma gözlemlenmiştir. Ayrıca orijinal mihrabın ahşap dikdörtgen profilinde ayrılmalar olup üzerindeki kalem işlerinde kirlenme ve renklerinde solma mevcuttur.

Şekil 51. a) Minberin mermerlerinin birleşim yerlerinde kullanılan harçlarda aşınma; b) Mihrap profilinde meydana gelen ayrılma ve kaleminde kirlenme

6.1.2. Ömer Paşa Camii, Ahi Baba Türbesi

Ahi Baba Türbesi caminin doğu duvarının güney yönüne bitişik olarak inşa edilmiştir. Yapım yılı belli olmayan türbenin³⁵ yapım sistemi ve malzeme kullanımı camiden farklılaşmakta olup, caminin yapımından sonraki bir dönemde eklendiği anlaşılmaktadır. Türbenin 1940'lı yıllara ait fotoğrafı incelendiğinde, ana beden duvarlarında moloz, duvar köşelerinde, kapı ve pencere söve ve lentolarında ise kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Duvar örgüsünde taşla ilaveten, yer yer tuğla malzemelerin de yer aldığı ve doğu duvar yüzeyinde kısmi sıva kalıntılarının bulunduğu dikkat çekmektedir. Kubbe tuğla malzeme ile yapılmış olup, fotoğrafta yapının ciddi koruma sorunları içerdiği gözlenmektedir. Çift kanatlı ahşap giriş kapısının sağ yönünde ciddi yapısal çatlakların oluştuğu ve caminin beden duvarından doğu yöne doğru türbenin ayrılmaya başladığı görülmektedir (Şekil 52.).

Kare planlı türbe mekanında iki adet demir şebekeli ahşap pencere bulunmaktadır. Pencerelerden biri doğu duvarında, diğeri ise caminin iç kısmına bakan batı duvarındadır. Türbeye giriş caminin doğu, türbenin kuzey cephesinden 3 basamaklı merdivenle yapılmaktadır (Şekil 53.). Yapının içerisinde herhangi bir süsleme ögesi mevcut değildir.

Şekil 52. Ömer Paşa Camii'nin doğu cephesi ve Ahi Baba Türbesi

³⁵ Bkz:Ek Tescil Fişi

Şekil 53. Ahi Baba Türbesi doğu cephesi ve giriş merdiveni

6.1.2.1 Geçirdiği Onarımlar

Ahi Baba Türbesi 1995 yılında geçirdiği onarım sırasında türbenin kuzey yöndeki kapısına ulaşmak için 3 basamakla erişilen ve demir korkuluklarla çevrilen bir sahanlık yapılmış ve yapının sıvaları yenilenmiştir. Ayrıca kubbesi betonarme ve kasnaksız olarak yenilenmiştir (Çoban, 1989, 37). Türbe kubbeli ve kurşun kaplamalı iken, girişin verildiği sahanlık bölümünün üzeri tek yöne eğimli, ahşap dikmelerle taşınan bir sundurmayla kapatılmıştır. Ayrıca türbenin çevresini sahanlığın kotuna kadar yükselttilerek, saracak şekilde imalat yapılmıştır.

Şekil 54. Ahi Baba Türbesi, 1940'lı yıllar

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

6.1.2.2. Koruma Sorunları

Ahi Baba Türbesi tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olup, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Türbenin koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Ahi Baba Türbesi'nin 1940'lı yıllara ait eski fotoğrafı (Şekil 42.) incelendiğinde, yapının kubbesinin dış koşullara açık olmasının da etkisiyle, yosunlanmaların olduğu, cephede sıvaların büyük oranda döküldüğü, derzler arasında bağlayıcı malzeme olan harcın boşaldığı, temel bölümünde ayrılmalar, boşalmalar olduğu anlaşılmaktadır. Kapı ve pencerelerin ahşaplarında çürümeler, demir parmaklıklarda ise dikeyden ayrılma, korozyon olduğu görülmektedir. Bu sorunların etkisiyle, türbenin kuzey duvarında çatlaklar olduğu ve bağlantılı olduğu caminin beden duvarından doğu yöne doğru ayrılmaya başladığı görülmektedir. 1995 yılında yapılan onarım çalışmaları kapsamında, bu sorunları gidermek üzere ciddi müdahalelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.
- Ahi Baba Türbesi'nin eski fotoğrafı incelendiğinde yapının uzun süre bakımsız bırakıldığı anlaşılmaktadır. Yapıya zamanında bakım onarım yapılmadığı için bozulma süreci hızlanmış ve dönem eki niteliği taşıdığı düşünülen yapı zarar görmüştür. 1995 yılında yapılan onarım çalışmaları kapsamında, yapının özgün niteliğinin büyük ölçüde değiştirildiği anlaşılmaktadır.
- Günümüzde yapı tamamen mimari kaygı gözetmeksizin niteliksiz ekler ile yenilenmiştir.

6.1.3. Ömer Paşa Camii Şadırvanı

Sekizgen planlı olarak tasarlanan şadırvan, medrese ile caminin arasında yer alan avluda konumlanmaktadır (Şekil 38). Külliye'nin diğer bölümlerinde de olduğu gibi, şadırvanın havuz kısmı da kesme taş olarak kurgulanmış olup, özgünlüğünü korumaktadır. Onüçgen planlı havuz bölümünün köşelerinde bulunan sütunlar üst örtüye bağlanmaktadır. Bu sütunların arasında demir korkuluklar yer almaktadır. Şadırvanın dış yüzünde, Bursa kemerli açıklıkları taşıyan dikmelerin oturacağı kısım, kesme taş ile örülmüş ve girişin verildiği doğu aks hariç, demir korkuluklarla kapatılmıştır. Dışarıdan algılanan sıvalı dikmeler, şadırvanın kurşun kaplamalı ve alemlı çatısını da taşımaktadır (Şekil 55.).

Şekil 55. Ömer Paşa Camii Şadırvanı

6.1.3.1 Geçirdiği Onarımlar

Şadırvanın onarım tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmasa da, eski fotoğrafları incelendiğinde 1968 yılında medrese ile birlikte onarıldığı düşünülmektedir. Her iki yapının da 1938 yılına ait olan fotoğraflarında harap durumda oldukları ve 1968 yılındaki fotoğraflarda onarıldıkları anlaşılmaktadır.

Şadırvanın 1938 yılındaki durumu incelendiğinde, havuz kısmının kagir olarak düzenlendiği, dıştaki sekizgen planlı bölümün ise alttaki taşıyıcı kısım, dikmeler, Bursa kemerli cephe açıklıkları, bu açıklıklarda yer alan oturma yerleri ve korkuluklar, geniş saçakları, çatı konstrüksiyonu ile tamamen ahşap olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çatının kurşun kaplamalı olması beklenirken, yüzeyde çamur harç benzeri bir malzeme kullanıldığı görülmektedir. Belki zamanla bu bölümün kurşun kaplaasının kaldırılmış olabileceği de akla gelmektedir.

Şadırvanın 1968 yılında geçirdiği onarım kapsamında havuz kısmının orijinali korunurken, ayakların yeniden yapıldığı ve üst örtünün de elden geçirildiği anlaşılmaktadır (Şekil 56, Şekil 57).³⁶ Yapı anılan dönemde harçlı bir malzeme ile kaplanırken, günümüzde kurşun kaplamalıdır.

³⁶ Bkz Ek: Tescil Fişi

Şekil 56. Ömer Paşa Camii Şadırvanı, 1938

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

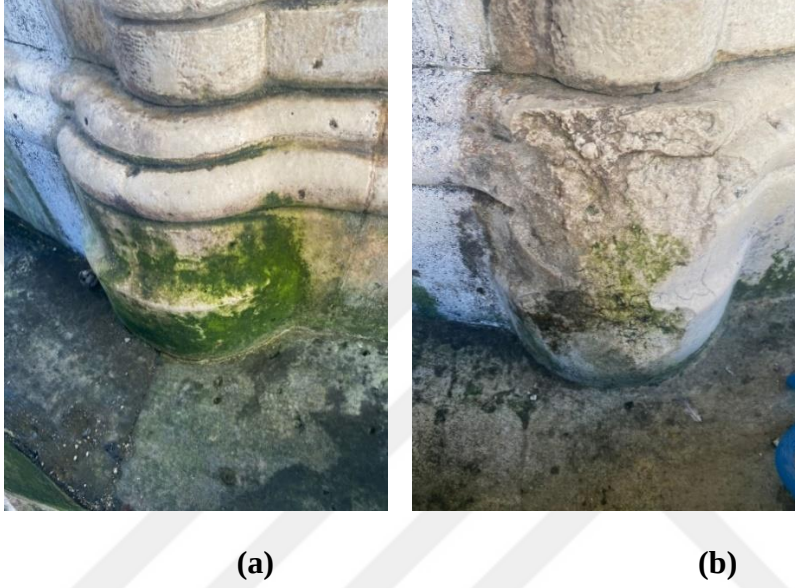
Şekil 57. Ömer Paşa Camii Şadırvanı, 1968

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

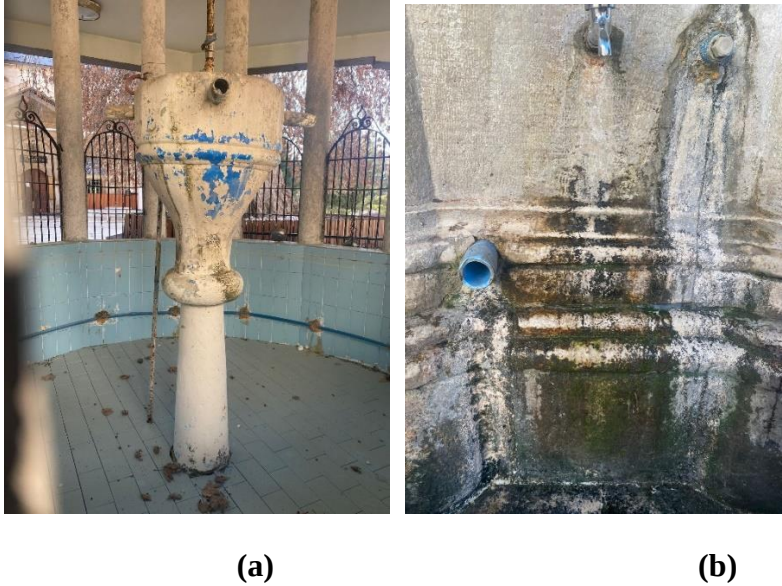
6.1.3.2. Koruma Sorunları

Ömer Paşa Camii Şadırvanı tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olup, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Şadırvanın koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

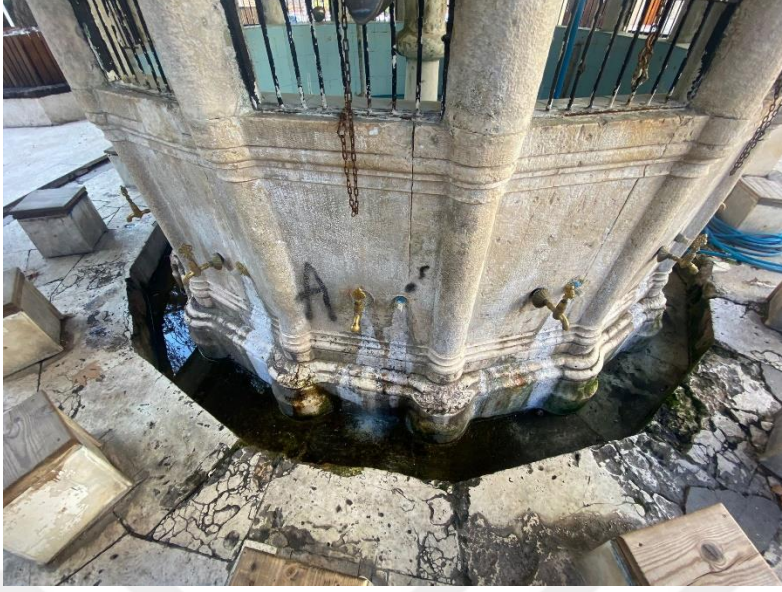
- Şadırvan yapısının abdest alınan bölümünde, yapının işlevi nedeniyle sürekli su ile temas etmesinden kaynaklı taş yüzeylerinde aşınma, renk değişimi ve yoğun yosunlanma gibi sorunlar gözlenmektedir (Şekil 58. a;b).
- Şadırvan yapısında kullanıcı kaynaklı bozulmalardan biri, güncel sistemleri yapıya uygularken yanlış müdahalelerin yapılmasıdır. Şadırvanın orijinal olan havuz kısmının taşlarında su tesisatı bağlantısı için eski tesisat iptal edilerek, yeni musluklar bağlanmıştır. Bu durum yapıya hem görsel, hem de fiziksel açıdan zarar vermiştir (Şekil 60.). Ayrıca yapının bir bölümünde vandalizm gözlenmektedir.

Şekil 58. a;b) Şadırvanın gövdesinde meydana gelen yosunlanma ve taş yüzeyinde aşınma

Şekil 59. a) Şadırvanın havuz kısmının niteliksiz mermer kaplamaları, fiskiyesinde meydana gelen sıva dökülmeleri; **b)** Musluk kısmında yer alan taşlarda meydana gelen yosunlanma, tuzlanma ve renk değişimi

Şekil 60. Şadırvanda meydana gelen hasar

6.1.4. Ömer Paşa Medresesi

6.1.4.1. Mimari Özellikleri

Ömer Paşa Camisinin kuzeyinde konumlanan medrese 1610 yılında inşa edilmiştir. Yapının büyük bir bölümü kesme taştan yapılmış olup, yapının revak bölümleri ile bu bölümlerin üstünü örten kubbelerin yapımında tuğla kullanılmıştır (Şekil 61. Şekil 62.).

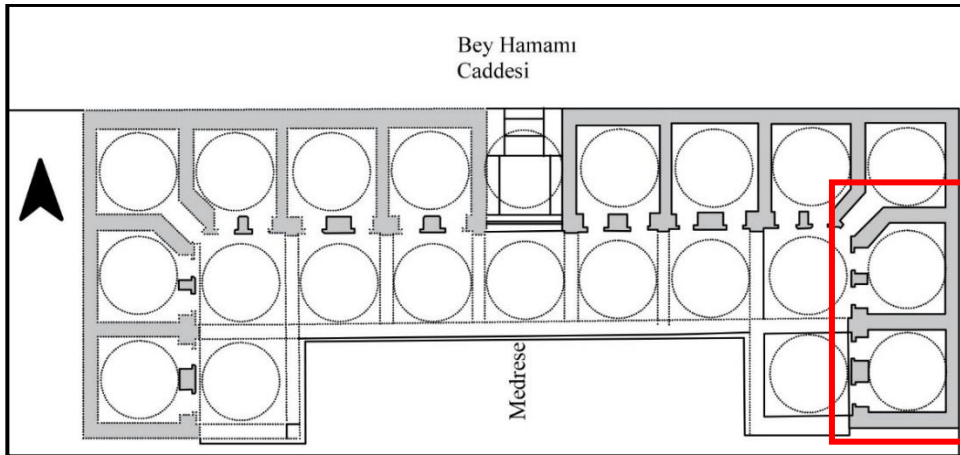

Şekil 61. Medresenin sivri kemerli revakları

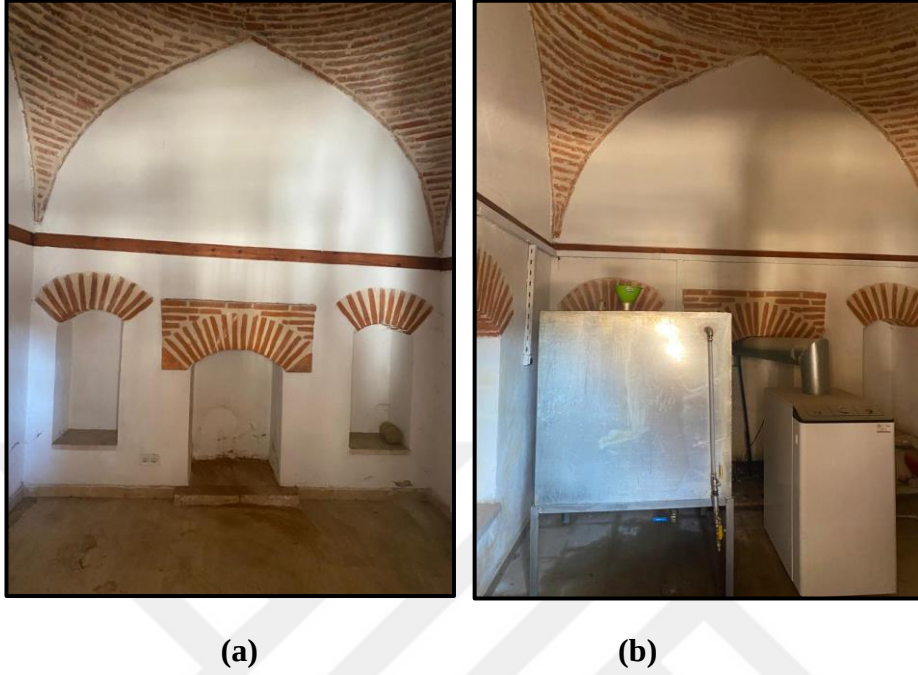
Şekil 62. Revak kubbesinin içeriden görünüşü

U planlı ve tek katlı olarak inşa edilen Ömer Paşa Medresesi'nin yapım malzemesi genel olarak kesme taş ve tuğladır. Yapının kuzey cephesi Bey Hamamı caddesine bakmakta olup, yapıda 2 adeti köşede olmak üzere, toplam 12 adet mekan bulunmaktadır. Medrese odaları simetrik yerleştirilmiş olup, odaların üzerleri kubbelere ile örtülmüştür. Yapıda kubbelere geçiş pandantif ile sağlanmaktadır. Hücrelere giriş revak bölümüne bakan sivri kemer alınlıklı ahşap kapılardan yapılmaktadır. Ayrıca her hücrenin çift kanatlı ahşap kapısının yanında, geçmeli demir şebekeli çift kanatlı ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır. Medrese yapısı günümüzde kapalı olduğundan sadece doğu tarafta bulunan iki adet hücreye giriş yapılmıştır. Girilen hücrelerin ikisi de aynı özelliklere sahiptir. Hücrelerin doğu duvarında ocak ile iki yanında niş ve kuzey duvarında malzeme konulması için diğer bir adet niş bulunmaktadır (Şekil 64. a;b). Batı duvarda ise revağa açılan kapı ve demir şebekeli dikdörtgen formulu pencere mevcut olup güney duvarda herhangi bir öge yoktur. Duvarlar sıva üstüne boyalı olup nişler ve ocaklar basık tuğla kemer alınlıklıdır. Ayrıca odaların üstünü örten tuğla kubbelere geçiş pandantifler ile sağlanmıştır. Anılan ocaklara ilişkin bacalar yapının cephesinde algılanmaktadır.

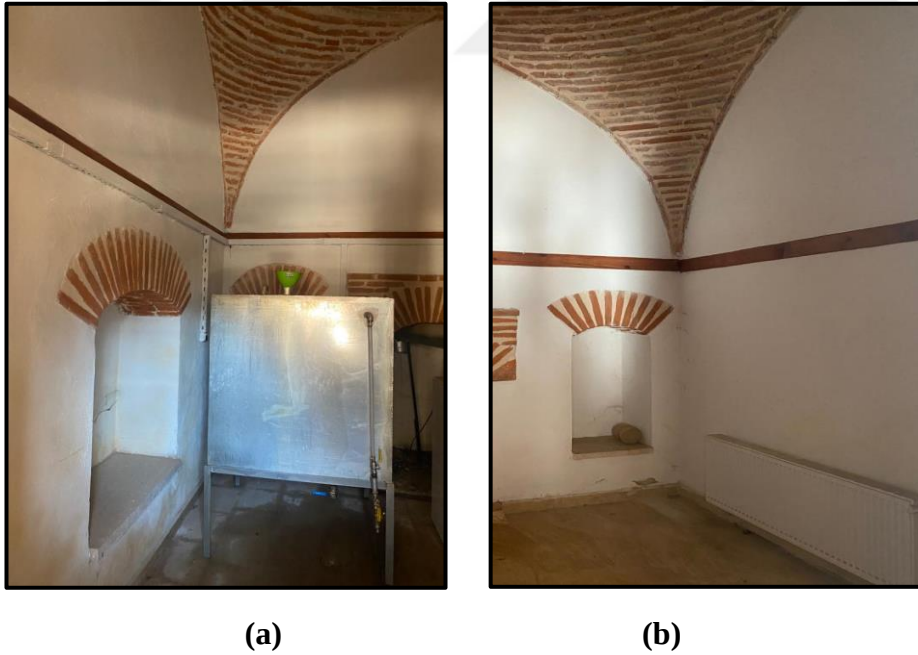

Şekil 63. Ömer Paşa Medresesi Planı ve Girilen Hücreler

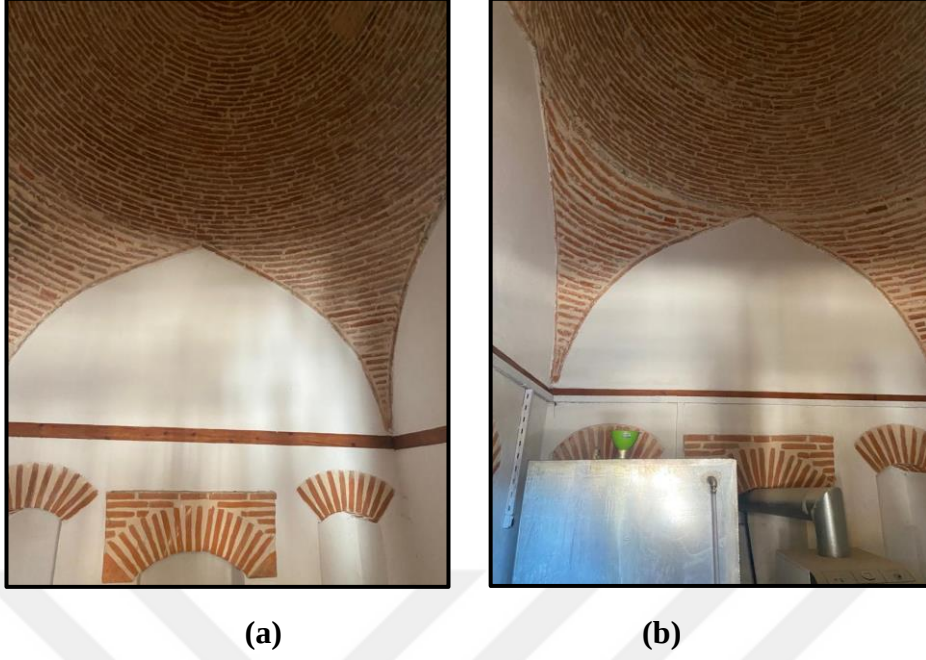
Aynur Çiftçi'nin çiziminden yararlanılarak yayına yönelik düzenlenmiştir.

Şekil 64. a;b) Ömer Paşa Medresesi girilen hücrelerin doğu duvarları

Şekil 65. a) Ömer Paşa Medresesi girilen hücrelerin kuzey duvarı; b) Güney duvarı

Şekil 66. a;b) Ömer Paşa Medresesi'nin girilen hücrelerinin kubbelerinin içten görünüşü

6.1.4.2. Cephe Özellikleri

Simetrik bir yaklaşımla tasarlanan yapının cepheleri, genel olarak yalın bir görünüme sahiptir. Güney cephede genel olarak kesme taş ile avluya bakan revaklı bölümün kemerlerinde ve kubbelerde tuğla kullanılmış olup, geri kalan alanlar sıvalı ve boyalıdır. Sivri kemerlerle birbirlerine bağlanan revak kemerlerinin üzengi kotunda gergi demirleri yer almaktadır. Bu bölümdeki sütunlarda, sütun başlığının hemen altında demir bilezik kullanıldığı görülmektedir (Şekil 67.).

Medreseye Bey Hamamı caddesinden giriş, cephenin orta aksında anıtsal giriş için yükseltile ve üzerindeki kubbesi her iki yandaki dörder adet kubbeden daha yüksekte olan yuvarlak kemerli ile sağlanmaktadır (Şekil 48). Bey hamamı caddesinde arazi eğimli olduğu ve yıllar boyu yollarda yapılan kaplamaların da etkisiyle medresenin duvarlarının bir kısmı yol kotunun altında kalmıştır. Kuzey cephede duvarlar kısmen algılanırken, doğu cephesinde sadece kubbelerin bir kısmı ve konik başlıklı bacalar görülmektedir. Yapının Hükümet Caddesi'ne bakan batı cephesinde medresenin mimarisi algılanmakta olup, ortadaki hücreye ait olan sivri kemer alınlıklı penceresi görülmektedir (Şekil 68.).

Şekil 67. Revak bölümünde bulunan sütun başlıkları ve gergiler

Şekil 68. Hücre odalarının sivri kemer alınlıklı çift kanatlı ahşap kapı ve penceresi.

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Şekil 69. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephesi

Şekil 70. Ömer Paşa Medresesi Kuzey Cephesi

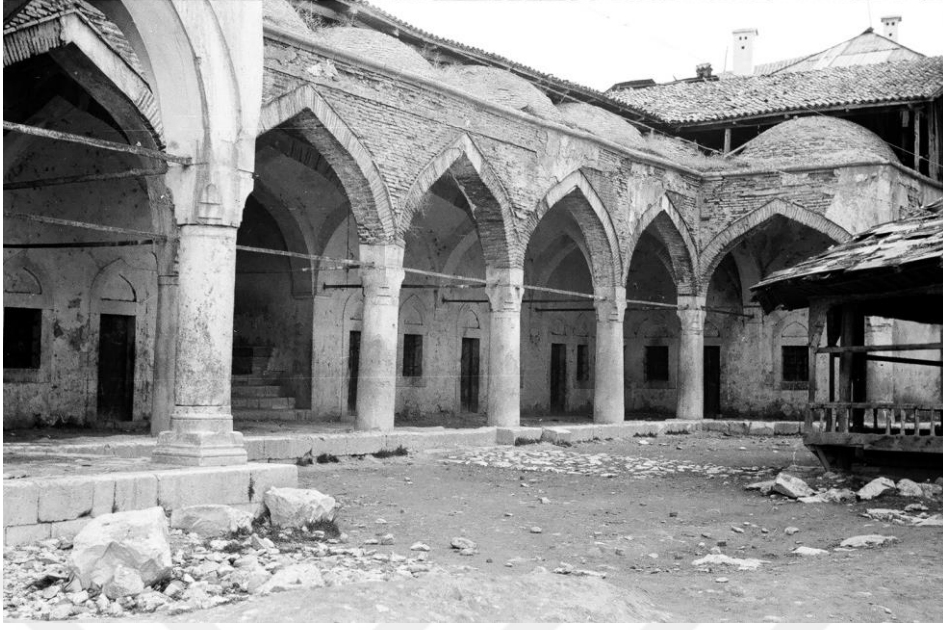

Şekil 71. Ömer Paşa Medresesi Batı Cephesi

6.1.4.3. Onarım Durumu

Ömer Paşa Medresesi kaynaklara göre 3 farklı dönemde onarım geçirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden sağlanan Abide ve Eski Eser Onarım fişinde, yapının 1938 ve 1968 yıllarında onarım geçirdiği yazmaktadır. Araştırmacı Çiftçi yapının 1971 ve 1984 yıllarında onarım geçirdiğini ifade etmektedir.³⁷ Onarımlara dair ulaşılabilen en eski kaynak, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınan 1941-1944 yılları arasına tarihlenen fotoğraflar olup, bu fotoğrafların muhtemelen 1938 yılında başlanan onarım çalışmalarının öncesine ait olduğu düşünülmektedir. Bu fotoğraflarda yapının revak kemerlerinin üzerindeki sıvanın dökülüp altında kalan tuğlaların ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca o dönemde kubbelerin üzeri muhtemelen onarım çalışmaları için açılmış olmalıdır. Kapı ve pencerelerin bulunduğu iç bölümde hem duvar, hem de kubbe yüzeylerinin sıva kaplamalı olduğu anlaşılmaktadır. Medresenin çatısında kubbelerin üstünü örten eğimli bir çatı olduğu görülmektedir (Şekil 72).

³⁷ Çiftçi, 2008, 60

Şekil 72. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephesi, 1938

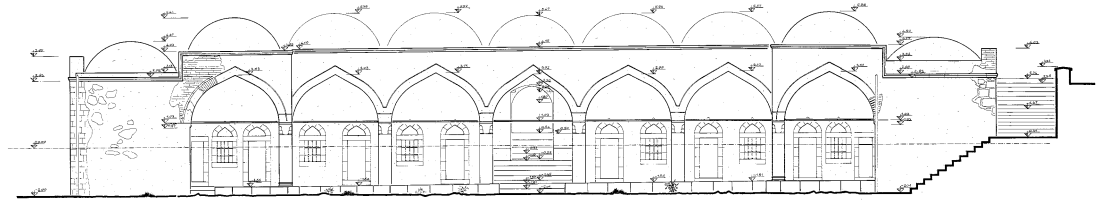
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Ömer Paşa Medresesi'nin 1938 yılında geçirdiği onarım çalışmaları sırasında cephelerdeki sıvalar yenilenmiş ve kubbelerin kaplamaları yapılmıştır. Medresenin 1968 yılına ait güney cephe ve kesit çizimi yapının onarım geçirdiğini kanıtlar niteliktedir (Şekil 73). Yapının kuzey cephesinde o dönemde ahşap konstrüksiyonlu, alaturka kiremit kaplamalı çatısı olan dükkanlar yapılmış olup, medrese kapısı dükkanların arasında kalmıştır. O döneme ait fotoğrafta kapının aksında yer alan şadırvan algılanmakta olup, yolun zemininde kullanılan taş kaplamalar dikkat çekmektedir (Şekil 54). O dönemde çizilen kesit ve güney cephe rölövesi medresenin yer aldığı eğimli arazinin durumu ve yapının mimarisi hakkında bilgi vermektedir (Şekil 74).

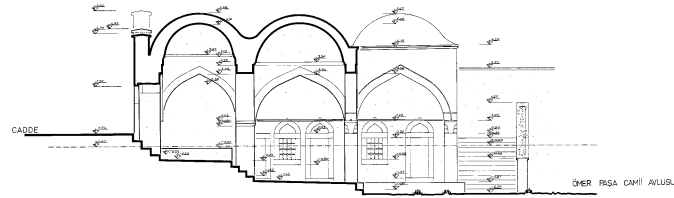

Şekil 73. Ömer Paşa Medresesi Kuzey Cephesi, 1941-1944

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

GÜNEY CEPHESİ

A.A ENNE KESIT

Şekil 74. Ömer Paşa Medresesi güney cephe ve kesit rölövesi, 1968

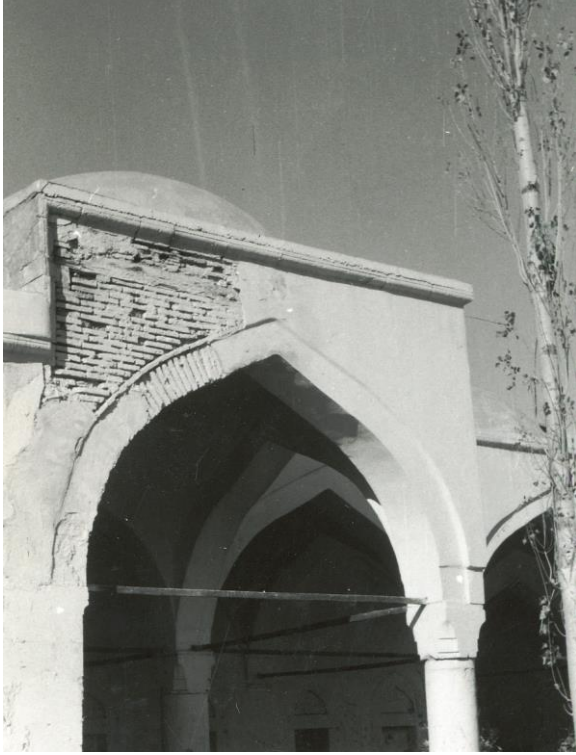
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi

Bu dönemde yapının sıvalı cephelerinde, yer yer bozulma, dökülme gibi sorunların olduğu anlaşılmaktadır: Sıvaların döküldüğü yerlerde ise derzlerde boşalmaların başladığı gözlenmektedir (Şekil 75. Şekil 76.).

Şekil 75. Ömer Paşa Medresesi Güney Cephe, 1968

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Şekil 76. Ömer Paşa Medresesi Batı Revak Sütun Kemerinde Sıva Dökülmesi 1968

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden alınan bilgilere göre, Ömer Paşa Medresesi 1968 yılında onarıma girmiştir. Onarım çalışmaları sırasında yapının iç ve dış sıvaları yenilenmiş ve tuğla aralarına derz işlemi yapılmıştır. Ayrıca medrese odalarının

orijinaline uygun döşemeleri tamamlanmıştır. Harap görünen kubbelerin temizliği yapıp, kaplanmıştır. 1969 yılında günümüzde de var olan konik külahlı tuğla bacalar yapılmıştır. Buna ek olarak medresenin kuzey cephesinde bulunan ana giriş kapısının kemer ve kornişleri tamamlanmıştır (Şekil 60. Şekil 61.).

Şekil 77. Ömer Paşa Medresesi güney cephe, 1969

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Şekil 78. Ömer Paşa Medresesi konik külahlı bacalar ve taş alemli kubbeler, 1969

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde 23.12.2004 yılında hazırlanan raporda Medresenin 1970'li yıllarda yeniden onarım geçirdiği ve kütüphane olarak kullanıldığı

belirtilmiştir. Geçirdiği onarım esnasında ahşap pencere ve kapılarının yenilendiği fakat yenilenen kapı ve pencerelerin de tarihi bir değeri olmadığı ifade edilmektedir.

Yapının revak kemerleri, ana giriş kapısı da dahil olmak üzere, uyumsuz malzeme ile kapatılarak, yapı kütüphane işlevi ile kullanılmıştır Ayrıca yapının kapısının olduğu bölüm hariç, diğer tüm bölümleri sarı renge boyanmıştır (Şekil 79).³⁸

Şekil 79. Ömer Paşa Medresesi güney cephe, 2005

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Ömer Paşa Medresesi 2015 yılında tekrar bir onarım geçirmiş ve yapı günümüzdeki halini almıştır. Bu uygulama kapsamında, dönem eki niteliği olmayan muhdes ekler kaldırılmıştır. Ayrıca kapatılan bölümlerde sıva raspası yapılarak, tuğla malzemeli kemerler ortaya çıkarılmıştır (Şekil 80.).

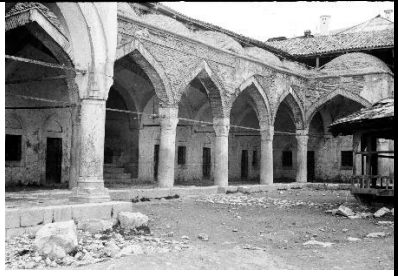
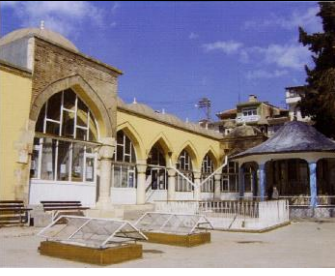
³⁸ Bkz Ek: Tescil Fişi

Şekil 80: Ömer Paşa Medresesinde kuzey doğu kanadının avludan görünümü, 2021

Kaynak: Ayşe Esin Kuleli Arşivi

Tablo 8. Ömer Paşa Medresesi'nin yıllara göre cephe karakterinde meydana gelen değişimler

1938	2005	2022
		

6.1.4.4. Koruma Sorunları

Ömer Paşa Medresesi tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olup, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Medresenin koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Yapının taşlarında atmosferik etkilere bağlı olarak gelişen bağlı renk değişimi mevcuttur (Şekil 81. a).
- Revak bölümünün batı duvarındaki sıvalarda neme bağlı dökülme gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 81. b).

(a)

(b)

Şekil 81 a). Taşlarda meydana gelen renk değişimi, 2021; **b)** Revak bölümü batı duvarında sıva dökülmesi ve renk değişimi, 2021

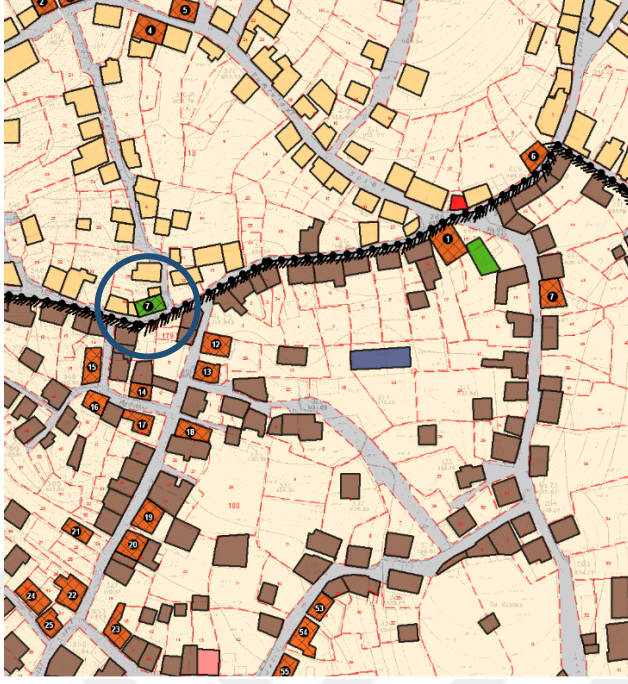
- Ömer Paşa Medresesi, 1970’li yıllarda geçirdiği onarım kapsamında revaklı bölüm uyumsuz malzeme ile kapatılarak kütüphane olarak işlevlendirilmiştir. Yapılan bu müdahale medresenin özgün mekan kurgusunu ve cephe karakterini değiştirmiştir. Yapı 2015 yılında özgününe uygun şekilde restore edilirken muhdes ek kaldırılmıştır.

6.2. Toklular Camii

Kerken Camii ismiyle de anılan Toklular Camii, Elmalı ilçesinin Toklular Mahallesinde, 3 Ada, 29 Parselde, Aydınlar ve Mescitönü Sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır.

Yapının yapım tarihi ve banisi hakkında kayıta ve kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Arşiv belgelerinde cami için 1849 yılında yapılan harcamalara ilişkin bilgiler bulunmaktadır (BOA.,EV.d. 13685, H.1265/ M.1849-1850). Toklular Mescidi Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 11.02.2005 gün ve 276 sayı ile korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir.³⁹

³⁹ Tescil Fişi

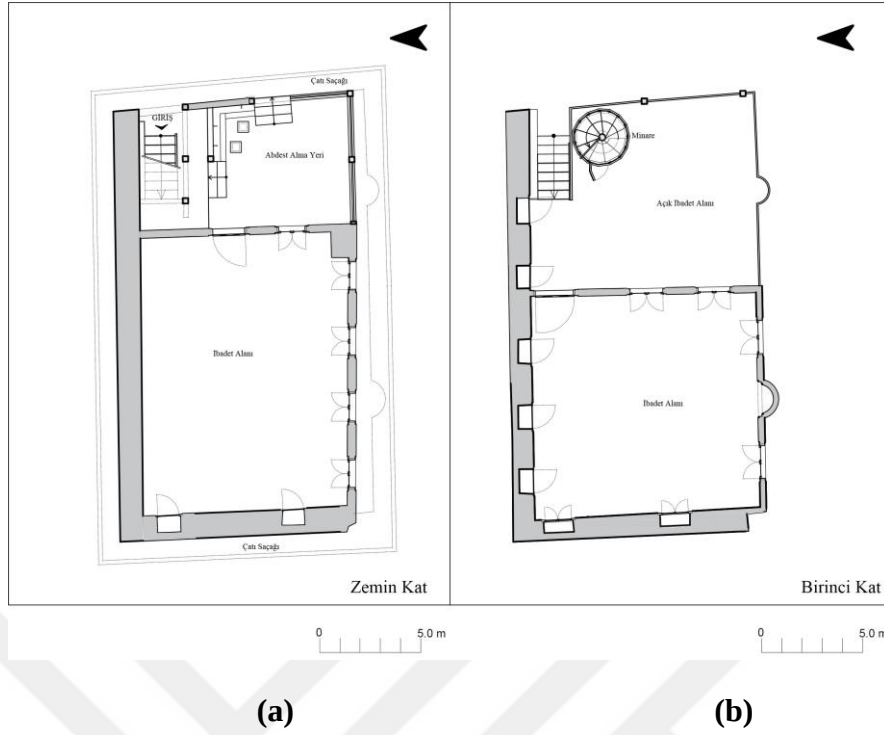

Harita 8. Toklular Camii'nin kentsel sit alanındaki yeri

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi.

6.2.1. Mimari Özellikleri

Doğu batı doğrultusunda konumlanan, dikdörtgen plan şemalı Toklular Camii iki katlı olup, katlara girişler ayrı verilmiştir (Şekil 82. a;b). Duvarları ahşap konstrüksiyonlu ve kerpiç dolgulu olan yapının, kırma çatısı alaturka tipi kiremit ile kaplıdır. Yapının ahşap minaresi çatıda doğu yönünde yer almakta olup, minarenin kaidesi ile gövdesinin bir bölümü yapının içinde bulunmaktadır. Yapının cephesi sıvalı, minaresi ise ahşap kaplamalıdır.

Şekil 82. a) Zemin Kat Planı; b) Birinci Kat Planı

Kaynak: Elmalı Belediyesi tarafından verilen proje üzerinden yayına yönelik düzenlenmiştir.

Toklular Cami'nin iki katına da giriş doğu cephesinden sağlanmaktadır. Yapının zemin katında bulunan abdest alma yerinin çevresi ahşap dikmelerle desteklenen, yarı açık bir mekan olarak düzenlenmiştir. Zemin katta bulunan harime giriş kapısı ahşap olup, abdest alma yerinden geçiş sağlanmaktadır. 5.67x7.76 m ölçülerinde olan harimin tavanı ahşap çıtalı kaplama ile örtülüdür.

Caminin birinci katına giriş, yapının doğu cephesinde bulunan ahşap merdivenle sağlanmaktadır (Şekil 83. a). Merdivenden çıkıldığında ahşap dikmelerle desteklenen ve korkuluklarla sınırlandırılan yarı açık ibadet alanına ulaşılmaktadır (Şekil 83. b). Birinci katta bulunan 2. ibadet mekanına giriş bu alandan yapılmaktadır. 6.2x6.24 m ölçülere sahip olan ikinci ibadet mekanının üzeri ahşap çıtalı tavan ile örtülü olup, ortasında yıldız göbekli süsleme bulunmaktadır (Şekil 84). İbadet mekanının güney duvarının ortasında dışarıya çıkma yapan mihrap nişinin iki yanında, geçmeli demir parmaklığı olan birer adet pencere mevcuttur. İbadet mekanının kuzey duvarında 3 adet, batı duvarında ise 2 adet olmak üzere 5 adet ahşap kapaklı dolap yer almaktadır.

(a)

(b)

Şekil 83. a) Birinci kata çıkan ahşap merdiven; **b)** Birinci katta bulunan yarı açık ibadet alanı

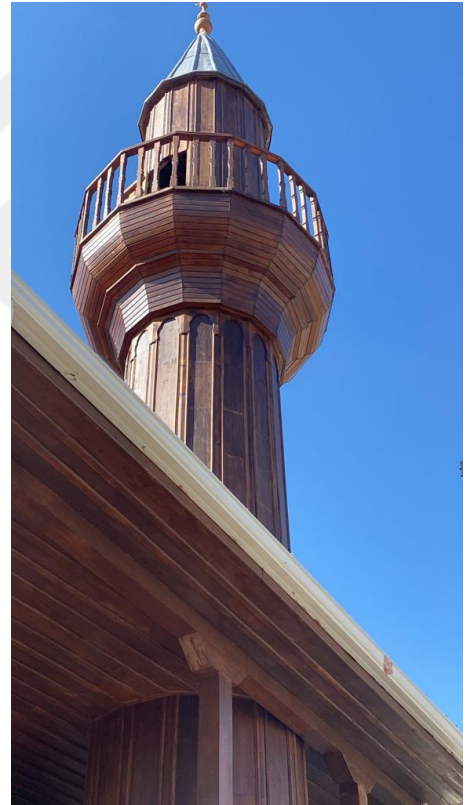
Şekil 84. Birinci katta bulunan ibadet alanının tavan süslemesi

6.2.2. Cephe Özellikleri

Yapının hem zemin, hem de üst katına girişin verildiği doğu cephesinde göze çarpan ilk unsur yapının içinde bulunan minaredir. Kûlahı kurşun kaplı olan ahşap minarenin pabuç kısmı ve giriş kapısı birinci katta bulunmaktadır. Şerefe kısmına geçiş güneydoğuda bulunan ahşap bir kapıyla sağlanmaktadır. Ahşap korkuluklar ile sınırlandırılan şerefenin alt kısmı ahşap malzemeler kullanılarak genişletilmiştir (Şekil 85 a;b). Minarenin kuzeyinde birinci kata çıkan ahşap merdiven görülürken, batı yönde ibadet alanına giriş veren ahşap giriş kapısı bulunmaktadır. Ahşap dikmelerin taşıdığı kırma çatı, alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Bu cephede zemin katta bir adet, birinci katta iki adet dikdörtgen formlu, geçmeli demir parmaklıklı ahşap pencere mevcuttur (Şekil 86 a;b).

(a)

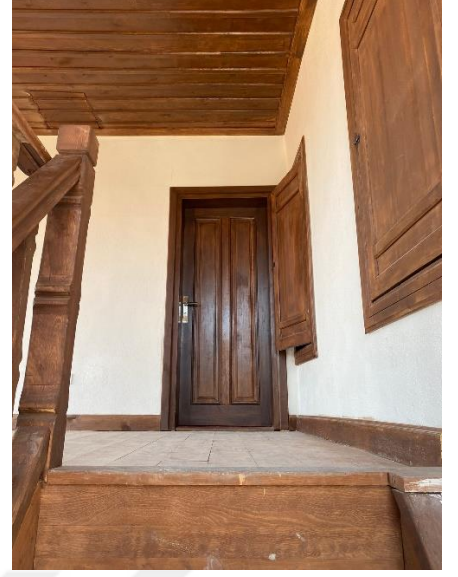
(b)

Şekil 85. a) Doğu cephesi; b) Minarenin şerefe kısmında bulunan profilli çıkmlar

Kaynak:Ayşe Esin Kuleli Arşivi

(a)

(b)

Şekil 86. a) Doğu cephesinde pencerelerin görünümü; **b)** Birinci katta bulunan ibadet mekanının kapısı

Yapının güney cephesinde birinci kat döşemesi yaklaşık olarak 40 cm çıkma yapmakta olup, zemin katın ayırımı ahşap silme ile vurgulanmıştır. Buna ek olarak birinci katta bulunan mihrap nişi de yarım daire şeklinde çıkma yaparak, dışarıdan hissedilir hale getirilmiştir. Aynı doğrultuda yarı açık ibadet mekanında yer alan korkuluklarda da mihrabı anımsatan yarım daire formu kullanılmasının sebebi, bu alanın da ibadete açık olmasından kaynaklanmaktadır.

Güney cephenin zemin katında 4 adet, birinci katında 2 adet geçmeli demir parmaklıklı çift kanatlı ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır. Zemin katta bulunan pencerelerin arasında üst kotta, iç mekanda yansıması olmayan iki adet ahşap çerçeve mevcuttur (Şekil 87 a;b).

Şekil 87. a;b) Toklular Camii güney cephesi

Caminin batı cephesi bitişik nizam olarak inşa edilen konutlar ile kapandığından okunamamaktadır. Kuzey cephe sağır olup, tüm duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. Bu durumun sebebi, yakın bir tarihe kadar kuzey cephesinin de, batı cephede olduğu gibi diğer konutlarla bitişik nizam halinde inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bitişik inşa edilen yapılar yıkıldığı için, kuzey cephe günümüzde dışarıdan okunur hale gelmiştir (Şekil 88.).

Şekil 88. Toklular Camii kuzey cephe

6.2.3. Onarım Durumu

Toklular Camii günümüze gelene kadar farklı zamanlarda onarım geçirmiştir. Elmalı Belediyesi ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan edinilen kaynaklar doğrultusunda, caminin belirli dönemlerde açık olan mekanlarının kapatıldığı ve ek yapılar eklendiği tespit edilmiştir. Tescilli caminin geçirdiği son onarım, 2018-2022 yılları arasındadır. Bu onarım kapsamında yapının onaylı restitüsyon projesi doğrultusunda, özgün haline uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir. Toklular Camisinin onarım süreci incelendiğinde, yapılan müdahaleler 4 ana dönemde incelenebilir;

Toklular Camisinde yapılan onarım ve müdahalelerin değerlendirilmesi sırasında, ilk üç dönemle ilgili sınırlı bilgi ve görsellerden yararlanılabilmektedir. 2015 yılından sonraki onarım ve müdahalelerin incelenmesi sırasında ise, Elmalı Belediyesi tarafından paylaşılan görseller ve projeler değerlendirmelerin sağlıklı olmasına katkı vermiştir.

6.2.3.1. 1. Dönem (1849- 1955):

Toklular Camisinin ulaşılabilen en eski fotoğrafı 1955 senesinde Elmalı'nın yerli bir fotoğraf stüdyosu tarafından çekilmiştir.⁴⁰ Fotoğraf giriş cephesi olan doğu cephesinin önünde çekilmiştir. Günümüzde abdest alma yeri olarak kullanılan birimin 1955 yılına ait fotoğrafta da, ahşap dikmeler ile desteklenen yarı açık bir mekan olduğu görülmektedir (Şekil 89.).

Fotoğraftan net bir şekilde anlaşılamasa da, birinci kat korkuluklarının o dönemde de olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca mevcut durumda korkuluklar ile belli edilen mihrap nişinin aynı şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde açık ibadet alanı olarak kullanılan bölümün de, aynı şekilde kullanıldığı düşünülmektedir.

Elmalı halkı cami kullanımının günümüzdeki kullanımıyla örtüştüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca sözlü bilgiler ışığında, o günlerde kapalı ibadet alanlarının bölünüp, bir kısmının kadınlar bölümü olarak kullanıldığı saptanmıştır.⁴¹

⁴⁰ Günümüzde devredilip başka bir isimle hizmet veren eski Selçuk Fotoğraf Stüdyosu.

⁴¹ Elmalı halkından, Bayram ALTAY ve Haluk ALTINKAYA ile yapılan görüşme.

Şekil 89. 1955 yılında Toklular Camii'nin önünde çekilen fotoğraf.

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

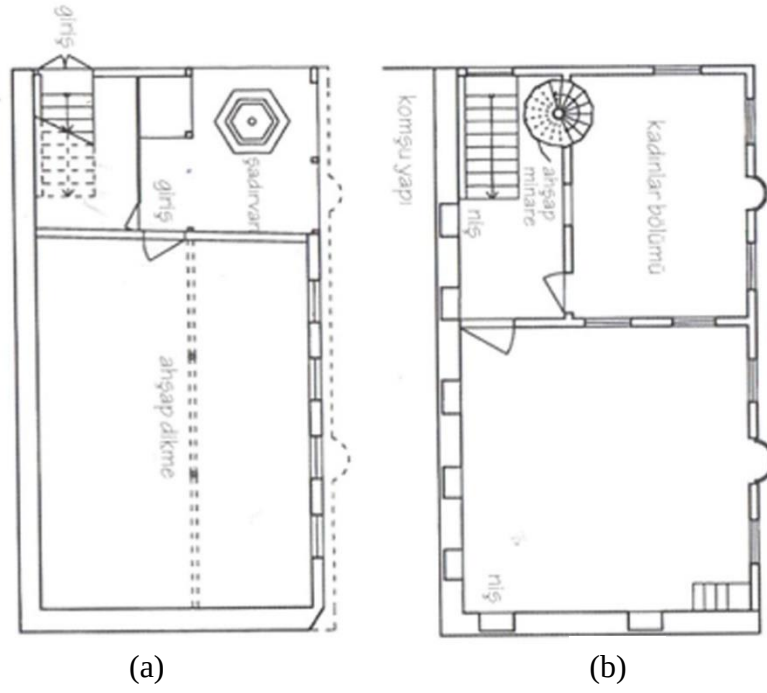
6.2.3.2. 2. Dönem (1955- 2000):

Aynur Çiftçi'nin Toplum Yapıları adlı yazısında bulunan fotoğraflar ve plan çizimleri bu dönemi aydınlatan en önemli öğelerdendir.⁴² Plan çizimleri incelendiğinde, 1955 senesinde doğu cephesinin güneyinde bulunan yarı açık mekanın aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Demir korkuluklar ile sınırlandırılan mekanın içerisine şadırvan eklenmiştir (Şekil 90 a;b).

Günümüzde, birinci katta açık ibadet alanı olarak kullanılan alan, doğu cephesinde duvar örülerek, kapatılıp kadınlar bölümü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birinci kata çıkış yine doğu cephesinin kuzey yönünde bulunan merdivenle yapılmakta olup, merdiven yapının içerisinde yer almaktadır. Yapıya giriş ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır (Şekil 91).

Yapının güney cephesi incelendiğinde; 1955 senesinde ahşap korkuluklar ile yapılmış açık mihrap, aynı yerde bulunan mihrap nişi ile benzer form ve ölçülerde örülerek kapalı yüzeyde belli edilmiştir. Buna ek olarak duvar örülerek eklenen kadınlar bölümü için yeni pencereler açılmıştır (Şekil 92).

⁴² Çiftçi A. 55, 1999

Şekil 90. a) Toklular Camii zemin kat planı; b) Birinci kat planı, 2000

Kaynak: Aynur Çiftçi, 2000

Şekil 91. Toklular Camii doğu cephesi, 2000

Kaynak: Aynur Çiftçi Arşivi

Şekil 92. Toklular Camii güney cephesi, 2000

Kaynak: Aynur Çiftçi Arşivi

6.2.3.3. 3. Dönem (2000- 2017):

Bu döneme ait verilere, AKVKBK ve Elmalı Belediyesi arşivlerinde ulaşılmıştır. Toklular Camisinin 11.02.2005 tarihli tescil fişinde yer alan doğu cephesine ait fotoğrafında ilk iki dönemde ve günümüzde yarı açık olarak kullanılan mekanın da kapalı olduğu görülmektedir.⁴³ Ayrıca ahşap olan giriş kapısının, demir malzeme kullanılarak yenilendiği anlaşılmaktadır (Şekil 93.).

2017 yılında AKVKBK tarafından projesi onaylanan caminin kat planları ve döneme ait fotoğrafları incelendiğinde, planının bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. 2005 senesine ait tescil fişinde bulunan doğu cephesine ait fotoğrafta kapatılmış olan birimde o dönemde şadırvanın var olduğu saptanmıştır (Şekil 77 a;b). Şadırvanın altıgen kaide üzerinde betonarme malzemeli olarak yapıldığı, üzerinde ferforje süslemeler kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak şadırvanın hemen yanına lavabo ve tuvalet birimleri eklenmiştir (Şekil 94 a;b, Şekil 95. a;b). Bu birimlerin 2015 yılında gereksinimler doğrultusunda eklendiği edinilen bilgiler arasındadır.⁴⁴

Zemin katta bulunan ibadet alanına giriş holünden ve şadırvana açılan dikdörtgen formlu ahşap kapıdan geçilerek girilmektedir. Mekanın güney duvarında 4 adet demir parmaklıklı ahşap pencere, batı duvarında ise iki adet dikdörtgen formlu, raflı, ahşap niş bulunmaktadır. Kuzey duvarında ise herhangi bir açıklık yoktur (Şekil 80). Zemin kata erişim hem şadırvana açılan yeni kapıdan, hem de doğu cephesinin kuzeyinde bulunan mevcut kapıdan sağlanmaktadır.

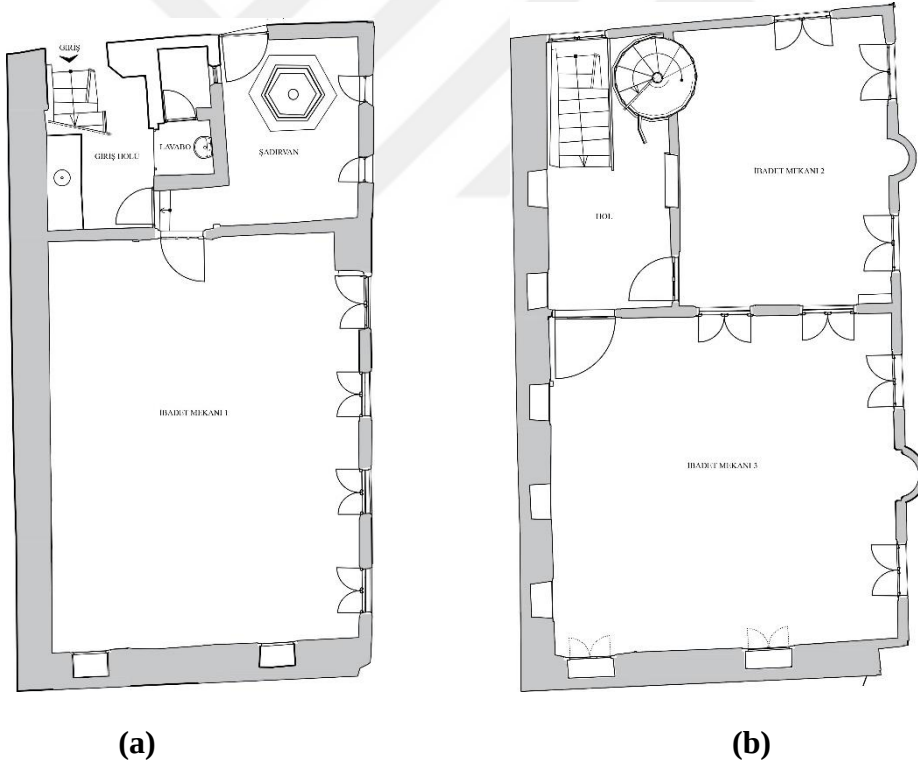
⁴³ Tescil Fişi

⁴⁴ Mahalle sakinleri ile yapılan görüşme.

Şekil 93. Toklular Camii doğu cephesi, 2005

Kaynak: Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu

(a)

(b)

Şekil 94. a) Toklular Camii zemin kat planı; **b)** Toklular Camii birinci kat planı

Kaynak: Elmalı Belediyesi'ne ait çizimlerden düzenlenmiştir, 2017

(a)

(b)

Şekil 95. a;b) Şadırvan Mekanı, 2017**Kaynak:** Elmalı Belediyesi arşivi

(a)

(b)

Şekil 96. a;b) Yeni Eklenen Tuvalet, Lavabo ve Tezgah Birimleri, 2017**Kaynak:** Elmalı Belediyesi arşivi

Şekil 97. Zemin katta bulunan ibadet mekanı, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi

Birinci kata erişim doğu cephesinin kuzeyinde bulunan ahşap merdivenden sağlanmaktadır. Merdiven kattaki ibadet alanlarının açıldığı hol mekanına çıkmaktadır (Şekil 98. a). Bu mekanda merdivenin hemen yanında, günümüzde de aynı yerde bulunan minarenin gövdesinin bir kısmı ve giriş kapısı bulunmaktadır (Şekil 98. b).

Holün güneyinde bulunan ibadet alanına giriş dikdörtgen formlu, tek kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. İbadet alanının kuzey duvarında minarenin gövdesinin bir bölümü, doğu duvarında ise bir adet demir şebekeli ahşap pencere bulunmaktadır (Şekil 99. a). Buna ek olarak mekanın güney duvarında, ilk dönemde açık olan yarım daire formlu mihrap nişi ve simetrik olmak üzere iki adet pencere bulunmaktadır (Şekil 99. b).

Holün batısında bulunan, aynı boyutlara sahip kapıdan üçüncü ibadet alanı olarak adlandırılan mekana girilmektedir. Bu mekanın doğu duvarında ikinci ibadet alanına açılan iki adet pencere bulunmaktadır. İbadet alanının güney duvarı diğer mekanla simetrik özellik göstermekte olup, mihrap nişinin yanında birer olmak üzere toplam iki adet pencere bulunmaktadır. Mekanın kuzey duvarında üç adet, batı duvarında iki adet dikdörtgen formlu, ahşap kapaklı dolap mevcuttur. Bu mekanın ahşap çıtalı tavanının ortasında bulunan yıldız motifli göbek, mekanın önemli özelliklerindendir (Şekil 100. a;b; Şekil 101. a;b; Şekil 102).

(a)

(b)

Şekil 98. a) Birinci kata çıkan merdiven, 2017; b) Giriş holü, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi

(a)

(b)

Şekil 99. a) İkinci ibadet alanı doğu duvarı, 2017; b) İkinci ibadet alanı güney duvarı, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi

(a)

(b)

Şekil 100. a) Üçüncü ibadet alanı doğu, 2017 ; b) Güney duvarı, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi arşivi

(a)

(b)

Şekil 101. a) Üçüncü ibadet alanının kuzey duvarı, 2017; **b)** Üçüncü ibadet alanının batı duvarı, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi arşivi

Şekil 102. Üçüncü ibadet alanında tavanda bulunan yıldız motifi, 2017

Kaynak: Elmalı Belediyesi

6.2.3.3. 4. Dönem (2017- Günümüz):

Tescilli caminin geçirdiği son onarım, 2018-2022 yılları arasındadır. Bu onarım kapsamında yapının onaylı restitüsyon projesi doğrultusunda, özgün haline uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir.

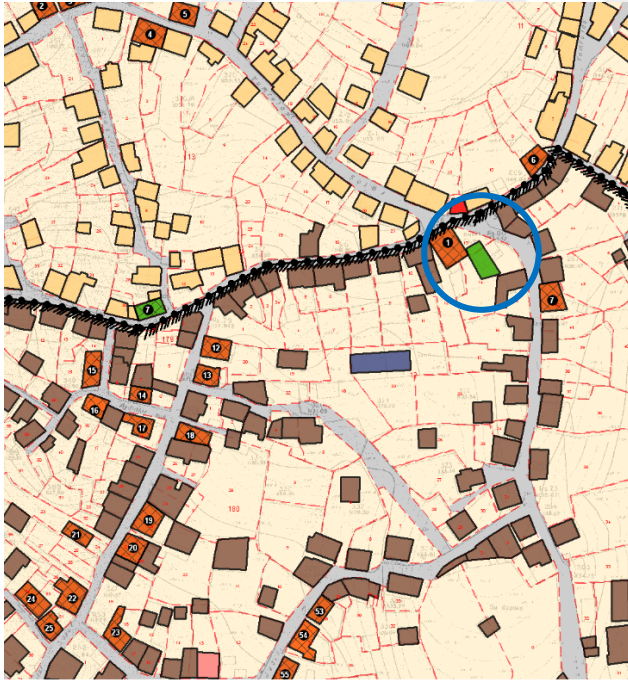
6.2.4. Koruma Sorunları

Toklular Camii, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na onaylanan proje kapsamında 13.08.2018 yılında Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmaya başlanmıştır. Geçici bir süre kullanıma kapatılan camii, 2022 senesinin Mart ayında yeniden hizmete girmiştir.

Toklular Camii tarihi süreç içerisinde kullanıcılar tarafından, bulunduğu dönemin gereksinimlerine cevap vermek amacıyla onarılmış ve müdahale görmüştür. Bu süreçte yapılan bazı müdahaleler, yapının özgün mekan kurgusunu ve cephe karakterini kaybetmesine neden olmuştur. 2018 yılında yapılan restitüsyon araştırmaları doğrultusunda restitüsyon projesi ve restorasyon projesi hazırlanmış ve Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Hazırlanan restorasyon projesine uygun olarak onarım yapılmış ve yapı tekrar yerel karakterine uygun hale getirilmiştir.

6.3. Kütük Camii

Elmalı'nın Cami-i Cedit Mahallesi'nde bulunan yapı, Cami-i Cedit ve Kütük Camii adıyla anılmaktadır. Kütük Camii'nin yapım yılı hakkında somut bir kaynağa rastlanamamıştır. Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanterin'de bulunan 07.06.2002 tarih 5489 sayılı karar eki tescil fişinde, minarenin giriş kapısının üzerindeki kitabesinde H.1207/M.1792 yılında Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Arşiv belgelerine göre Kütük Caminin isminin ilk defa 1530 yılına ait tahrir defterinde geçtiği ve Şahkulu isyanından sonra yıkılması üzerine, Körpeoğlu Muhammed Fakih tarafından yeniden yaptırıldığı bildirilmektedir (Karaca 2002, 353). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde “Yeni Camii” olarak geçen ve “Hanım Kadınıdır” tabiri kullanılan caminin, 17. yüzyılda “Hanım” isminde bir kadın tarafından yaptırıldığı da rivayet edilmektedir (Evliya Çelebi, 2013, 163).

Harita 9. Kütük Camisinin kentsel si alanı içindeki yeri

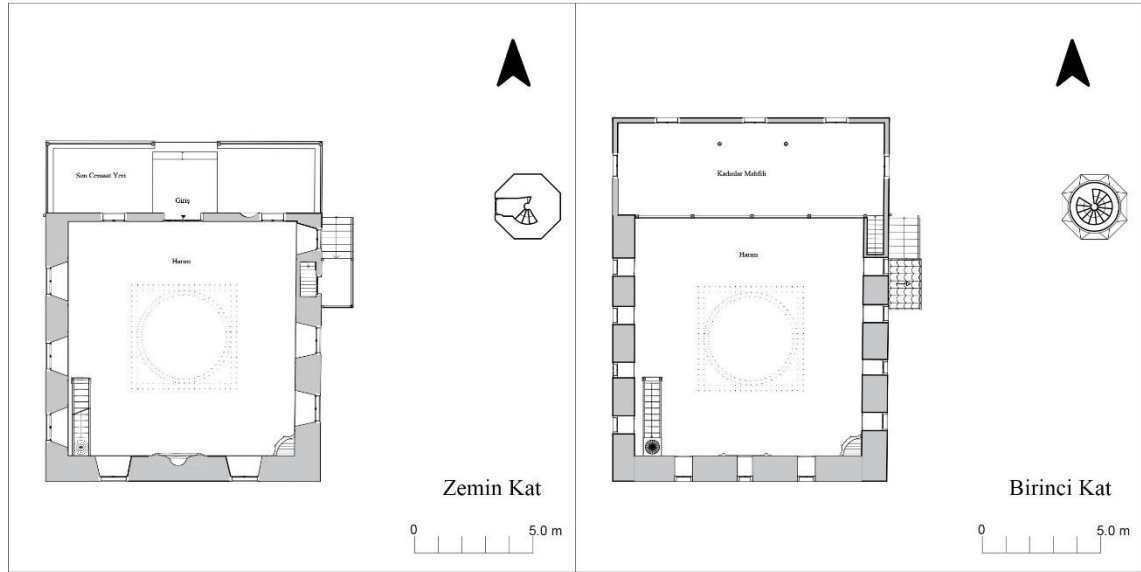
Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

6.3.1. Mimari Özellikleri

Güneye doğru eğimli bir arazide yapılan iki katlı camii, ahşap karkas sistem içinde kerpiç dolgu kullanılarak yapılmıştır. Dikdörtgen planlı caminin kırma çatısı, marsilya tipi kiremit ile kaplıdır

Kütük Camii dikdörtgene yakın kare planlı, tek kubbeli bir yapıdır (Şekil 103. a;b). Sade görünümünün yanı sıra minaresinin yapıdan ayrı olup, yolda konumlanması da dikkat çekmektedir. 9,25x9,70 m ölçülerine sahip olan harim bölümüne, yapının kuzeyinde yer alan dikdörtgen planlı son cemaat yerinden geçilerek girilir. Harimin üzeri diyagonal ahşap çatalı tavan ile kapatılmış olup, tavanın merkezinde 3,38 m çapında bir kubbe kullanılmıştır (Şekil 104). Harimin duvarları süsleme bakımından yalın tutulmuştur. Güney duvarının merkezinde alçı malzeme ile yapılan mihrapta herhangi bir süsleme mevcut değildir. Mihrap nişi, tepede dilimli olarak sonlanan bir kemer içine alınmıştır. Minber, harimin güneybatı köşesinde konumlandırılmış olup, orijinal değildir (Şekil 105.).

Kuzey yönde bulunan son cemaat yerinin üzerinde, girişi batı cephesinden sağlanan kadınlar mahfili bölümü yer almaktadır. Dar bir merdivenle çıkılan bu bölümde iki adet ahşap dikme mevcuttur (Şekil 106. a;b).

(a)

(b)

Şekil 103. a) Kütük Camii zemin kat planı;

b) 1. Kat planı

Elmalı Belediyesi tarafından verilen proje üzerinden yayına yönelik olarak yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 104. Tavan kaplaması ve kubbe

Şekil 105. Minber, mihrap ve vaaz kürsüsünün bulunduğu güney duvarı

(a)

(b)

Şekil 106. a) Kadınlar mahfili; b) Kadınlar mahfiline çıkan merdiven

Caminin kuzeydoğusunda yer alan sekizgen kaideli minare tamamen kesme taştan yapılmıştır (Şekil 107. a). Minarenin giriş kapısı doğu cephesinden verilmiş olup, kaidesinde iki bezeme unsuru bulunmaktadır. Bunlardan biri, basık kemerli giriş kapısının kilit taşında; ikincisi ise kilit taşının hemen üzerinde bulunan dikdörtgen formlu taşın üzerine işlenmiş süslemelerdir. Süslemelerde çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir (Kılıç S,2015) (Şekil 107.b , 108.). Minarenin, şerefe kısmının üzerinde ince petek ve kurşun kaplı sivri konik külâh yer almaktadır.

(a)

(b)

Şekil 107. a) Caminin yolda bulunan minaresi; b) Minarenin basık kemerli giriş kapısı

Şekil 108. Kilit taşı üzerinde bulunan bezeme

6.3.2. Cephe Özellikleri

Caminin doğu ve batı cephelerinin saçak kısmına yakın yerlerinde, simetrik olarak konumlandırılmış beş adet; doğu cephenin alt kotunda ise üç adet dikdörtgen formlu pencereler yer almaktadır. Doğü cephede, alt kottaki pencerelerden ikisi güney köşeye, biri ise kuzey köşeye yakın konumlandırılmıştır. Doğü cephenin kuzey yönünde yer alan alt kottaki pencerenin yakınında, kadınlar mahfiline giriş kapısı bulunmaktadır.

Caminin güney cephesinin üst kotunda üç adet; alt kotunda iki adet olmak üzere beş adet pencere yer almaktadır. Alt kottaki pencereler üst kottaki pencerelere göre daha genişler. Kuzey cephesinde ise orta kısmı yandakilerden daha geniş olacak şekilde ahşap dikmelerle taşınan son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 109 a;b).

(a)

(b)

Şekil 109. a) Kuzey cephe; b) Doğü cephe

6.3.3. Geçirdiği Onarımlar

Kütük Camii tarihi süreç boyunca birçok değişime uğramıştır. Kullanıcıların tanıklıkları ve ulaşılan kaynaklar doğrultusunda Kütük Camii'ne yapılan müdahale ve onarımlar 4 ana dönemde tanımlanabilir;

6.3.3.1.1. Dönem (1792-1968)

Ersan Ersü'nün 1968 tarihli Lisans Tezinde bulunan, caminin aynı seneye ait fotoğrafları mimari öğeler bakımından ulaşılabilen en eski kaynaktır.⁴⁵

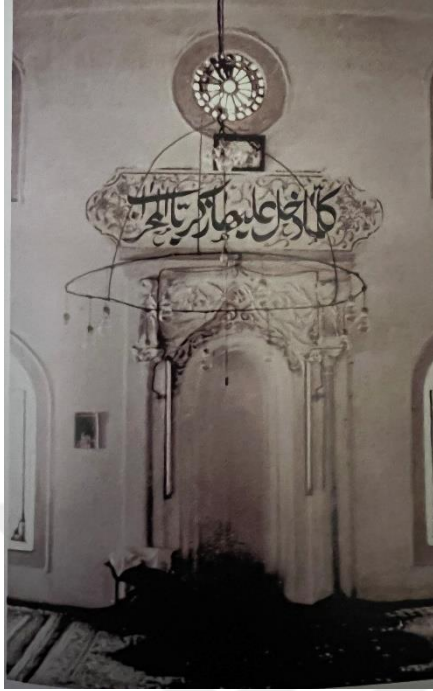
Şekil 110. Kütük Camii kuzey cephesi, 1968

Kaynak: Ersü'den aktaran Aynur Çiftçi

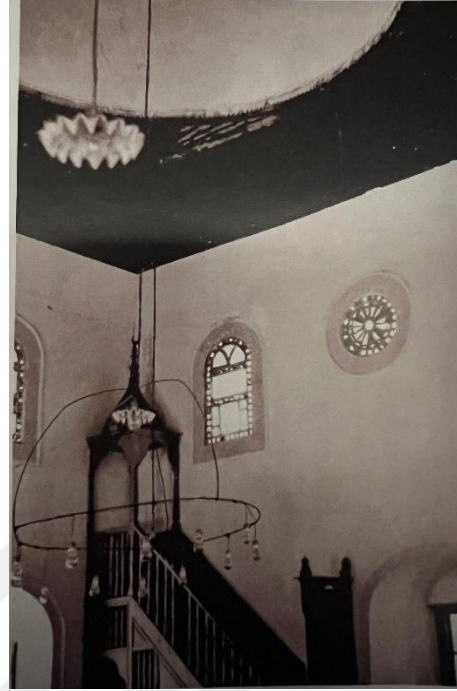
Kuzey cepheye ait fotoğraf incelendiğinde, son cemaat yerinin ahşap dikmeli ve kemerli yarı açık bir mekan olduğu görülmektedir. Son cemaat yerine giriş kapısı kuzeybatı cephenin orta aksına konumlandırılıp, mekanı ikiye bölmektedir. Yapıda iki katı birbirinden ayıran kısım çıkma yaparak belli edilmiş ve ahşap silmelerle vurgulanmıştır (Şekil 110).

Harime ait fotoğrafların incelenmesinden, batı ve güney duvarlarında dairesel ve kemerli formlu pencerelerin varlığı anlaşılmaktadır. Fotoğraflar siyah beyaz olduğu için net olarak anlaşılamasa da renkli camlarla vitray pencere kullanıldığı düşünülmektedir. Mihrabın üzerinde alçı süslemelerin kullanıldığı ve sade bir minberin bulunduğu görülmektedir (Şekil 111 a;b).

⁴⁵ Aynur Çiftçi, 2008

(a)

(b)

Şekil 111. a) Mihrap, 1968; b) Minber, 1968

Kaynak: Ersan Ersü Arşivinden aktaran Aynur Çiftçi

6.3.3.1.2. 2. Dönem (1968-2017):

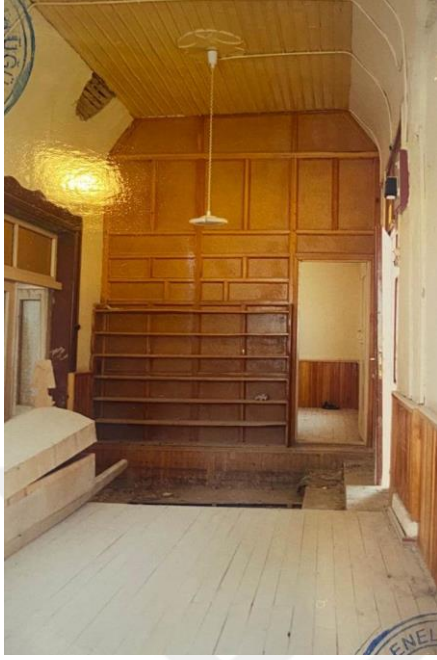
Kütük Camisinin Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivindeki dosyasında bulunan 1991 ve 2002 yıllarına ait fotoğraflar ve Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden edinilen 2002 yılında çizilen rölövesi yapının geçirdiği değişimi anlatmaktadır.⁴⁶

2002 yılında çizilen proje ile 1968 yılına ait fotoğraflardan edinilen izlenimler karşılaştırıldığında, caminin plan şeması ve cephe düzeni bakımından değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. 1968 yılında ahşap dikmeler ile desteklenen ve yarı açık olan son cemaat yeri geçirdiği onarımlar ile tamamen kapalı hale getirilmiştir. Giriş kapısı aynı yerden verilen mekânın doğu tarafı bölünerek ayrı bir birim oluşturulmuştur.

Harimin giriş kapısı son cemaat yerinde bulunmaktadır. Harim duvarlarında döneminde bulunan kemerli ve daire formundaki pencerelerin kareye yakın dikdörtgen pencerelere dönüştürüldüğü görülmektedir. Buna ek olarak alt kotta bulunan pencerelerin bir kısmı duvar örülerek kapatılmış, bir kısmı ise dolap haline getirilmiştir (Şekil 112 a;b, Şekil 13.). Harim bölümünde dikkat çeken değişikliklerden biri de minberdir. 1968-2002 dönemine ait fotoğraflardaki rölyefli mihrabın tekrar yapıldığı gözlemlenmektedir (Şekil

⁴⁶ Tescil Fişi

114. a;b.). Harim bölümünde asma kat olarak kullanılan kadınlar mahfilinin girişi batı cephesinden verilmiştir (Şekil 115)

(a)

(b)

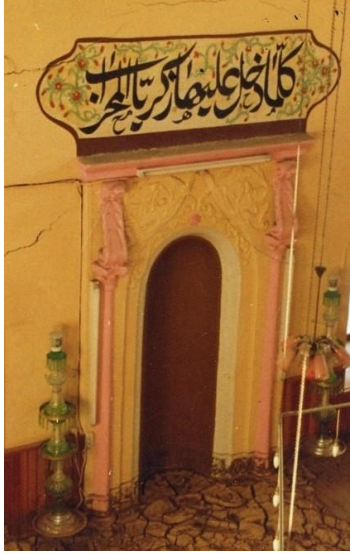
Şekil 112. a) Son cemaat yerinde oluşturulan yeni birim, 2002; **b)** Harim bölümünde bulunan pencereler, 2002

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Şekil 113. Kütük Camii kuzey cephesi, 2002

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

(a)

(b)

Şekil 114. a) Kontraplak mihrap; b) Harimin görünüşü

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Şekil 115. Kadınlar mahfilinin giriş kapısı, doğu cephe, 2002

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Elmalı'da 04.08.1999'da büyük bir sel felaketi yaşanmıştır. Bölgedeki bir çok yapı gibi Kütük Camisi de sel felaketinden dolayı zarar görmüş ve kullanılamayacak

duruma gelmiştir. Elmalı Belediyesi arşivinde ulaşılan statik raporda yapının bodrum katının tamamen, cami katının ise 1 metre çamur tabakası ile dolduğu ifade edilmiştir. Bodrum katta biriken su basıncının etkisiyle, güney beden duvarı ortasından patlayarak duvarda bir boşluk oluşmuştur. Bunun yanı sıra caminin beden duvarlarında çatlaklar ve boşalmalar oluşmuştur (Şekil 116, Şekil 117 a;b, Şekil 118 a;b).

2005 yılında Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından tescillenmiştir. Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün arşiv dosyalarında yapıda 2005 yılında basit onarım yapıldığına dair fotoğraflar mevcuttur. Harimin merkezinde yer alan bağdadi kubbe tamir görmüş, örtü sistemi, zemin kaplamaları ve pencere açıklıkların doğramaları yenilenmiştir (Şekil 119. Şekil 120. Şekil 121. Şekil 122).

Şekil 116. Sel felaketinden sonra zeminde meydana gelen hasar, 2002

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

(a)

(b)

Şekil 117. a;b) Sel felaketinden sonra tavanda meydana gelen çatlaklar ve hasarlar, 2002

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

(a)

(b)

Şekil 118. a;b) Sel felaketinden sonra güney ve batı cephelerde beden duvarlarında meydana gelen hasar.

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Şekil 119. Kütük Camii onarım sonrası kuzey cephe, 2005

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Şekil 120. Onarım sonrası doğu cephe, 2005

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Şekil 121. Onarım sonrası mihrap duvarı, 2005

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Şekil 122. Onarım sonrası kubbe görünümü, 2005

Kaynak: Elmalı Belediyesi Arşivi

Kütük Camii'nin 2005'den sonra geçirdiği onarımların hepsi sıva yenilemeleri gibi basit onarım kapsamında gerçekleştirilen çalışmalardır.

6.3.3.1.3. 4. Dönem (2017- Günümüz):

Caminin özgün değerlerine uygun müdahalelerin yapılması amacıyla Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. 2017 yılında Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan projeler doğrultusunda yapının onarımı yapılmıştır. 2022 Mart ayında onarımı biten camii ibadet işlevi ile kullanılmaya devam etmektedir.

6.3.4. Koruma Sorunları

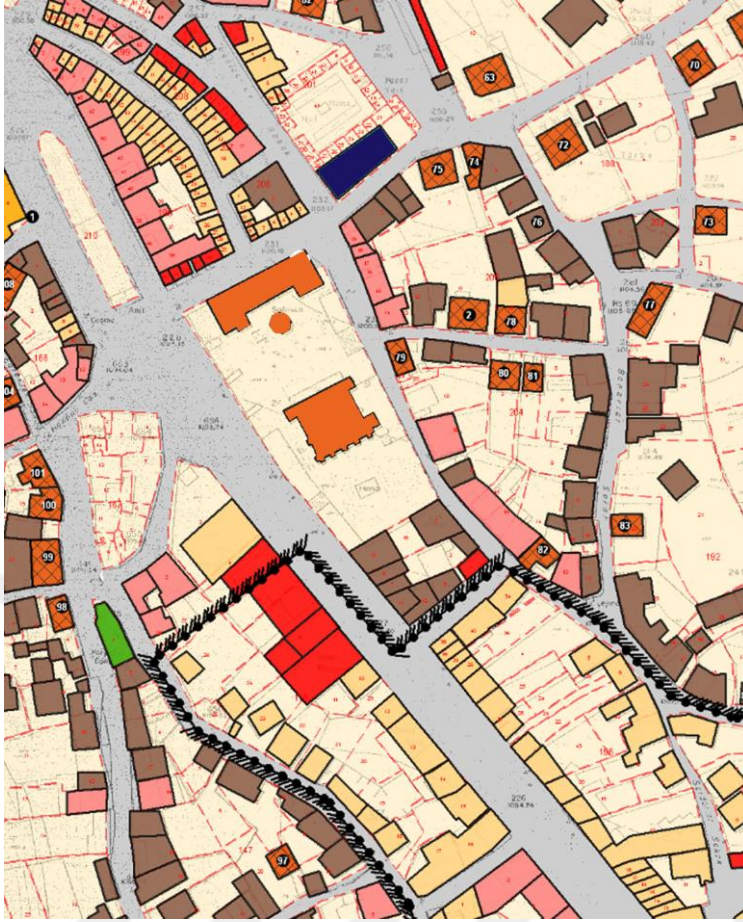
Kütük Camii tarihi süreçte çeşitli onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlar kapsamında yapılan bazı müdahaleler, yapının özgün mekan kurgusunu ve cephe karakterini kaybetmesine neden olmuştur.

Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından, 2018 yılında yapılan restitüsyon araştırmaları doğrultusunda yapının restitüsyon projesi ve restorasyon projesi hazırlanmış ve Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Hazırlanan restorasyon projesine uygun olarak onarım yapılmış ve yapı tekrar yerel karakterine uygun hale getirilmiştir. Geçici bir süre kullanıma kapatılan cami, 2022 yılının Ocak ayında yeniden hizmete girmiştir.

6.4. Bey Hamamı

Bey Hamamının inşa kitabesi olmadığı için, kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapının tescil fişinde onarım kitabesi 1890 yılı olarak geçmektedir. Hamamın isminin 1455 yılında yapılan tahrirde geçmesi, yapının 15. Yüzyılda yapıldığını düşündürmektedir. Benzer şekilde hamamın Ketenci Ömer Paşa Külliyesi'nin bir parçası olduğu ve Ömer Paşa tarafından yaptırıldığını ifade eden kaynaklar da bulunmaktadır. Köşklü (2003, 93) caminin yapımı sırasında ihtiyaçtan dolayı bir hamamın yapıldığını ve önce bu yapının bitirildiği söylentileri, hamamın külliye binalarından farklı noktaya yapılması geleneği ve yapının mimari özelliklerinden dolayı Bey Hamamı'nın külliye ile bağlantılı olduğunu düşündürdüğünü ifade etmektedir. Buna karşın 1610 yılında inşa ettirilen Ömer Paşa Külliyesinin yapımından iki yıl önce tanzim edilen vakfiyesinde (1017/1608) külliye yapılarından cami, medrese ve türbe ile ilgili bilgilere yer verilmiş fakat hamamdan söz edilmemiştir (Köşklü, 2003: 93; Çiftçi, 2008: 62).

Şehrin en eski hamamı olan Bey Hamamı 1455 yılındaki tahrir göre "Mevlana Ali" isimli bir kişiye ait olup hasılı 1500 akça değerindedir (Karaca, 1997, 358; Duymaz, 2008, 213). Yapının kaydı 1479-80 tarihli evkaf defterinde bulunmamaktadır (Karaca, 1997, 358). 1530 tahririnde hasılı 3000 akça olup, 1567 tarihli vakıf defterlerindeki kayda göre ise hasılı 3000 akçadır ve "Yunus Fakih"ın sorumluluğunda görünmektedir (Karaca, 1997, 358; Karaca, 2002, 403-404)

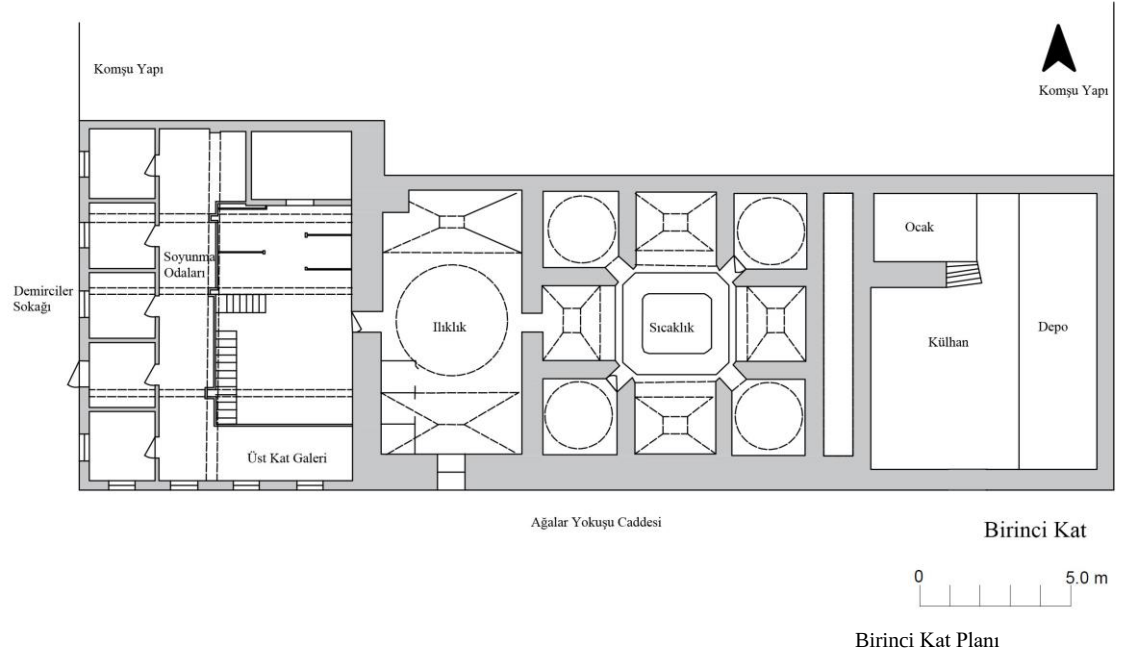
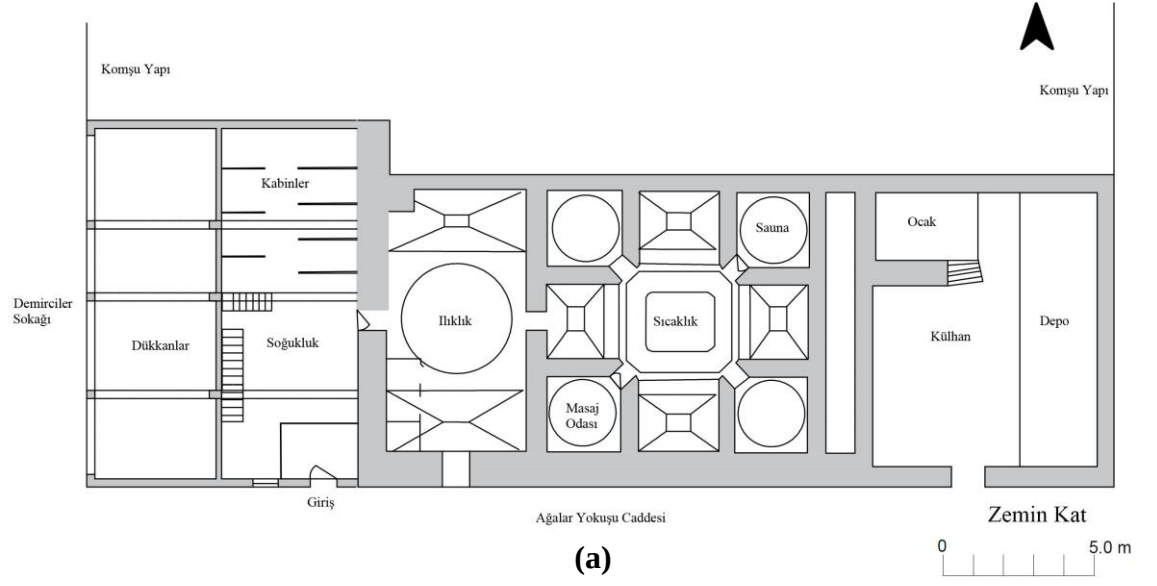
Harita 10. Bey Hamamı'nın kentsel sit alanındaki yeri

Kaynak:Elmalı Belediyesi Arşivi

6.4.1. Mimari Özellikleri

Bey hamamı tek hamam plan tipindedir. Genel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan, dikdörtgen planlı, haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli plan şemasına sahiptir (Şekil 123. a;b). Hamam yapısı soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır (Köşklü, 2003). Yapıya giriş güney cepheden, soğukluk ve ılıkılığın kesiştiği yerden sağlanmaktadır. İki katlı olan soğukluk bölümünün üst katında beş adet soyunma odası bulunmaktadır (Şekil 124. a;b). Soyunma odalarının altına denk gelen kısımda, sokağa paralel şekilde dükkanlara yer verilmiştir.

Soğukluktan ılıkılık bölümüne geçiş sağlayan dikdörtgen kapı üzerinde orijinal olduğu düşünülen, kurbağa ve kuş desenleri ile bezeli külahlı bir baca mevcuttur. Sağda beşik tonoz, ortada kubbe ve solda aynalı tonoz ile örtülü ılıkılık bölümünde hela ve duşlar bulunmaktadır. Üç kısma ayrılmış ılıkılıkta, bölüntüler kemerler ile ayrılmıştır (Şekil 125. a;b).

Şekil 123. a) Bey Hamamı zemin kat planı; b) Birinci kat planı

Aynur Çiftçi'nin çizimi üzerinden yayına yönelik olarak yeniden düzenlenmiştir.

(a)

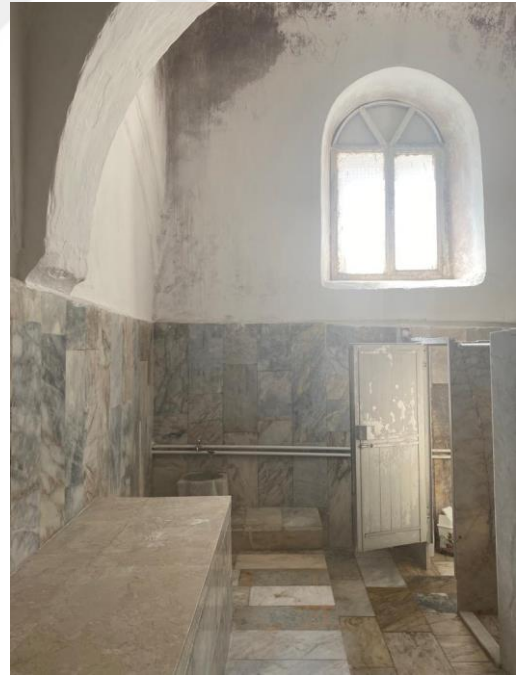

(b)

Şekil 124. a;b) Soyunma odalarının bulunduğu üst kat

(a)

(b)

Şekil 125. a): Soğukluktan ılıklik bölümüne geçişte bulunan baca; b) Ilıklık bölümü

Ilıklık bölümüne açılan kapı ile paralel olan diğer bir kapıdan, sıcaklık bölümüne geçilir. Bu kapının iç ve dış taraflarının üzerinde, dikdörtgen bir çerçevenin içerisinde bulunan mukarnas kavsaralı alınlık kaş kemer ile sınırlandırılmıştır (Şekil 126. a) (Çiftçi, 2008)

Sıcaklık bölümü dört eyvanlı plan şemasına sahip olup, orta bölüm ve köşelerde bulunan dört halvet hücresi kubbelerle, eyvanlar ise aynalı tonozlarla örtülmüştür (Çiftçi, 2008). Orta mekanı örten ana kubbe, dış kısımda sekizgen bir kasağa oturtulmuştur. Ana kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmış olup, bunların üstünde kubbe eteğinin sırasında nişler bulunmaktadır (Şekil 127. a) (Köşklü, 2003). Dört halvet hücresinden sadece birinde kubbeye geçiş tromp ile sağlanıp, diğerlerinde pandantif ile geçiş yapılmıştır. Mekanın üst örtüsünde fil gözleri mevcuttur (Şekil 128.a).

Sıcaklık mekânının ortasında bulunan sekizgen şeklinde olan mermer göbek taşı özgün olmamakla birlikte, 6 adeti özgün olan 22 adet kurna bulunmaktadır (Çiftçi, 2008, 62) (Şekil 128.b).

Girişi güney cepheden verilen küllhan, sıcaklığın doğu kısmında yer almakta olup, içerisinde depo ve ocak bölümleri de bulunmaktadır. (Şekil 129. a;b). Küllhandan ocağa 5 basamakla inilen merdivenin üstü kemerlidir.

(a)

(b)

Şekil 126 a: Ilıklıktan sıcaklık bölümüne geçişte kapı üzerinde bulunan bezeme; **b:** Sıcaklık bölümü

(a)

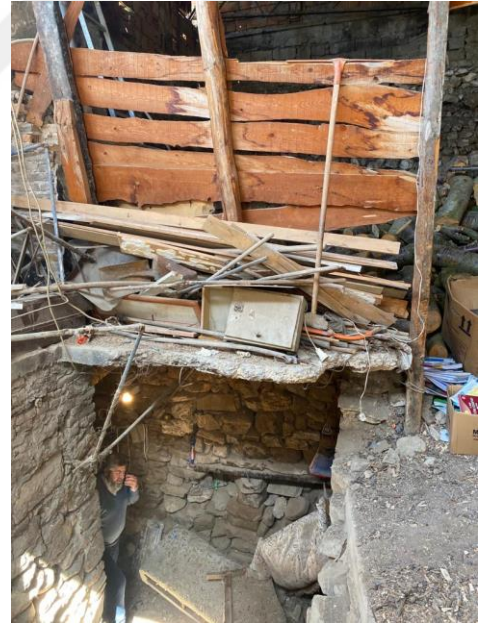

(b)

Şekil 127 a: Sıcaklık bölümünde bulunan ana kubbe ve fil gözleri; **b:** Orijinal kurna

(a)

(b)

Şekil 128. a) Külhanda bulunan depo; **b)** Depodan ocağa iniş

(a)

(b)

Şekil 129. a) Ocağa inen merdivenin üstünde bulunan kemer; b) Ocak

6.4.2. Cephe Özellikleri

Günümüzde güney cephesi dışında hamamın diğer cepheleri, dükkân ve evlerle kapatılmıştır. Yapı moloz taş ile yapılmış olup sıvalıdır. Orta mekânı örten kubbe sekizgen bir kasnak üzerinde yükselmektedir (Şekil 130. a;b, Şekil 131.).

(a)

(b)

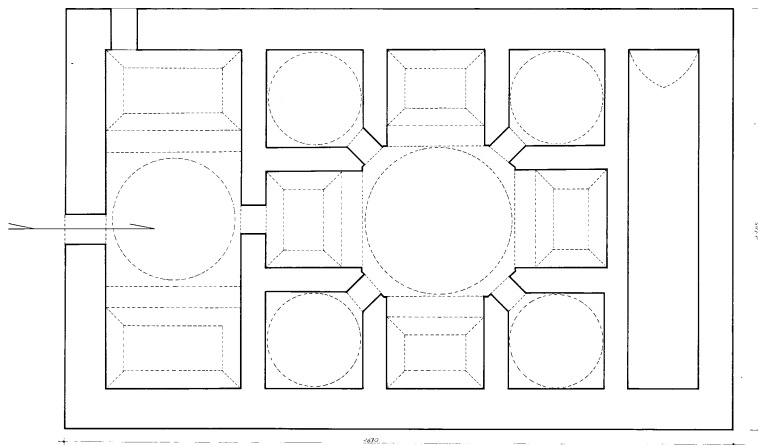
Şekil 130 a: Doğu cephesi; b: Güney cephesi giriş kapısı

Şekil 131. Bey Hamamı'nın güney cephesi ve üst örtüsü

6.4.3. Geçirdiği Onarımlar

Bey Hamamı AKVKBK'nun 11.02.2005 tarih ve 276 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Onarım süreci ile ilgili arşivlerde elde edilen tek belge bir adet rölöve çizimidir (Şekil). Kaynaklarda özel mülkiyet olarak geçen Bey Hamamında, 11 adet soyunma odası yapıya sonradan eklenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınan ilk rölöve çiziminde yapıda soyunma odaları görünmemektedir (Şekil 115). Yetgin (1992) soyunma odalarının betonarme sistemle yeniden yapılırken, ortadaki havuzun kaldırılıp mermerlerin de yeniden kaplandığını belirtmektedir.⁴⁷

Şekil 132. Bey Hamamı'nın ilk rölövesi

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

⁴⁷ Yetgin,1992

Bey Hamamı'nın 25 yıldır sahibi olan Duran Karadağ ile yapılan görüşmede hamamda sadece basit onarım kapsamında sıva ve boyalarda yenileme yapıldığı; buna ek olarak eskiyen ve kullanılmayan kurnaların değiştirildiği öğrenilmiştir.⁴⁸

6.4.4.Koruma Sorunları

Bey Hamamı tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olup, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Hamamın koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Hamam yapısı işlevinden dolayı sürekli olarak su ile temas halindedir. Ayrıca içerideki sıcaklık değişimi nedeniyle nem mevcuttur. İçeride bulunan nem dolayısıyla yapının sıvalarında bozulmalar meydana gelmiştir. Ilıklık bölümünden başlayıp sıcaklık bölümünde yoğunlaşarak devam eden sıvalarda renk değişimi dikkat çekmektedir (Şekil 133. a;b, Şekil 134. a;b). Ayrıca yapının duvarlarında yosunlanmalar gözlemlenmektedir.

(a)

(b)

Şekil 133. a) Ilıklık bölümünde kubbede meydana gelen renk değişimi; **b)** Ilıklık bölümünde tonozda meydana gelen renk değişimi

⁴⁸ Bey Hamamı'nın sahibi Duran Karadağ ile 15.04.2022 tarihinde yapılan görüşme.

(a)

(b)

Şekil 134. a;b) Sıcaklık bölümünde mukarnaslı pandantiflerde meydana gelen renk değişimi

(a)

(b)

Şekil 135. a;b) Halvet kapılarının üzerinde meydana gelen yosunlanma

- Bey Hamamı yapıldığı günden bugüne özgün işlevini sürdürmektedir. Zaman zaman dönemin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapıya zarar veren bilinçsiz onarımlar yapılmıştır. Bey Hamamında yapılan bu onarımlar kapsamında uyumsuz müdahalelerin yapıldığı da dikkat çekmektedir. Yapının hamam kısmının plan şeması değişmese de, halvetlerden ikisine PVC kapı takılmış, biri özelleştirmek için ayrılmış, diğeri buhar odası yapılmıştır. Yapıda bulunan pencere, kapı gibi yapı elemanları ile mermer kaplamalar, özgün niteliğe uymayan malzemeler ile yenilenmiştir (Şekil 136. a;b; Şekil 137. a;b).

(a)

(b)

Şekil 136 a: Buhar odası olarak düzenlenen birim; **b:** Özelleştirilen birim

(a)

(b)

Şekil 137. a) Ilıklık kısmında bulunan yenilenmiş mermerler ve demir kapı; **b)** Ilıklık bölümünden sıcaklığa geçiş kapısı

- Bey Hamamı'na yapılan uyumsuz müdahalelerden bir tanesi de yapıya yapılan ek binadır. Hamam yapısının VGMA'den alınan rölövesine göre soğukluk bölümü ve dükkanların üzerinde bulunan soyunma odalarının olmadığı görülmektedir. Zaman içerisinde hamam işletmecisi tarafından güncel şartların getirdiği ihtiyaç nedeniyle yapılmıştır. Üst katı ayırmak için yapıyla uyumsuz kontraplak malzeme kullanılmıştır.

(a)

(b)

Şekil 138. a) Bey Hamamı'na yapılan ek soyunma katı; **b)** Alt kat ile ayırmak için kullanılan kontraplak malzeme

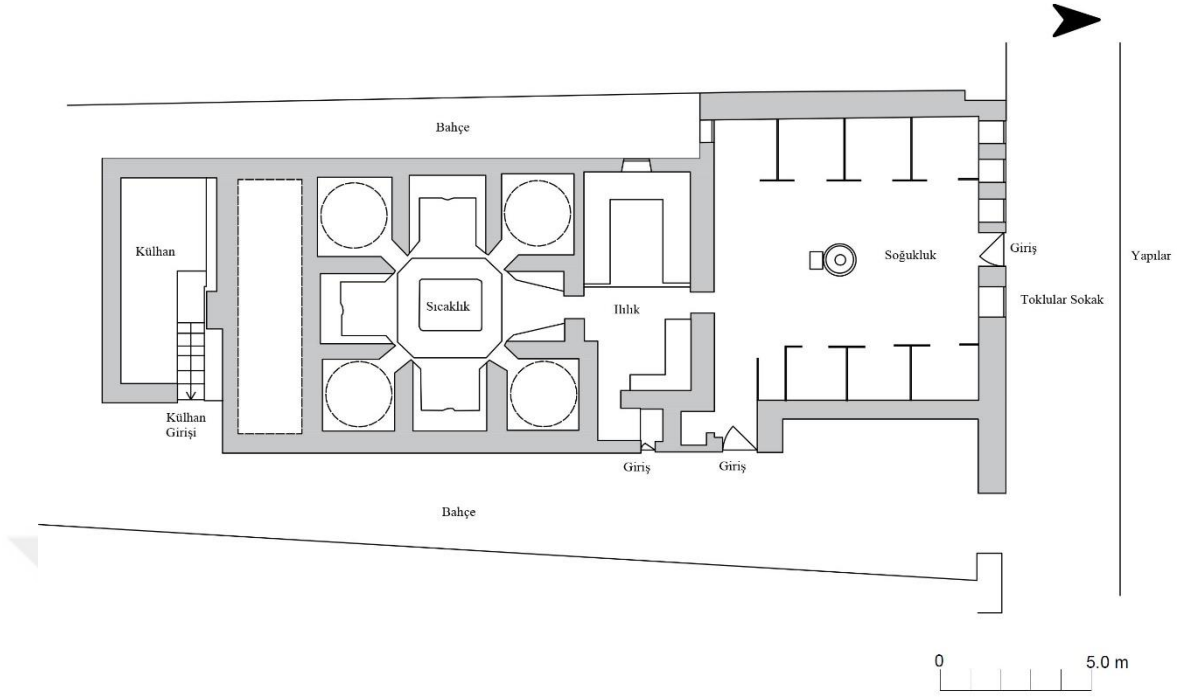
6.5. Yeni Hamam

Giriş kapısının üzerinde bulunan kitabeye göre 1924 yılında yapılmış olan Yeni Hamam, İplik Pazarı Mahallesi'nin Toklular Sokağı üzerinde yer almaktadır. Elmalı'lı Hacı Hasan Oğullarından usta olan Osman ve Murat adında iki kardeş tarafından inşa edilmiştir. Mülkiyeti Gürel ailesine ait olan hamam, 1953 yılına kadar 35 sene aynı aile tarafından işletilmiştir (Çiftçi, 2008). Yeni Hamam, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11.02.2005 tarih ve 276 sayılı kararı ile tescillenmiştir.⁴⁹

6.5.1. Mimari Özellikleri

Yeni Hamam, plan özelliği bakımından Bey hamamı gibi dikdörtgen planlı tek hamam tipindedir. Ana girişi Toklular Sokaktan olan hamam yapısı bahçe içerisinde yer aldığından, aynı sokağa bakan bir bahçe girişine sahiptir (Şekil 139.).

⁴⁹ Tescil Fişi

Şekil 139. Yeni Hamam zemin kat planı

Aynur Çiftçi'nin çizimi üzerinden yayına yönelik yeniden düzenlenmiştir.

Moloz taş ve tuğla kullanılarak inşa edilen Yeni Hamam'ın soğukluk bölümü kare planlı olup, içerisinde ahşap paravanlarla ayrılmış soyunma kabinleri yer almaktadır. Giriş kapısı doğrultusunda soğukluk mekanının ortasına konumlanmış çokgen şeklinde bir süs havuzu mevcuttur (Şekil 140. a;b). Soyunmalıktan yuvarlak kemerli bir kapı ile ılıklığa geçilir. Ilıklık

kısmı dikdörtgen planlı olup, üstü tonoz örtülüdür. Taş sedirlerin olduğu bu bölümde helâ da bulunmaktadır (Şekil 141. a;b).

Dört eyvanlı olan sıcaklık bölümünde köşelerde halvet mekanı bulunmaktadır. Sıcaklığın ortasında mermerden göbek taşı bulunmaktadır. Halvetlerin kapıları yuvarlak kemerli olup, içerisinde bulunan taş sedirlerin üzerinde mermer kurnalar mevcuttur. Kurnaların ön yüzleri bitkisel desenler ile bezelidir (Çiftçi A,1999,64). Sıcaklık kısmını külhan bölümüyle bağlayan buhar penceresi, giriş kapısının tam karşısındaki eyvan duvarında yer almaktadır. Üst örtü incelendiğinde halvetler ve orta mekânın üstünün kubbe, eyvanların üstünün ise beşik tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir. Kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Şekil 142 a;b).

Külhan bölümünün girişi Bey Hamamı'nda olduğu gibi ana girişten bağımsız bir yerdedir. Dikdörtgen plana sahip olan külhana bahçeden merdivenle inilerek ulaşılmaktadır.

(a)

(b)

Şekil 140. a) Soğukluk bölümü; b) Soğukluk bölümünden ılıklik bölümüne geçiş

(a)

(b)

Şekil 141. a) Ilıklık bölümü bahçe girişi; b) Ilıklık bölümünde bulunan seki

(a)

(b)

Şekil 142. a) Sıcaklık bölümü; b) Sıcaklık bölümü halvet ve eyvan

6.5.3. Geçirdiği Onarımlar

Yapı 1953 senesinden beri kullanılmayıp, terkedildiği için harap durumdadır. Onarımlarla ilgili olarak kaynaklardan edinilen tek bilgi, yapının geçirdiği tek onarımın 2017 yılında sokak sağlıklılaştırma projesi kapsamında, cephesinin sıva ve boyalarının yenilenmesi olduğunu göstermektedir.

6.5.4. Koruma Sorunları

Yeni Hamam 1953 senesinden beri kullanıma kapalıdır. Bu süreçte gereken bakım, onarım çalışmaları yapılmamıştır. Harap durumdaki hamamın koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Yeni Hamam’da gerçekleşen yapısal ve malzeme bozulmalarının sebebi, yapının işlevsiz olmasından, terk edilmesinden ve bakımsızlıktan kaynaklanmaktadır. Yapının kullanılmamasından dolayı içerisindeki mimari öğelerin tümü zarar görmüştür. Kurnalar, pencereler ve fil gözü gibi yapı öğeleri sökülmüş ya da tahrip olmuştur.
- Yapının duvarlarında bulunan sıvaların büyük bir çoğunluğu dış koşullara açık olması, bakımsızlık gibi nedenlerden dolayı dökülmüş, geriye kalanlarda ise çatlaklar ve renk değişimi meydana gelmiştir. Sıvaların dökülmesiyle açıkta kalan tuğla ve taş duvarlarda malzeme kayıpları meydana gelmiştir (Şekil 143. a;b, Şekil 144. a;b, Şekil 145 a;b.).
- Yapının çatısının artık yalıtım görevini görememesi nedeniyle savunmasız kalmıştır. Zaman içerisinde yağmur ve kar sularının içeri girmesi nedeniyle, yapının sıcaklık ve ılkılık bölümlerinin üstünü kapatan kubbe ve beşik tonozlardan başlayarak, beden duvarlarında devam eden çatlaklar ve kısmi yıkılmalar dikkat çekmektedir. Kubbelerde ve kemerlerde ciddi anlamda derz boşalmaları meydana gelmiştir. Bu durum hamam yapısının ciddi yapısal/ strüktürel bozulmalarına neden olmuştur (Şekil 146. a;b, Şekil 147. a;b.).
- İlkılık bölümünün batı cephe duvarında ciddi bir kütleli kayıp mevcut olup, ayrılma başlamıştır (Şekil 148. a;b). Bu bölümün doğu duvarının beşik tonozunun yıkıldığı, üstünü kaplayan levhaların kaldığı görülmektedir.

(a)

(b)

şekil 143 a;b) Soğukluk bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, uyumsuz onarım ve tuğla malzemede kayıp

(a)

(b)

şekil 144. a;b) Sıcaklık bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, tuğlalarda malzeme kaybı

(a)

(b)

Şekil 145 a;b) Ilıklık bölümü- Sıva dökülmesi, sıvada renk değişimi, tuğla ve taşlarda malzeme kaybı

(a)

(b)

Şekil 146. a) Sıcaklık bölümünün beden duvarında meydana gelen çatlak; **b)** Sıcaklık bölümünün beşik tonozunda meydana gelen çatlak

(a)

(b)

şekil 147. a) Sıcaklık bölümüne giriş kemerinde oluşan derz boşalması; **b)** Sıcaklık bölümünde bulunan kubbede meydana gelen derz boşalmaları

(a)

(b)

şekil 148. a) Ilıklık bölümünün batı beden duvarında ayrılma ve kütleli kayıp; **b)** Ilıklık bölümünün doğu yönünde bulunan ve kısmen yıkılan beşik tonoz

6.6. Vahibi Ümmi Türbesi

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan Vahibi Ümmi Türbesi, Antalya ili, Elmalı ilçesi, Toklular Mahallesi, 1 ada 25 parselde bulunmaktadır. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.06.2020 tarih ve 10854 sayılı kararı ile Vahap Ümmi ve ailesinin türbe içerisinde bulunan mezarları ile haziresi tescillenmiştir.

Elmalı'da doğan Vahibi Ümmi'nin asıl adı, Abdülvehhâb'dır. Lakabı Ümmi olmasının sebebi, tasavvufi manada yüksek irfan sahibi olmasıdır. Halvetiyye erkanının “Orta kol” diye anılan kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî tarafından yetiştirilen Vahabi Ümmi, Yiğitbaşı'ndan devraldığı manevi makamı temsil etmeyi sürdürmüştür (Tatcı ve Ögke, 2018). Aynı zamanda kendisi Türk Edebiyatı Tarihinde Yunus Emre okulunun temsilcilerinden olan şairlerimizden biridir. Hece ve aruz vezni ile yazdığı ilahilerden oluşan bir divanı vardır. Vahabi Ümmi'nin doğum tarihiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamış olup, ölüm yılının 1596 olduğu bilinmektedir (İslamoğlu, 2018, Tatcı, 2009).

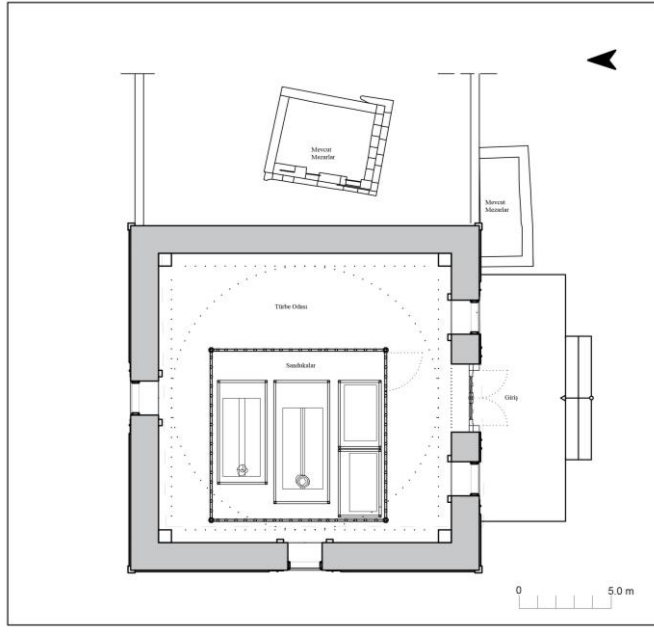
Türbe Yapısının, yapım tarihi ve yaptıran kişi ile ilgili günümüze ulaşan herhangi bir veri yoktur. Yapı hakkında ulaşılabilen en eski kaynak 17. Yüzyılda ilçeye gelen Evliya Çelebi'ye aittir. Evliya Çelebi Vahibi Ümmi Türbesi'ni aşağıdaki cümleler ile tasvir etmiştir;

“Pınarbaşı'nda Abdülvehhab Efendi, bir mesiregâh türbesi var ki cümle dost ve zariflerin dinlenme yeri ve namazgahıdır, orada bir kubbe içinde yatmaktadır. Sırrı aziz olsun. Karaman Ereğlisi'nin Pınarbaşı'sın gibi bu şehre bütün sular bu mahalden gelir. Bütün pınarların her biri birer ağacın altından çıkar. Büyük dinlenme yeri ve ziyaretgahıdır.” (Kahraman, 2005)

6.6.1. Mimari Özellikleri

Vahabi Ümmi Türbesi 7x7 m ölçülerinde kare planlı, tek katlı, tek hacimli bir yapıdır. Yapının üzeri betonarme bir kubbe ile kapatılmıştır (Şekil 149.). Türbe odasına giriş güneydoğu cepheden yapılmaktadır. Türbe odasında biri güneydoğu cephesinde, diğeri güneybatı cephesinde olmak üzere iki adet ahşap pencere bulunmaktadır. Mekanın diğ er duvarları sıva üzerine boyalıdır.

Türbe odasında dört adet masif ahşaptan yapılmış sanduka bulunmaktadır. Sandukalardan ortadaki Vahabi Ümmi'ye aittir. Vahabi Ümmi'nin sandukasının kuzeyindeki sanduka eşine, güneyindeki uç uca olan sandukalar ise çocuklarına aittir. Sandukaların bulunduğu bölüm ahşap bir korkuluk ile giriş bölümden ayrılmıştır (Şekil 150. a;b).

Şekil 149. Vahibi Ümmi Türbesi zemin kat planı

Lütfiye Serap Yılmaz'ın çiziminden yayına yönelik düzenlenmiştir.

(a)

(b)

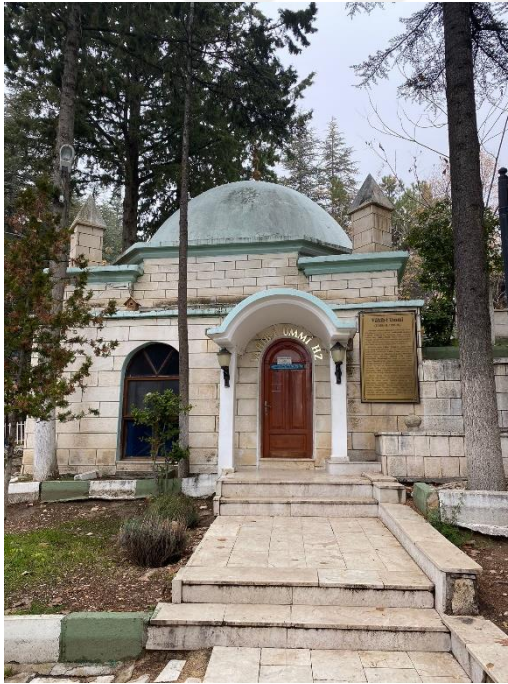
Şekil 150 a;b: Vahibi Ümmi Türbesi'nin iç mekanı, sandukaların bulunduğu yer

6.6.2. Cephe Özellikleri

Vahibi Ümmi türbesinin tüm cephelerinde 3 cm kalınlığında doğal taş kaplama kullanılmıştır. Türbe dışarıdan iki kademeli bir görünüme sahip olup, giriş kapısı doğu cephede bulunmaktadır. Genel olarak yalın bir cephe anlayışına sahip olan türbenin en hareketli cephesi doğu cephesidir (Şekil 151.a). Ahşap giriş kapısının üzerinde betonarme kemerli bir saçak mevcuttur. Kapının iki yanında bulunan kolonlar saçığı taşıtmaktadırlar. Giriş kapısının solunda üstü kemerli bir adet ahşap pencere bulunmaktadır.

Yapının diğer penceresi güney cephede olup, kuzey ve batı cephelerinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Şekil 151.b). Bu duruma ek olarak yapının konumlandığı alanın eğimli olmasından dolayı kuzey ve batı cephelerinin bir kısmı toprağın altında kalmaktadır. Ayrıca kuzey cephesinin önünde, Vahibi Ümmi'nin akrabalarına ait olduğu rivayet edilen üç adet mezar görülmektedir (Şekil 152.a).⁵⁰

Vahibi Ümmi Türbesi'nin cephelerinin hepsinde, kare mekandan kubbeye geçerken başlayan iki kademeli bir düzenleme yapılmıştır. Kademenin başladığı noktadan sonra altı sıra taşın üzerinde kubbe eteği başlamaktadır. Üzeri sıvalı olan kubbe tepe noktasında bulunan ay yıldız alem ile sonlanmaktadır. Aynı zamanda kubbenin dört köşesine süs amaçlı konumlandırılmış, yüksekliği kubbeyi aşmayan, kare formlu ağırlık kuleleri tüm yönlerden algılanmaktadır (Şekil 152.b).

(a)

(b)

Şekil 151. a) Vahibi Ümmi Türbesi doğu cephesi; **b)** Vahibi Ümmi Türbesi güney cephesi

⁵⁰ Vahibi Ümmi restitüsyon raporu, Lütfiye Serap Yılmaz

(a)

(b)

Şekil 152. a) Kuzey cephenin önünde bulunan mezarlar; **b)** Vahibi Ümmi Türbesi kuzey ve batı cephesi

6.6.3. Geçirdiği Onarımlar

Vahibi Ümmi Türbesinin geçirdiği onarımların tarihi ve içeriğiyle ilgili kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Tescil kaydının diğer yapılara göre geç yapılması, belgelerin arşivlenmesini de etkilemektedir.

Vahibi Ümmi Türbesinin ilk dönemine ait yapısının; kare planın üzerinin kubbe ile örtülü olduğu 17. Yüzyılda ilçeye gelen Evliya Çelebi'nin “*Pınarbaşı'nda Abdülvehhab Efendi, bir mesiregâh türbesi var ki cümle dost ve zariplerin dinlenme yeri ve namazgahıdır, orada bir kubbe içinde yatmaktadır.*” cümlesinden anlaşılmaktadır.

Erten (1948), Türbe yapısının 1925 yılında yıkıldığını “*Vahibi ümminin türbesi Elmalıda iken türbelerin seddi esnasında varidatı hussiyye memuru Murat Efendi tarafından, Ümmi Sinanın türbesiyle beraber Vehhabi ümminin türbesini yıktırmıştır.*” cümlesiyle ifade etmektedir.⁵¹

Yıkımdan sonra tekrar ne zaman yapıldığı bilinmeyen yeni türbeye ait bir adet görsel kaynak bulunmaktadır (Şekil 153.). Bu fotoğraftan türbenin kare planlı, kırma çatılı ve kiremit kaplamalı olduğu anlaşılmaktadır. Fotoğraf, yapının çevresinde bulunan

⁵¹ Erten, 1948, 43

mezarlar ve ağaçlarla birlikte incelendiğinde, türbe yapısının günümüze aynı büyüklükte geldiği anlaşılmaktadır.

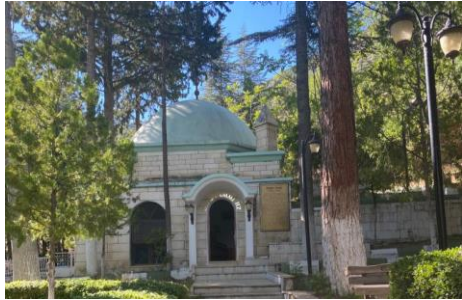

Şekil 153. Orijinali yıkıldıktan sonra yeni yapılan türbe yapısı

Kaynak: Lütfiye Yılmaz Arşivi

Türbe yapısının mevcut durumu elde edilen görsel kaynaktan farklıdır. Yapının restitüsyon raporuna göre duvarlarının üst kısmında bulunan silmeden sonraki bölümü yıkılarak, sekizgen kasnak oluşturulmuş ve kubbe örtülerek yapı bugünkü haline getirilmiştir.

Tablo 9. Vahibi Ümmi Türbesi'nin kullanıcı müdahalesiyle değişimi

1926'dan sonra yapılan türbe yapısı	Mevcut durumu
	

6.6.4. Koruma Sorunları

Vahibi Ümmi Türbesi tarihi süreç boyunca çeşitli onarımlar geçirmiştir. Yapının koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Türbe yapısının iç mekanında sıva yüzeyinde dökülme meydana gelmiştir. Dış cephelerde kullanılan taşlarda ve sıvalarda renk değişimi mevcuttur. Kuzey cephenin alt kotunda daha yoğun gözüken renk değişiminin sebebi kar sularının birikmesine bağlıdır. Bu bölümlerde yoğun şekilde yosunlanma gözlenmektedir. Ayrıca pencerelerde ve kapıda kullanılan ahşap malzemenin havayla temas eden dış yüzeyinde, aşınma ve bozulmalar meydana gelmiştir (Şekil 154. a;b; Şekil 155. a;b).
- Vahibi Ümmi Türbesi 1926 senesinde yıkılmıştır. Sonraki yıllarda yeniden yaptırılmış, geçirdiği onarımlardan sonra bugünkü halini almıştır. Yapılan koruma bilincinden uzak müdahaleler nedeniyle, yapı özgünlüğünü koruyamamıştır.

(a)

(b)

Şekil 154. a) Doğu cephede meydana gelen renk değişimi; **b)** Kuzey cephede meydana gelen renk değişimi

(a)

(b)

Şekil 155 a) Doğu cephede bulunan istinat duvarlarında meydana gelen renk değişimi; **b)** Pencerelerin ahşap çerçevelerinde meydana gelen yüzey aşınması

6.7. Sinan-ı Ümmi Türbesi

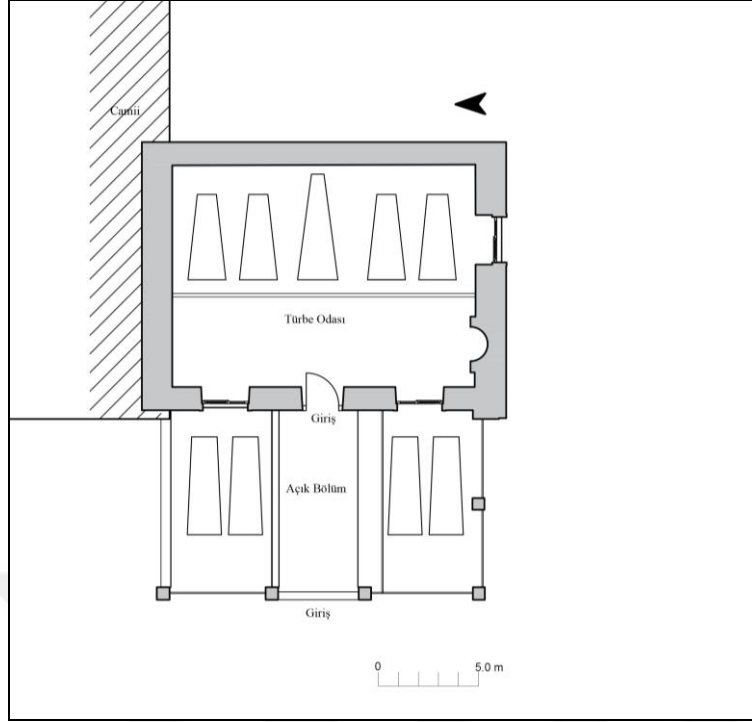
Antalya İli, Elmalı İlçesi, Kentsel Sit Alanında kalan, 231 ada 3 parselde bulunan Sinan-ı Ümmi Türbesi'nin, Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun 08.06.2005 tarih ve 3780 sayılı kararı kapsamında, Sinan-ı Ümmi'nin Elmalı Bölgesindeki anı ve simgesel değeri, dini ve sosyal kişiliği ile halk tarafından benimsenmiş olması hususları dikkate alınarak türbenin 2863 sayılı yasanın 3. ve 6. maddeleri kapsamında kaldığı anlaşıldığından, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmesine, koruma yapı grubunun Koruma Yüksek Kurulunun 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı ilke kararındaki tanımlar doğrultusunda I. Grup olarak belirlenmesine karar verilmiştir.

Günümüzde Sinan-ı Ümmi Türbesi'nde restorasyon çalışmaları devam ettiği için yapının içine girilememiş olup, kaynaklardan yararlanılmıştır.

Sinan-ı Ümmi Türbesi 1926 yılında yıktırılmış, 1956 yılında halk tarafından betonarme yapı sistemiyle tekrar yapılmıştır. Türbenin konumu yıktırılmadan önce olduğu gibi, camiye bitişiktir.

6.7.1. Mimari Özellikleri

Türbe yapısı dikdörtgene yakın kare planlıdır. Sinan-ı Ümmi Türbesinin giriş kısmında bulunan açık mekanda 4, türbe odasında ise Sinan- Ümmi ve ailesi olmak üzere 5 kişinin mezarı bulunmaktadır (Çiftçi, 2008, 59) (Şekil 156).

Şekil 156. Sinanî Ümmî Türbesi Planı

Promim mimarlık ofisinin çizimleri üzerinden yayına yönelik düzenlenmiştir.

6.7.2. Cephe Özellikleri

Sinanî Ümmî Türbesi'nin girişi güney cepheden verilmiştir. Yuvarlak kemerli cephe sıvalıdır. Açık mezarların bulunduğu ön kısım demir korkuluklar ile çevrilmiştir. Bütün cepheleri sıvalı olan yapının, doğu cephesinde bir adet demir parmaklıklı pencere mevcuttur.

6.7.3. Geçirdiği Onarımlar

Sinan-ı Ümmî Türbesi 1926 yılında yıktırılmıştır. Uzun süre yıkık kalan türbeyi halk 1956 yılında betonarme şekilde tekrar inşaa etmiştir.

6.7.4. Koruma Sorunları

Sinanî Ümmî Türbesi, 1926 senesinde yıkılmıştır. 1956 yılında yeniden yaptırılan türbe yapısı özgünlüğünü kaybetmiştir.

6.8. Askerlik Lojmanı

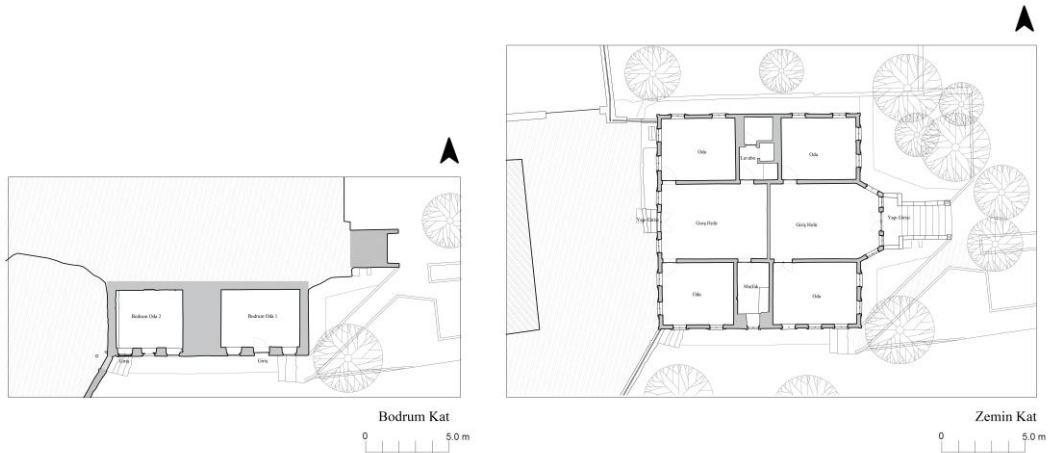
Yapı, Antalya İli, Elmalı İlçesi, İplikpazarı Mahallesi, Eski Anıt Caddesi'nde, tapunun 193 Ada ve 80 parselinde yer almaktadır. Yapı, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.02.2021 tarih 4905 sayılı kararı ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş ve 2. grup yapı olarak belirlenmiştir. Yapının mülkiyeti Maliye hazinesine ait olup, Elmalı Askerlik Şubesi Başkanlığına tahsis edilmiştir ⁵².

6.8.1. Mimari Özellikleri

Yapının bodrum katı taş malzeme ile yığma tekniğinde, zemin kat ise ahşap malzemeden bağdadi tekniğinde inşa edilmiştir. Yapının üstü kırma çatı şeklinde olup, marsilya kiremit ile kaplanmıştır.

Yapı bodrum ve zemin kat olmak üzere, iki katlıdır. Bodrum kattaki birimler depo olarak kullanılmaktadır. Depolara giriş, güney cepheden verilmiş olup giriş katından bağımsızdır.

Zemin katta iki ayrı daire olarak kullanılan lojmanların girişleri doğu ve batı cephesinden sağlanmaktadır. Banyo ve mutfak mekânları hariç, zemin katta yer alan odalar genel itibari ile doğu-batı doğrultusunda düzenlenmiştir. Her dairede iki oda bulunmakta olup, batı tarafında bulunan dairede lavabo ve mutfak mevcutken, doğu tarafında mevcut değildir (Şekil 157. a;b; Şekil 158. a;b; Şekil 159. a;b).

(a)

(b)

Şekil 157. a) Askerlik lojmanı bodrum kat planı; **b)** Askerlik lojmanı zemin kat planı

Oktay Çağlıbulanık tarafından verilen proje üzerinden yayına yönelik olarak yeniden düzenlenmiştir.

⁵² Bkz: Karar

(a)

(b)

Şekil 158. a) Bodrum katta bulunan 1.odanın batı duvarı; **b)** Bodrum katta bulunan 1. odanın doğu duvarı

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

(a)

(b)

Şekil 159. a) Bodrum katta bulunan 2. odanın batı duvarı; **b)** Bodrum katta bulunan 2. odanın güney duvarı

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

6.8.2. Cephe Özellikleri

Yapının altında bulunan bodrum bölümü taş ütüne sıva, üst kısmı ise ahşap bağdadi duvardır. Binanın üstü ahşap saçaklı, marsilya tipi kiremitli kırma çatı ile örtülmüştür. Lojmanın doğu ve batı cephelerinden olmak üzere, iki adet girişi

bulunmaktadır. Doğu cephesinde bulunan giriş kapısına merdiven ile ulaşılmaktadır. Cumbayı andıran giriş bölümünde ahşap kapıların üzerinde üçer adet beşik ve sivri kemerli tepe penceresi bulunmaktadır. Giriş kısmının iki yanında üçer adet ahşap giyotin pencere mevcuttur (Şekil 160.).

Şekil 160. Askerlik lojmanı doğu cephesi

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

Bir diğer giriş cephesi olan batı cephesinde arazinin eğiminin daha az olmasından dolayı giriş kapısının yüksekliği düşüktür. Bu cephede de üçer adet beşik ve sivri kemerli pencere, kapının üzerine konumlandırılmıştır. Doğu cephesiyle aynı özelliği gösteren cephede toplam altı adet olmak üzere ahşap giyotinli pencere mevcuttur (Şekil 161).

Şekil 161. Askerlik lojmanı batı cephesi

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

Yapının güney cephesinin alt kotlarında olan bodrum bölümünün iki adet giriş kapısı ve odaların yanlarında pencereler yer almaktadır. Yapının üst kotunda ise altı adet dikdörtgen formlu ahşap giyotin pencere mevcuttur (Şekil 162. a;b).

(a)

(b)

Şekil 162. a;b) Askerlik lojmanı güney cephesi

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

Yapının kuzey cephesi, diğer cephelerle benzerlik göstermektedir. İki yana simetrik olarak yerleştirilmiş olan dört adet ahşap giyotinli pencerenin ortasında metal levha ile kapatılmış iki adet dikdörtgen niş bulunmaktadır (Şekil 163.).

Şekil 163. Askerlik lojmanı kuzey cephesi

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

6.8.3. Geçirdiği Onarımlar

Lojman yapısının geçirdiği onarım tarihi hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Fakat yapının tescil fişinden, zemin katın iç sofasının, sonradan misafirhane ve lojman olarak kullanılmak üzere, kuzey güney doğrultusunda ahşap bir duvar ile iki bölüme ayrıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 164.).

Şekil 164. Zemin katta bulunan iç sofaya örülen ahşap duvar

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi

6.8.4. Koruma Sorunları

Mülkiyeti Hazineye ait olan Askerlik Lojmanı yapıldığı günden 2015 yılına kadar düzenli bir şekilde kullanılmıştır. Geçirdiği onarımlar kapsamında ve günümüzde atıl olmasından dolayı yapıda malzeme bozulmaları ağırlıkta olmak üzere bir takım koruma sorunları mevcuttur. Askerlik Lojmanının koruma sorunları incelendiğinde öne çıkan bozulmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Yapının tüm cephelerinde, ahşap kaplamalarda dış koşullarla doğrudan temas etmesine bağlı renk değişimi ve yer yer çürümeler mevcuttur. Ayrıca tüm pencerelerin ahşap denizliklerinde aşınma ve yüzey kaybı bulunmaktadır.
- Doğu cephesinde bulunan ahşap giriş kapısının sağ kanadının büyük bir kısmı yok olmuştur. Sol kanadında ise, alt kotlarda ayrılmalar başlamıştır.
- Batı cephesinde, alt kotta yer alan sıvalarda dökülme meydana gelmiştir. Bu nedenle yığma tekniğiyle yapılmış taş duvar görünür durumdadır. Dış hava koşullarıyla temas eden moloz taşlarda aşınma ve malzeme kaybı gözlenmiştir. Ayrıca yapıya giriş için kullanılan merdivenin kaplamasında ve yapı malzemesi olan taşlarda ciddi kayıplar gözlenmiştir. Yağmur suyunun yapıdan uzaklaştırılmasını sağlayan metal olukların bozulması nedeniyle yağmur suları direk olarak cephelerin yüzeyine ve zemine temas etmektedir. Bu nedenle cephenin zemininde oluşan bitkilenme ve merdivenin üst basamağının alınlığında yoğun olarak gözlenen yosunlanma meydana gelmiştir.
- Yapının kuzey cephesi diğer cephelere göre daha iyi durumdadır. Her cephede olduğu gibi kuzey cepheninde ahşap kaplamasında renk değişimi gözlenmiştir. Yapıdaki su oluğunun, bu cephede orta kısmında sehim meydana gelmiştir. Bu nedenle ahşap kaplamada görülen renk değişimi bu aksta yoğunlaşmıştır.
- Güney cephede bulunan depo girişlerinin kapıları günümüzde mevcut değildir. Bu nedenle girişler yapının özgün niteliğine uygun olmayan malzeme ile kapatılmıştır. Yapının bu cephesinin alt kotlarında batı cephesinde olduğu gibi sıvada dökülmeler meydana gelmiş ve taş duvar açıkta kalmıştır. Moloz taşların bir kısmında aşınma gözlenmiştir.

Şekil 165. Doğu cephesinin ahşaplarında meydana gelen renk değişimi

(a)

(b)

Şekil 166. a) Doğu cephesinde bulunan ahşap giriş kapısında meydana gelen malzeme kaybı; b) Ahşap kapının sol kanadında meydana gelen ayrılmalar

pas

Şekil 167. Batı cephesinde meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamada renk değişimi, sıvalarda dökülme, taşlarda aşınma ve malzeme kaybı, bitkilenme, yosunlanma

Şekil 168. Kuzey cephede meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamada renk değişimi ve aşınma, su oluğunun metal yüzeyinde eğilme

Şekil 169. Güney cephede meydana gelen bozulmalar; ahşap kaplamalarda renk değişimi ve aşınma, depo girişlerinin niteliksiz ek ile kapatılması, sıva dökülmesi, taşlarda aşınma ve malzeme kaybı

- Askerlik Lojmanı yapısının zemin kat iç sofası, sonradan misafirhane ve lojman olarak kullanılmak üzere kuzey güney doğrultusunda örülmüş, muhdes kâgir ve ahşap bir duvar ile iki bölüme ayrılmıştır. Yeni oluşturulan birime tuvalet ve mutfak bölümleri eklenmiştir. Yapılan bu müdahale yapının özgün plan kurgusuna zarar vermiş ve değişime uğratmıştır.
- Yapı uzun süredir kullanılmadığından dış etkenlere karşı korumasız kalmıştır. Yağmur suyunun içeri sızması nedeniyle iç mekan duvarlarında rutubet meydana

gelmiştir. Bu durum sıvalarda dökülmeye, renk değişimine ve çatlamaya neden olmuştur.

- Zeminde ve tavanda kullanılan ahşap malzemede aşınmalar ve malzeme kaybı gözlenmiştir. Ayrıca giriş holünün tavanında orta aksa doğru sehim bulunmaktadır.
- Yapıda kullanıcı kaynaklı sorunlara da rastlanmaktadır. Örneğin yapının kapısının olmaması nedeniyle, yapının duvarlarına bilinmeyen kişilerce yazılar yazılmıştır.

(a)

(b)

Şekil 170. a) Yapıyı ayıran ahşap muhtes kagir duvar; **b)** Sıvalarda meydana gelen renk değişimi, çatlama ve dökülme

(a)

(b)

Şekil 171. a) Bodrum katta bulunan 1. odada meydana gelen sıva kaybı ve çatlaklar; **b)** Zemin katta meydana gelen sıva dökülmesi

Kaynak: Oktay Çağlıbulanık Arşivi, 2020

Şekil 172. a) Döşemede kullanılan ahşap malzemede meydana gelen aşınma ve malzeme kaybı; **b)** Tavanda kullanılan ahşap çıtalarda meydana gelen malzeme kaybı

- Zeminde ve tavanda kullanılan ahşap malzemede aşınmalar ve malzeme kaybı gözlenmiştir. Ayrıca giriş holünün tavanında orta aksa doğru sehim bulunmaktadır.

Şekil 173. a) Giriş holünün tavanında meydana gelen sehim; **b)** Duvarlarda bulunan yazılar

7. TARTIŞMA

Bu bölümde mimari özellikleri incelenen anıtsal yapıların korunmuşluk durumları değerlendirilmiştir.

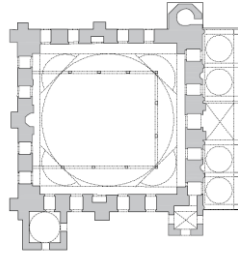
Elmalı'da bulunan camilerin üç tanesi tescilli olmakla beraber, günümüze kadar özgünlüğü en iyi korunarak gelen camii Ömer Paşa Camisidir. Tarihi süreçte Kütük Camii ve Toklular Camii bir çok kez onarım geçirmiş ve bu onarımlar sırasında büyük ölçüde özgün niteliklerini kaybetmişlerdir.

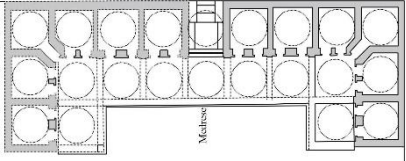
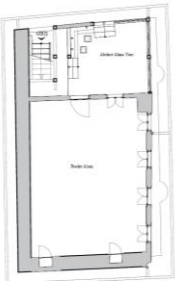
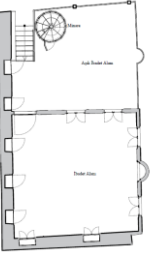
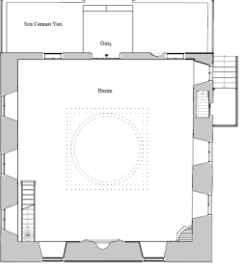
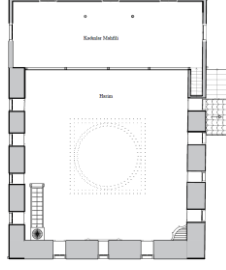
Ömer Paşa Külliyesini oluşturan Medrese, Kur'an Okuma Odası, Şadırvan yapıları da tarihi süreçte gerektiğinde onarım çalışmaları yapıldığı için özgün değerlerini büyük ölçüde korumaktadırlar. Ancak türbe yapısı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Türbenin yapılan onarımlar sırasında niteliğini büyük ölçüde yitirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

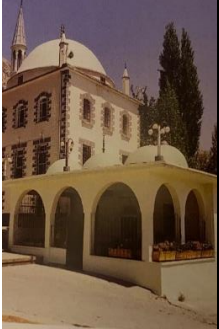
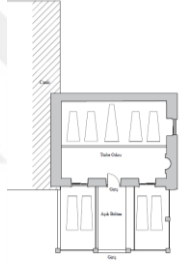
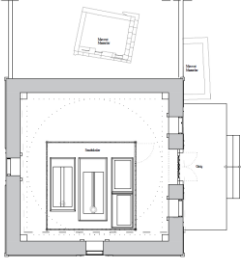
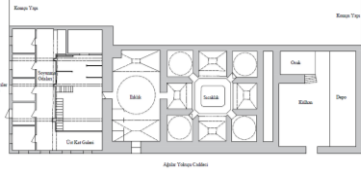
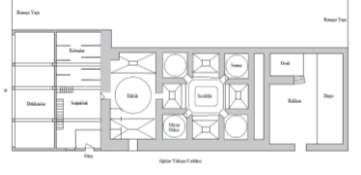
Bölgede günümüze ulaşan ve her ikisi de tescilli olan iki adet hamam yapısı bulunmaktadır. Bey Hamamı özgün işlevi ile kullanılmaya devam edilmektedir. Fakat yapının orijinallliği yapılan uyumsuz ek ve müdahaleler ile bozulmuştur. Yeni Hamam ise 1953 senesinden beri kullanılmamaktadır. Her ne kadar özgün plan yapısını korusa da, gerekli bakım ve onarım çalışmaları yapılmadığından, terk edilen yapıda ciddi strüktürel hasarlar bulunduğu gözlenmiştir. Özgün işlevini koruyan Bey Hamamının varlığını sürdürürken, terk edilmiş durumdaki Yeni Hamamın bozulma sürecinin hızlanmış olması, tarihi yapıların özgün ya da yeni işleve adapte edilerek kullanılmaya devam edilmesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

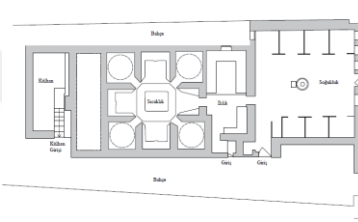
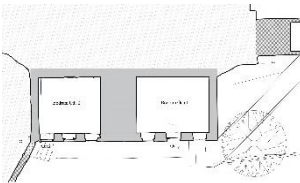
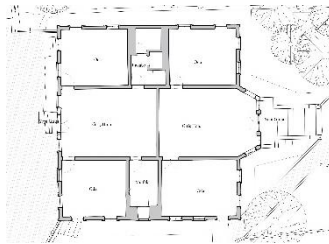
Bölgede bulunan mezarları tescilli türbe yapıları 1926 senesinde yıktırılıp, daha sonra betonarme olarak yeniden inşaa edilmiştir. Ancak özgün durumları hakkında kesin bilgilere ulaşılamamakla birlikte, günümüzdeki yapılar tarihi yapı niteliğinden uzaktır.

Tablo 10. Mimari analiz tablosu

N o	Görsel	Yapının Adı	Ya pı m Tar ihi	Tescil Durum u	Ad a- Par sel	Mevc ut İşlevi	Plan Şeması		Onarım Geçirdi mi?	Korunmuşlu k Durumu		
							Zemin Kat	Birinci Kat		İyi	Orta	Kötü
1		Ömer Paşa Camii	161 0	Tescilli	197 /1	Cami			●		●	
2		Ömer Paşa Camii Şadırvanı	161 0	Tescilli	197 /1	Şadırvan			●		●	

3		Ömer Paşa Medresesi	161 0	Tescilli	197 /1	Medrese						
4		Toklular Camii	184 9	Tescilli	3/2 9	Camii	 					
5		Kütük Camii	179 2	Tescilli	12/ 13	Camii	 					

6		Sinan-ı Ümmi Türbesi	1958 yılı nda yen ide n yap ım	Tescilli	231 /3	Türbe						
7		Vahib-i Ümmi Türbesi	Bili nmi yor	Tescilli	25/ 1	Türbe						
8		Bey Hamamı	Bili nmi yor	Tescilli	201 /20	Hama m						

9		Yeni Hamam	192 3	Tescilli	200 /2	Hama m						●
10		Askerlik Lojmanı	19. YY	Tescilli	193 /80	Kulla- nılmıy or	 	●		●		

Günümüze ulaşan 8 adet anıtsal yapının yanısıra Elmalı ilçesinde mevcudiyetini koruyamamış veya orijinalliğini kaybetmiş pek çok yapı bulunmaktadır. Bölgede yapılan incelemeler ve arşiv çalışmaları sonucunda Elmalı'da korunamamış 23 adet anıtsal yapı niteliğinde yapı tespit edilmiştir. Bu yapılar topluluğunu cami, türbe, medrese, hamam ve kilise yapıları oluşturmaktadır (Harita 7., Tablo 11.).

Yıkılarak yokolduğu tespit edilen beş adet caminin yapım yılı 17. yüzyıla dayanmaktadır. Bağdat Camisi ise cumhuriyet döneminde yapılmış olup 1979 yılında bakımsızlık nedeniyle yenilenmiştir. Arşiv kayıtlarında adı geçen camiler günümüze özgün mimarileriyle ulaşamamıştır. Günümüzde cami işleviyle kullanılan Hanedanlar Camisi, Yeni Camii, Karyağdı Camisi ve Ayenler Camisi'nin orijinal işlevleri mescittir. Tarihi süreçte Elmalı nüfusunun giderek artması nedeniyle ortaya çıkan cami ihtiyacı sonucunda mahallelerde bulunan mescitlerin bir çoğu cami işleviyle kullanılmaya başlamıştır. Bu camiler arasında sadece Hanedanlar Camisi yenilenmiş olup diğer camiler 1950-1960 yılları arasında bakımsızlık nedeniyle yıktırılıp, betonarme olarak yeniden yaptırılmıştır. Orijinal işlevini hala devam ettiren Halit Hoca Efendi mescidinin onarım sürecine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Çiftçi, 2008; Çelebi,2016; Durgun,2018).

Geçmişten günümüze Elmalı ilçesinde etkili olan tasavvuf ilminin yol göstericilerinin mezarları bölge halkı tarafından önemsenmektedir. 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılması sırasında bölgede bulunan türbeler yıkılmıştır. Ayrıca Elmalı'nın çeşitli mahallelerinde bulunan İshak Dede, Mahmut Baba, Çoban Baba, Tabak ve Kepçe Baba yatırıları da kaldırılmıştır. Zaman içerisinde türbeler betonarme olarak yeniden yaptırılmış olup mevcut türbe yapıları özgün mimariye sahip değildir.

İlim irfan merkezi olarak anılan Elmalı ilçesinde eğitime büyük önem verilmiştir. Bunun en büyük yansıması ilçede Osmanlı döneminde eğitim yapısı olan medreselerin neredeyse her mahallede bulunmasıdır. Arşiv kayıtlarında 7 adet medrese tespit edilsede günümüze sadece Ömer Paşa Medresesi ve Şeyh Ümmi Sinan Medresesi ulaşabilmiştir. Arif Paşa Medresesi, Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi, Mustafa Efendi Medresesi, Hacı Şeyh Efendi Medresesi ve Hasan Efendi Medresesi'nin mahalleleri bilinmekte olup arsaları tespit edilememiştir.

Elmalı ilçesine ait arşiv kayıtlarında, günümüze ulaşan Bey Hamamı ve Yeni Hamam dışında dört adet daha hamam yapısının adı geçmektedir. Bunlar Çavuş Hamamı, Eski Hamam, Karklı Hamamı ve Tahtalı Hamamıdır.

- Cami-i Atik Mahallesi'nde yer alan Çavuş Hamamı 1940 yılında çıkan yangına kadar kullanılmıştır. Fakat çıkan büyük yangın sonucunda yanmıştır. (Ekiz, 2001; Çiftçi, 2008; Durgun 2018; Dağlı, 2005).
- 1925 yılına kadar kullanılan ve vakıf yapısı olan Tahtalı Hamam da Cami-i Atik Mahallesi'nde yer almaktaydı. Onarımı yapılamayan hamamın mülkiyeti kişilere satılarak özelleştirilmiştir. Sonrasında hamam yapısının soyunmalık ve ılıklik bölümleri yol çalışması sırasında yıkılmıştır. Geriye kalan sıcaklık bölümünün duvarları ise bahçe duvarı

olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Ekiz, 2001; Çiftçi, 2008; Durgun 2018; Dağlı, 2005).

- Karklı Hamam hakkında ise Evliya Çelebi ‘Kak’ Mahallesi’nde yer aldığını ifade etmektedir. Ayrıca Ekiz (2001) Karyağdı Mahallesi’nde bulunan bir gazinoda mevcut olan hamam kalıntısı ve kurnaların Karklı Hamamı’na ait olduğunu belirtmektedir. Fakat günümüzde bu gazino mevcut değildi. (Ekiz, 2001; Çiftçi, 2008; Durgun 2018; Dağlı, 2005).
- Ayrıca kaynaklarda Eski Hamamın yerinin ‘Sancakdibi ‘ mevkiinde yer aldığı ve 1924 yılında yapılan Yeni Hamam’ın arsasına yapıldığı ifade edilmektedir (Ekiz, 2001; Çiftçi, 2008; Durgun 2018; Dağlı, 2005).

Elmalı, tarih boyunca içerisinde barındırdığı azınlık, Müslüman ve yörük nüfusların yerleşiminden dolayı farklı kesimden birçok insana ev sahipliği etmiştir. Bu nedenle içerisinde farklı kültürlerin yapılarını da barındırmıştır. Bir dönem ilçede yaşamını sürdürmüş azınlıkların kullandığı bilinen ve arşivlerde kayıtlı kilise yapıları bunun önemli bir örneğidir. Kayıtlarına ulaşılabilen üç adet kilise yapısı bulunmaktadır. Bunlardan biri Ermeni Kilisesi diğer ikisi Rum Kiliseleridir.

- Kızıltemeller’de yer alan Eski Rum Kilisesi, bir rivayete göre müslüman bir kadın tarafından Osmanlı- Rus harbi sırasında oğlunu kaybetmesinden dolayı kaymakama kızdığı için yakılmıştır (Çiftçi, 2008).
- Yanan kilisenin yerine Karyağdı Mahallesi’ne yeni bir kilise inşa edilmiştir. Kilise işlevini hangi zaman aralığına kadar sürdürdüğü bilinmeyen yapı 1935 yılına kadar konferans salonu olarak kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşı esnasında ise askeri depo işleviyle kullanılmış sonrasında yapı terkedilmiştir. Yıkım tarihi ile ilgili veriye ulaşılamayan yapının yerinde günümüzde Ömer Paşa İlkokulu yer almaktadır (Çiftçi, 2008; Ekiz, 2001).
- Günümüzde arsasında çocuk bahçesi bulunan Ermeni Kilisesi’de Karyağdı Mahallesi’nde yer almaktaydı. Kilise işlevini yitirdikten sonra 1967 yılına kadar hapisane olarak kullanılmıştır. Kaynaklara göre kapısının üzerinde 1800 tarihi yazılı olan parça Antalya Müzesi’ne verilmiştir (Ekiz, 2001).

Tablo 11. Elmalı'da korunamayan anıtsal yapılar

	Görsel	Yapının İsmi	İşlev		Bulunduğu Konum	Geçirdiği Onarımlar
			Orijinal	Mevcut		
1		Bağdat Camisi	Cami	Cami	Kap Mecid Mahallesi	Yapı, 1979'da yenilenmiştir.
2		Eski Cami	Cami	Yıkılmıştır	Hanönü Caddesi	Yapı, 1940 yılındaki yangında büyük zarar görmüştür. Günümüze sadece minaresi ulaşabilmiştir.
3		Sinan-ı Ümmi Camisi	Cami	Cami	Ümmü Sinan Sokağı	1967 yılında yıkılan yapı, betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Günümüzde yapının onarım çalışmaları devam etmektedir.

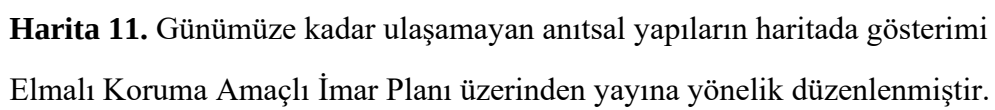
4		Karyagdı Camisi	Mescit	Cami	Karyagdı Mahallesi	Yapıldığı senelerde mescit olarak kullanılan yapı, 19. yy başlarında cami olarak işlevlendirilmiştir. 1955 yılında yıkılmasından sonra, betonarme olarak yeniden inşaa edilmiştir.
5		Yeni Camii (Tahta Mescit)	Mescit	Cami	Tahtamescit Mahallesi	Kitabesine göre 1727'de yaptırılan cami, 1951 yılında bakımsızlık nedeniyle yıkılmıştır. Sonrasında yerine betonarme olarak yeniden inşaa edilmiştir.
6		Hanedanlar Camii (Kap Mescit)	Mescit	Cami	Hacı Yusufklar Mahallesi	Yapı, 1962'de yenilenmiştir.

7		Halit Hoca Efendi Mescidi	Mescit	Mescit	Pınarbaşı Sokak	Bilinmiyor.
8		Ayanlar Mescidi	Mescit	Cami	Hacı Haliller Sokak	Yapı, onarım görmüştür.
9		Ermeni Kilisesi	Kilise	Yıkılmıştır	Karyağdı Mahallesi	Yapı, mübadeleden sonra bir süre hapishane olarak kullanılmıştır. Yıkım tarihi belli olmayan kilisenin yerinde günümüzde çocuk bahçesi bulunmaktadır.
10		Eski Rum Kilisesi	Kilise	Kullanılmıyor	Kızıltemeller (Zincirlikuyu)	Yapının büyük bir bölümü yangında zarar görerek, yıkılmıştır.
11		Rum Kilisesi	Kilise	Yıkılmıştır	Karyağdı Mah.	Yapı, mübadeleden sonra 1935 yılına kadar konferans salonu, sonrasında ise askeri cephanelik işleviyle varlığını sürdürmüştür. Sonraki yıllarda yıkılması nedeniyle arsasına ilkokul yaptırılmıştır.

12		Haydar Baba Türbesi	Türbe	Türbe	İplik Pazarı Mahallesi	Yapı, 1925 yılında yıkıldıktan sonra betonarme olarak yenilenmiştir.
13		İshak Dede Türbesi	Türbe	Türbe	İshak Dede Sokak	Yapı, 1925 yılında yıkıldıktan sonra betonarme olarak yenilenmiştir.
14		Arif Paşa Medresesi	Medrese	Yıkılmıştır	Hükümet Caddesi (Ömer Paşa Cami yakınlarında)	1913 yılına kadar kullanılan yapı, günümüze ulaşamamıştır.
15		Şeyh Ümmi Sinan Medresesi	Medrese	Kütüphane	Sinan Ümmü Sokağı (Sinan-ı Ümmi camisi ile karşılıklı konumlanmıştır.)	Yapı, 1904 ve 1980 yılında onarılmıştır. Günümüzde yeniden onarımı yapılmaktadır.
16		Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi	Medrese	Yıkılmıştır	Tahta Mescit Mahallesi (Günümüzde Yeni Camii'nin karşısına yapılmıştır)	Yerinde mevcut değildir.
17		Mustafa Efendi Medresesi	Medrese	Yıkılmıştır	İplikpazarı Mahallesi (Eski Nazırlar Mahallesi)	Yerinde mevcut değildir.

18		Hacı Şeyh Efendi Medresesi	Medrese	Yıkılmıştır	Tahta Mescid Mahallesi (Eski Nuhlar Mahallesi)	Yerinde mevcut değildir.
19		Hasan Efendi Medresesi	Medrese	Yıkılmıştır	Cami-i Atik Mahallesi (Eski Alamescid Mahallesi)	Yerinde mevcut değildir.
20		Çavuş Hamamı	Hamam	Yıkılmıştır	Cami-i Atik Mahallesi	Yapı, 1940 yılında yangında yanmıştır.
21		Tahtalı Hamam	Hamam	Yıkılmıştır	Cami-i Atik Mah	1925 yılına kadar çalışan hamamın soyunmalık ve ılıkılık kısmı yıkılarak yola katılmıştır. Sıcaklık duvarları ise bir evin bahçe duvarı haline getirilmiştir.
22		Eski Hamam	Hamam	Yıkılmıştır	Yeri net bir şekilde saptanamayan hamam, kaynaklara göre yıkılmadan önce 1924'te yapılan Yeni Hamam'ın yerindedir.	Yerinde mevcut değildir.
23		Karklı Hamam	Hamam	Yıkılmıştır	Karyağdı Mahallesi	Kaynaklara göre günümüzde Karyağdı mahallesinde mevcut olmayan gazinoda bulunan kurnalar ve hamam kalıntısının Karklı Hamam'a ait olduğu ifade edilmektedir.

Kaynak: Çiftçi (2008), Durgun (2018), Çelebi (2016).

Günümüzde Elmalı ilçesinde bulunan anıtsal yapıların tarihi süreçteki durumu incelendiğinde özgünlüğün yeteri kadar korunamadığı gözlenmiştir. Tez kapsamında tekil ölçekte incelenen on adet anıtsal yapının bir kısmı yeni restore edilmiş olup, bir kısmının ise düzenli olarak bakım ve onarım çalışmaları yapılmaktadır. Bu yapıların çoğu yapısal olarak iyi durumda olmakla birlikte, yapılan onarımlar sürecinde özgünlüğünü yitirenler mevcuttur. Ancak Yeni Hamam ile bir onarım çalışması yapılmamış olup, yapı atıl durumdadır.

Tablo 11 de analizi yapılan yapılar, Elmalı’da tarihi yapı niteliğinde daha fazla yapının yer aldığını, fakat günümüze kadar büyük çoğunluğunun ulaşamadığını veya özgünlüğünü yitirdiğini göstermektedir. İncelemeler sonucunda bölgedeki anıtsal yapıların çeşitli koruma sorunları malzeme sorunları, yapısal sorunlar ve kullanıcı kaynaklı sorunlar olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılabilir.

- **Malzeme Sorunları**

Yapıların cephelerinde oluşan bozulmaların en temel nedeni yağmur suyu sorunudur. Yapılarda yağmur suyu drenajının düzgün bir şekilde yapılamaması sonucunda yağmur suyu doğrudan yapıyla temas etmektedir. Bu durum duvar ve temel taşlarının aşınmasını hızlandırmaktadır. Nem sorunundan en çok etkilenen yapı, Askerlik Lojmanıdır. Saçaklarda bulunan su oluşunun hasar görmesi nedeniyle, yağmur suyu cephelere nüfuz etmektedir. Bu nedenle yapının cephelerinin üst kotunda bulunan ahşap kaplamalarında renk değişimi ve aşınma gözlenmektedir. Ayrıca alt kotta yer alan sıvalar dökülmüş ve moloz taşlarda aşınma meydana gelmiştir.

İncelenen yapıların büyük çoğunluğunun cephe yüzeylerinde iklimsel ve biyolojik nedenlere bağlı olarak renk değişimi, kirlenme, yosunlanma ve bitkilenme mevcuttur.

- **Yapısal Sorunlar**

Tez kapsamında incelenen yapıların çoğu strüktürel bakımdan iyi durumdadır. Yapılar arasında sadece Yeni Hamamın ciddi yapısal sorunları gözlenmekte olup, yıkılmak üzeredir. Sahipleri tarafından terkedilen hamamın gerekli bakım ve onarım çalışmaları 1955 yılından beri yapılmamıştır. Terkedilen yapıda zaman içerisinde bakımsızlık ve doğal koşullar nedeniyle derz boşalması, malzeme kaybı ve strüktürel çatlaklar meydana gelmiştir. Ayrıca yapının batı duvarında düşeyde ayrılmalara başlamıştır.

Rutubet nedeniyle cephelerde ve iç mekan duvarlarında sıvalarda dökülme ve renk değişimi gözlenmiştir. Özellikle Bey Hamamı’nın işlevi nedeniyle gerçekleşen sıcaklık değişimi ve su ile sürekli temas halinde olması iç mekan duvarlarının sıvalarında çatlaklara neden olmuştur. Ayrıca Ömer Paşa Camisinin batı duvarının alt kotlarında ve medresenin revak bölümünde yağmur suyu ile temas sonucunda sıvalarda dökülme oluşmuştur.

- *Kullanıcı Kaynaklı Sorunlar*

Elmalı ilçesinde bulunan anıtsal yapılarda görölen koruma sorunlarının en temel nedeni, yapılara kullanıcılar tarafından koruma bilincinden uzak müdahaleler yapılmasıdır.

Tarihi süreç içerisinde artan nüfus nedeniyle mahallelerde yer alan mescit yapılarının işlevi camiye dönüştürölmüştür. Yeniden işlevlendirme kapsamında yapılan muhdes ekler (şadırvan, minber vb.) özgün yapım tekniğinde yapılmamıştır. Toklular Camii bu durumun bir örneğidir. Onarım geçmişi irdelendiğinde, özgün niteliğinde bulunmayan şadırvan birimini yapıya eklemek amacıyla, yer aldığı yarı açık alan tamamen kapatılmıştır. Bu durum, yapının orijinal cephe karakterinin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca kapasitenin artması nedeniyle camilerin alanı yeterli olamadığından yapılara yeni birimler eklenmiştir. Bu birimlerin, mimari kimliğı olmayan niteliksiz ekler olduğı gözlenmiştir. Örneğın günümüze özgün niteliğı en çok korunarak gelen Ömer Paşa Camii'nin kullanıcı kapasitesini artırmak amacıyla son cemaat yerine yapılan ahşap korkuluk, yapının özgün plan kurgusunu değıştirmektedir.

Tekil ölçekte incelenen bütün anıtsal yapılarda güncel şartların getirdiğı tesisata bağılı sorunlar mevcuttur. Yapılara yapılan ısıtma-soğutma, elektrik, kamera ve alarm sistemleri yapılırken kullanılan kablolar ve üniteler (klimaların dış üniteleri, vantilatör, sıcak su boruları vb.) yapıların hem cephelerinde hem de iç mekan duvarlarında tespit edilmiştir.

Elmalı'da belirlenn kullanıcı kaynaklı sorunların temelinde, tescil işlemlerine geç başlanması ve yerel yönetimlerce tarihi yapılara yeterli önemin verilmemesi yatmaktadır.

8. SONUÇ

8.1. Değerlendirme

Anıtsal yapılar, toplumların tarihi süreçte sahip oldukları sosyo-kültürel yapılarını, geleneklerini ve kültürel yapılarını yansıtan belgeler niteliğindedir. Bu yapılar geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi üstlenip, toplumların ait oldukları coğrafyada kimliklerini sürdürülebilir kılmaktadır. Toplumların kültürel kimliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, korunması gerekli kültürel varlığı niteliği taşıyan anıtsal yapıların da kuşkusuz önemli katkısı bulunmaktadır.

Anıtsal yapılar zaman içerisinde gerek toplumların değişen yaşam biçimi, gerek doğal etkenlerden dolayı bozulmalara uğramaktadır. Bu sebeple, kimi zaman yapılar mimari karakteristiğini kaybetmekte, işlevini yitirmekte, kimi zaman da terkedilip, ihmal edilerek yıkıma uğramaktadır.

Elmalı ilçesi tarihi ve kültürel değerler açısından incelendiğinde, içerisinde barındırdığı camii, türbe, hamam, çarşı ve geleneksel konutları ile zengin bir geçmişe sahip olduğu görülür. Geçmişte tasavvuf ilmi açısından önemli merkezlerden biri olan Elmalı'da, yöre halkının o dönemde yaşamış ve yol gösterici olmuş din adamlarının görüşlerine saygı duydukları ve bu görüşleri kültürlerinin bir parçası haline getirdikleri bilinmektedir. Elmalı'nın kentsel kimliğinin gelecek nesillere aktarılabilmesi için, sahip olduğu kültürel mirasını oluşturan öğelerden anıtsal yapıların ve sivil mimari yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Elmalı bölgesinde anıtsal yapıların koruma sorunlarının en büyük nedeninin, koruma bilinci eksikliği olduğu söylenebilir. 2005 yılında Elmalı'da bulunan yapıların tescillenmesine kadar, yapılar ya bakımsız kalmış ya da bilinçsiz müdahaleler görmüştür. Bu müdahaleler sonucunda birçok yapı yıkılıp, yerine yenisi yaptırılmış ya da yapılar özgünlüğünü kaybetmiştir. Yapıların tescillenmesiyle birlikte koruma altına alınan yapılara yapılan müdahalelere sınırlama getirilmiş, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan onay alınmadan, yapılara fiziki müdahale yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca 2017 yılında Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planının onaylanması ile tescilli konut ve anıtsal yapılara yapılacak müdahalelerin kapsamı da, yapıların bakım onarımından sorumlu kişi / Kurumların yönlendirilebileceği şekilde düzenlenmiştir.

8.2. Öneriler

Elmalı bölgesi hem somut, hem de somut olmayan kültürel mirasa sahip değerli bir bölgedir. Yapılan inceleme, belgeleme ve değerlendirme çalışmaları sürecinde, bölgenin taşıdığı kültürel değerlerin ve sahip olduğu tarihi yapıların korunmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik geliştirilen öneriler iki başlık altında açıklanmıştır.

Yapılara Yönelik Öneriler

- Mimari mirasın konumuna, fiziksel ve kültürel çevresiyle ilişkilerine saygı gösteren bir koruma yaklaşımı belirlenmelidir.
- Anıtsal yapılara yapılacak onarım çalışmalarına başlamadan önce, yapının yapım sistemi ve kullanılan malzemeler ayrıntılı şekilde incelenmelidir. Rapor, fotoğraf, çizim gibi çalışmaları içeren bu belgeler arşivlenerek, gerektiğinde erişim sağlanabilecek şekilde korunmalıdır.
- Geleneksel konut dokusunun yoğun olduğu ilçede yapıların korunması ve devamlılığının sağlanması adına sokak sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar kapsamında, geleneksel konutlar bir turizm figürü haline getirilmiş ve sadece cephe iyileştirilmesi olarak uygulanmıştır. Geleneksel konutların müdahale düzeylerinin belirlenerek iç mekanlarının da sağlıklaştırılması, gerekli durumlarda restore edilmesi ve yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılması gerekmektedir. Tez kapsamında incelenen, Yeni Hamam'ın da cephe düzenlemesi yapılmış fakat iç mekanda gereken onarım çalışmaları yapılmamıştır. Tescilli yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatılıp, AKVKK görüşüne sunulması ve onaydan sonra onarım çalışmalarının tamamlanması yapının varlığını sürdürmesine olanak sağlayacaktır. Restorasyon çalışmaları kapsamında hamam yapısına kafe, restaurant, kütüphane ya da müze gibi işlevler verilerek, Elmalı'da planlanan kültür turizm rotalarında yer alması sağlanabilir.
- Elmalı'da anıtsal ve konut ölçeğinde tescillenen yapılardan bazıları, yerel kerpiç mimarinin özgün örneklerini oluşturmaktadır. Kerpiç yapıların zamanında bakım onarım müdahaleleri görmeleri, korunarak yaşatılmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak bu tür kerpiç yapıları onarmak sürecinde, kerpiç üretim ve uygulama ustaları bulunması, yüksek maliyet gerektirmesi, onarımın uzun süreler alması gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda, alanı koruyarak geleceğe taşımayı hedefleyen bir vizyon çerçevesinde, kısa, orta, uzun vadeli eylem planlarıyla koruma çalışmaları planlanmalıdır.
- Geleneksel mimari dokunun korunup, kullanılarak yaşatılması, bu dokuyu oluşturan anıtsal yapıların ve geleneksel konutların kullanımlarının sürdürülebilmesi ile mümkün olacaktır. Çağın değişen koşulları nedeniyle kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, yapılara/ alanın bütününe yönelik farklı ölçekte müdahaleler geliştirilmeli, sürdürülebilir programlar oluşturulmalıdır. Örneğin, ev pansiyonculuğu, butik oteller, lokanta gibi işlevlerin desteklenmesi yararlı olabilecektir.

Kullanıcılara Yönelik Öneriler

- Yöre halkına geleneksel yapım sistemlerini, malzeme ve zanaatları korumaları konusunda katkı verecek usta yetiştirmeyi hedefleyen eğitim programları hazırlanmalıdır.
- Kültürel kimliğin korunması için, öncelikle o bölgede yaşayan yerel halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yetkili kişiler ve kurumlar tarafından Elmalı hakkında koruma tasarım rehberi hazırlanmalı ve halk çocuk yaşlardan başlayarak kültürel mirası koruma konusunda bilinçlendirilmelidir.
- Halkı korumaya teşvik etme amacıyla, farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra gerek mimari mirası, dini, ticari, konut işlevi ile kullanan

kişilerin bilinçlendirilmesi ve koruma konusunda farkındalık yaratılması önemlidir. Bu bağlamda, yerel yönetim tarafından toplantılar, çalıştaylar, geziler, eğitim programları gibi etkinlikler düzenlenip, kullanıcılar koruma sürecine dahil edilmelidir.

- Mimari mirasımızın korunması amacıyla, Kamu kurum ve kuruluşları özellikle de özel mülkiyete tabii yapıların proje ve koruma uygulamaları için mülk sahiplerine hem teknik, hem de maddi yardım sağlamalıdır. Hibeler, düşük faizli krediler maddi sıkıntı içinde olan kişilere, yapılarına ilişkin koruma çalışması yapmaları açısından, ciddi bir katkı sağlayacaktır. Koruma çalışmaları için izlenecek prosedürü bilmeyen, hazırlanacak projeler konusunda fikri olmayan kişilere sağlanacak teknik yardım da, yol gösterici olacaktır.
- Yapılandırılmamış görüşme kapsamında Elmalı tarihi kent merkezinde yaşayan yerel halkın kış aylarında sahil kesimine göç ettikleri tespit edilmiştir. Bu durumun en büyük nedeni konutların yeterli konfor düzeyini sağlayamamasıdır. Yaşam konforunun yükseltilmesine yönelik faaliyetler, örneğin; ısıtma soğutma sistemlerinin alt yapısının geliştirilmesi, sosyal aktivitelerin artırılması, kültürel turizm vb. iş kollarının çeşitlendirilmesi gibi çalışmaların genç iş gücünün ilçede kalmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.
- Elmalı'nın sahip olduğu coğrafi şartlardan dolayı ekonomik potansiyelinin sınırlı olduğu söylenebilir. Tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu Elmalı'da genç nüfus bir süre sonra iş imkanlarının fazla olduğu bölgelere taşınmaktadır. Tarım ve Hayvancılık geçmişten günümüze Elmalı ilçesinin kültürel ve geleneksel yapısını etkileyen en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur. Öyle ki bu durum yaşayışı etkilemiş geleneksel konutlar hayvanlarla beraber yaşamak üzerine kurgulanmıştır. Fakat gücel şartların getirdiği standartlar doğrultusunda ilçe merkezinde hayvancılık yapılamamaktadır. Bu nedenle ilçe merkezinde hayvancılıkla geçimini sağlayan insanların köylere ve yaylalara göç ettiği veya hayvancılığı bıraktıkları gözlenmiştir. Bunlara rağmen, yaylalarda ve köylerde keçi, koyun, ve kümes hayvanları yetiştiriciliğini devam ettiren kişiler bulunmaktadır. Ayrıca Elmalı ilçesi tarımın da elverişli olduğu topraklara sahip olmakla beraber, yıllarca hayvancılığın yanında tarımı da geçim kaynağı olarak esas almışlardır. Fakat ilçede yaşanan kuraklık sebebiyle geçimini tarımdan sağlayan birçok kişi sahil kesimlerine göç etmiştir. İlçe genelinde tarım ve hayvancılığı artırmak adına devlet desteği çalışmaları sürdürülmektedir. Ancak bu durum Elmalı ilçesinde yaşayan yerel halkın ilçede kalması için bir gelir kapısı olmaya yetmemektedir. Köylerde ve yaylalarda tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan kişi sayısı iş gücü yetersizliği sebebiyle günden güne azalmaktadır. Bu aşamada devlet desteği de kültürel değişimden dolayı yetersiz kalmaktadır. Elmalı bölgesine tarım ve hayvancılık faaliyetleri yapacak olan genç nüfusun çekilmesi gerekmektedir. Bu durumda üniversiteler ve devlet kurumlarına büyük görevler düşmektedir. İlçede bulunan meslek yüksekokulunun bitkisel ve hayvansal üretim bölümünün programlarının daha fazla detaylandırılması ve uygulamalı eğitime halkın dahil edilmesi önerilmektedir. Kurumlar tarafından yapılan desteklere ek olarak üniversitelerin tarım ve hayvancılığa dair bölümlerinden mezun olan geç nüfusa iş imkanı sunularak bölge de genç nüfus destinasyonunun artacağı düşünülmektedir. Ayrıca devlet kurumları tarafından ilçe halkı desteklenerek kümes

hayvanları besiciliği geliştirilmelidir. Bu tip hayvancılık faaliyetlerinin, Elmalı ilçe merkezinde bulunan geleneksel konutların bahçelerinde bile yapılma olasılığına sahiptir.

- Elmalı kırsal mimarisinin en önemli örneklerinden biri olan tarihi Arı Serenleri bölgedeki arıcılık faaliyetlerinin temel göstergelerinden birisidir. Günümüz şartlarından dolayı arıcılık faaliyetlerinin yapılamadığı bölgede Arı Serenleri atıl durumdadır. Kültürel miras niteliği taşıyan Arı Serenlerinin kırsal mimari ürün olarak değerlendirilmesi ve yaşatılması, Elmalı kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere taşınması yönünden önemli olmakla birlikte, halk için yeni bir iş koludur. Elmalı Belediyesi tarafından uzman kişiler ile birlikte yürütülen Arı Sereni projesinin yetkili devlet kurumları tarafından desteklenmesi ve ülke genelinde tanıtımına teşvik edilmesi önerilmektedir.
- Elmalı'nın sahip olduğu kültürel değerler göz önüne alındığında, kültür turizminin yapılması için potansiyeli yüksek olan bir yerleşim olduğu görülmektedir. Bölgede turizm alt yapısının oluşturulması amacıyla, yetkili kurumlar tarafından tanıtma çalışmaları yapılmalıdır.
- Kültürel rota ve kültürel koridorların oluşturulmasına yönelik, ulusal ve uluslararası ölçekte çok sayıda çalışma yürütülmektedir. Bu bağlamda, gerek Elmalı'nın merkezinde, gerekse de çevresinde yer alan somut ve somut olmayan kültürel miras niteliği taşıyan değerlerinin, kültürel turizm potansiyeli olarak değerlendirilebilmesi ve geliştirilmesi yararlı olacaktır. Elmalı ve çevresine davet edilmesi planlanan yerli ve yabancı turistlere sunulmak üzere bir cazibe alanı oluşturulması, kültürel turizm hareketinin geliştirilmesini teşvik edecektir. Ancak, kültürel mirasın korunması ve turizm hareketi arasında koruma kullanma dengesinin doğru bir şekilde kurulamaması halinde, koruma açısından olumsuzluklar doğabileceği bilinen bir gerçektir. (Kuleli, ve diğ.,100- 103).
- Elmalı ilçesi inanç turizminde önemli bir durak konumundadır. İçerisinde barındırdığı türbeler ve camiler her sene binlerce ziyaretçi ağırlamaktadır. Ayrıca ilçe kapsamında bu durumu destekleyen etkinlikler yapılmaktadır. Bunlardan en önemlisi Abdal Musa Şenlikleridir. Abdal Musa Tekkesine gelen ziyaretçilerin Elmalı tarihi kent merkezine çekilmesi, bölgede yer alan önemli anıtsal yapıların tanıtımına katkı sağlayacaktır. Ayrıca dini yapıların etrafında yapılan sosyal tesislerin alanı canlandırmak adına olumlu sonuçlar doğurduğu düşünülmektedir. Tarihi kent merkezini canlandırmayı amaçlayan rota önerisi aşağıda sunulmaktadır.

Kültürel Rota Önerisi

Elmalı'nın kültürel mirasının tanıtımına yönelik geliştirilen rota, kentsel sit alanı özelliği gösteren tarihi kent merkezinde kurgulanmıştır. Kent merkezi anıtsal ve sivil mimari nitelikli çok sayıda tarihi yapı içermektedir. Elmalı'nın sahip olduğu anıtsal yapıları ve yerel konutlardan oluşan somut kültürel mirasa ilişkin tanıtım ve bilgilendirme yapılması, bölgede lezzetiyle ün yapmış olan tahin helvası, un helvası, leblebi gibi ürünleri ve yaylada yetiştirilen hayvanların etleri ile yapılan şiş köfteyi denemeleri rotadaki faaliyetlerdendir.

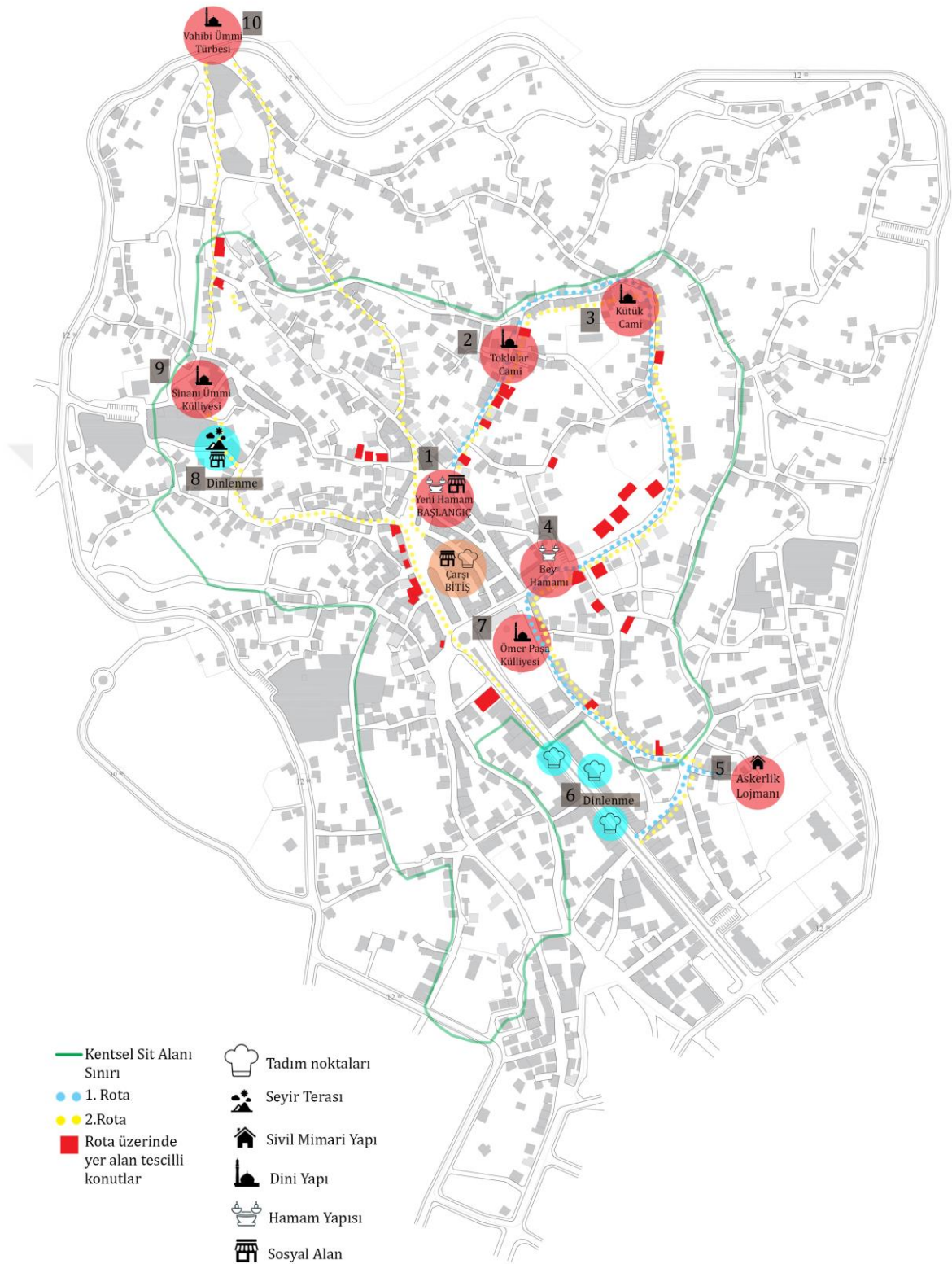
Bu yaklaşımla rotayı oluşturabilmek için, öncelikle Elmalı'da kültürel mirasın korunmasına yönelik bilincin oluşturulması ve farkındalığın artırılması gerekmektedir. Ayrıca tarihi yapılara ilişkin koruma önerileri geliştirilmesi, bu yapıların özgün ya da yeni

işlevle kullanılması rotada gezi başladığında ilgi uyandıracaktır. Bu bağlamda, rotada yer alan Yeni Hamam'ın özgününe uygun bir şekilde restorasyonunun yapılması ve hamam yapısının sergilendiği kültüre/sosyal bir işlev verilmesi önerilmektedir. Ayrıca günümüzde atıl durumda olan Askerlik Lojmanı yapısının gerekli bakım onarımı yapılarak, Elmalı'nın geleneksel evlerinin sergilendiği bir müze olarak kullanılmasının, bölgenin yerel özelliklerinin tanıtımı açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Rota güzergahı; kentsel sit alanında bulunan ve Elmalı'nın kültürel mirasının günümüze ulaşan somut ve somut olmayan kültürel mirası değerlendirilerek oluşturulmuştur. Planlanan rota yaklaşık 3 kilometre uzunluğunda olup, yürüyerek veya bisikletle gezilmesi önerilmektedir.

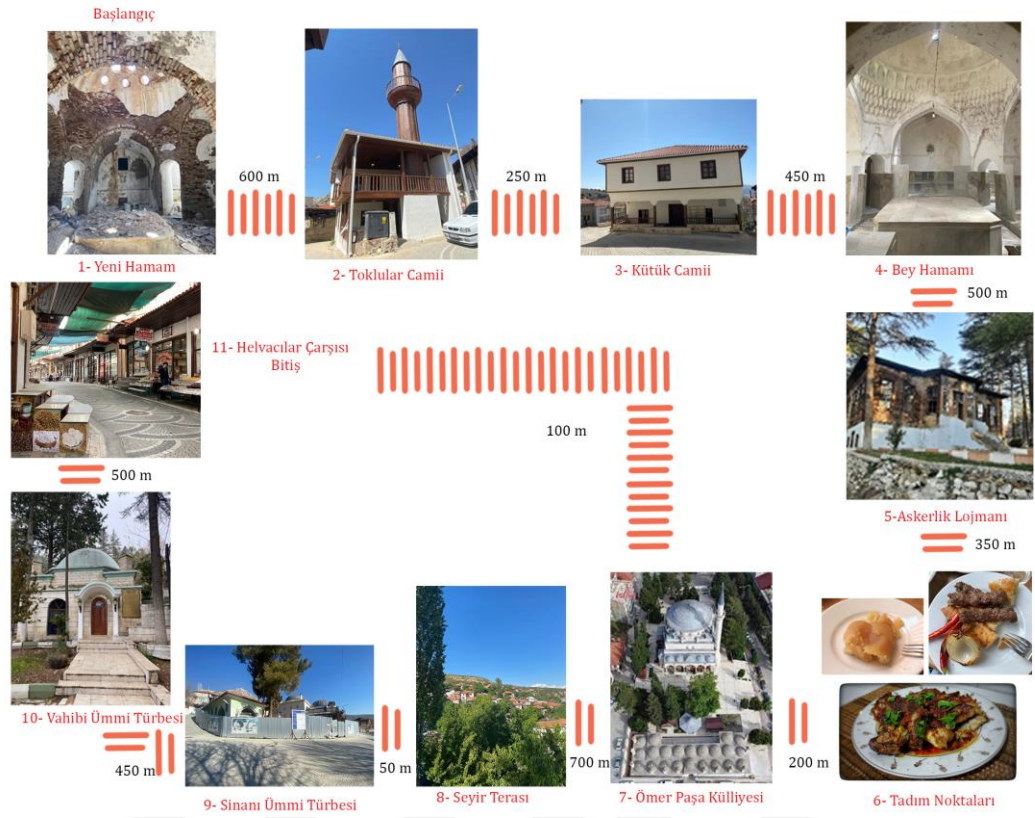
Gezi güzergahı biri kısa, diğeri kısa rotanın uzatılmış hali olan iki öneriden oluşmaktadır. Böylece isteyen ziyaretçiler kısa rotayı seçerken, isteyen ziyaretçiler daha uzun olan rotayı seçebilecektir. Kısa olan rotada Ömer Paşa Külliyesi, Bey Hamamı, Askerlik Lojmanı, Kütük Camii ve Toklular Camii yapıları görülebilecektir. Uzun olan rota kullanıldığında ise Elmalı'nın önemli din adamlarından olan Vahib-i Ümmi'nin türbesi ve Sinanî Ümmi'nin Külliyesi ziyaret edilecektir. Ayrıca rota üzerinde yer alan geleneksel Elmalı konutlarının da tanıtımı sağlanacaktır.

Rota güzergahında tadım noktaları oluşturulmuştur. 4 numaralı durakta üç adet restaurant belirlenerek, ziyaretçilerin Elmalı'ya özgü şiş köfte, but kızartma ve un helvasını tadımlamaları amaçlanmıştır. Ayrıca gezi güzergahının kısa ve uzun olan iki alternatifi de Helvacılar Çarşısı'nda tamamlanacak ve bu çarşıda ziyaretçilere Elmalı'da üretilen leblebi, çifte kavrulmuş tahin, tahin helvası, çörek gibi ürünleri tanıma ve satın alma imkanı sağlanacaktır.

Harita 12. Elmalı İlçesi Kent Merkezi Kültürel Rota Çalışması

Kaynak: Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı

Şekil 174. Rotada yer alan duraklar

Şekil 175. Güzergahın fotoğraflanması

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahunbay, Z. (2008). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Aydın, T. (2019). Elmalı İlçesinin Coğrafyası. İKSAD Publishing House.
- Cansever, T. (2009). İslam'da Şehir ve Mimari. Timaş Yayınları.
- Çiftçi A. ve Günay R. (2008). Elmalı'da Toplum Yapıları. *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı* (1, 43-73) içinde. Ege Yayınları.
- Çelebi E. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (2. Baskı). Yapı Kredi Yayınları
- Durgun, H. (2018). Elmalı Kazası 1839-1914. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ekiz, A (2001). Dünden Bugüne Elmalı. Akdeniz Yayınları.
- Hasol, D. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. Yem Yayınları.
- Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu. Yem Yayınları
- Madran, E. (2002). Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını.
- Moğol, H. (1991). XIX. Yüzyıl Başlarında Antalya. Mehter Yayınları.
- Orbaşlı, A. (2008). Architectural Conservation: Principles and Practice. Blackwell Publishing.
- Tatçı, M. ve Ögke, A. (2012). Elmalılı Vâhib Ümmî Halvetî: Dîvân-ı İlâhiyât. H Yayınları.
- Özgen, İ. ve Günay R. (2008) Elmalı'da Toplum Yapıları. *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı* (1. Baskı, 1-19) içinde. Ege Yayınları
- Riegl, A. (2022). Modern Anıt Kültü (1. Baskı). Arketon Yayıncılık.
- Ünal, Z. G. ve Günay R. (2008). Elmalı Yerleşiminin Fiziksel Oluşumu, Gelişimi ve Yerleşim Özellikleri. *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı* (1, 31-43) içinde. Ege Yayınları.

Makaleler

- Akın, N. (1993). Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine. *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 233-239.
- Akın, N. (2005). Venedik Tüzüğü Üzerine. *Selçuk Batur İçin Mimarlık Yazıları*, 22- 26.
- Avcı, N. (2001) Kültürel ve Doğal Mirasımızın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları. *TAC Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 67-71
- Başaran M. A., Başaran S., Baş N., Kaçar S., Tolunay D., Makineci E., Kavgacı A., Deniz İ. G. (2008). Elmalı Sedir Araştırma Ormanında Aktüel

- Durumun Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı Sayısal Haritalarla Ortaya Konulması, *Çevre ve Orman Bakanlığı Yayını*.
- Binan, C. (1986). Yıldız Sarayı Yanmış Hususi Daire ve Çevresi Mekansal Oluşum Süreci ve Restorasyon Sorunları. *TAÇ Vakfı Dergisi*, Cilt:1, 27-34.
- Binan, C. (1994). Türkiye’de Koruma Konusundaki Temel Çelişkiler ve Toplumsal Yansımaları Üzerine Saptamaları. *Ulusal Koruma Planlaması Semineri. II, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi*.
- Binan, C. (2001). Türkiye’de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler. *TAÇ Vakfı 25. yıl Kitabı*. 109-117.
- Binan, C. (2005). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimari Koruma Üzerine Yorumlar. *Sinan Genim’e Armağan*, 197-208.
- Binan, D. ve Cantimur, B. (2010). Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve “Yerin Ruhu”. *Mimari Korumada Güncel Konular*, 176-191.
- Çal, H. (1990). *Türkiye’de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri*, Cilt: 34, 353-380.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri, *Vakıflar Dergisi*.
- Çeçener, B. ve Danışman, G. (1973). Kültür Değeri Olan yapı Korunması ve İngiltere Mevzuatı, *Mimarlık*, 8-18. TMMOB Mimarlar Odası yayını.
- Çeçener, B. (1995). Eski Eser’den Taşınmaz Kültür Varlığına Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı, 13-64
- Darkot, B. (1988) “Elmalı”, *İslam Ansiklopedisi*, 4, 238.
- Deniz İ. G. ve Sümbül H. (2004) “Flora of the Elmalı Cedar Research Forest (Antalya/Turkey)”, *Turkish Journal of Botany*, 28 (6), 529-555.
- Dinçer, İ. (2012). Kültürel Mirasın Korunması ve Kent Planlamada Değişen Politikalar. *2000’li Yılların Getirdiği Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu*. 14 Ocak 2012. İstanbul
- Durgun, H. (2020). *Ömer Paşa ve Elmalı’daki Vakfı Üzerine Bazı Tespitler*, *Vakıflar Dergisi*, 41-59.
- Dülgeroğlu, A. Zeren, M.T. (2022). Uşak’ta Günümüze Ulaşamayan ve Farklı İşlevde Kullanılan Cami ve Kiliseler. *Art-Sanat Dergisi*, (18), 145-171.
- Eyice, S. (1963). Ali Saim Ülgen, *Türk Kültürü*, 6, 24-28.
- Genim, S. (2001). Koruma Kültürü Üzerine, *TAÇ Vakfı’nın 25 yılı anı kitabı Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 195-201.
- Hersek, C. (2001). Ülkemizde Doğal ve Kültürel Mirasımızı Korumak Üzere Oluşturulmuş Kamu Kurumları ile Gönüllü Sivil Toplum Kuruluşlarının Organizasyon, Yetki ve Sorunları Hakkında Çözüm Önerileri, *TAÇ*

Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı, Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, 231-236.

- Kılıç, S. (2018). *Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 8 (2), 407-425.
- Kuban, D. (1970). Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Dergisi, Cilt VIII, 341-354.
- Kuban, D. Tarihi Çevre Koruma, TAÇ Vakfı Dergisi, 7-8, TAÇ Vakfı yayınları.
- Kuleli, A. E. Ağcabay, T. ve Bölükbaş Dayı, E. (2018). Yerel mimari miras ve koruma sorunlarına yönelik bir araştırma Osmaneli Balaban ve eski Tahal Sokakları örneğinde tespit ve öneriler.
- Köşklü, Z. (2005). Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 91-124.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26, 41-76.
- Şahin Güçhan, N. ve Kurul, E. (2009). A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century until 2004, METU JFA, 2009/2, 19-44.
- Yerasimos, S. (2005). Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Söylemi, İstanbul, 54, 41-55.

Tezler

- Binan, C. (1990). *13. Yüzyıl Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Coşkun, B.S. (2012). *İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Danacı, H. M. (2012). *Yöresel Mimari ve Kültürel Peyzaj Analizi: Antalya Elmalı Örneği* [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Kuleli A.E. (1998). *Özgün İşlevini Sürdüremeyen Anıtların Yeniden Kullanım Sorunları* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

Raporlar

- Vahibi Ümmi Restitüsyon Raporu.
- Sinanı Ümmi Restitüsyon Raporu.
- Kütük Camii Restitüsyon Raporu.
- Elmalı Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu 2009.

EKLER

Ek1: Ömer Paşa Camii Tescil Fişi

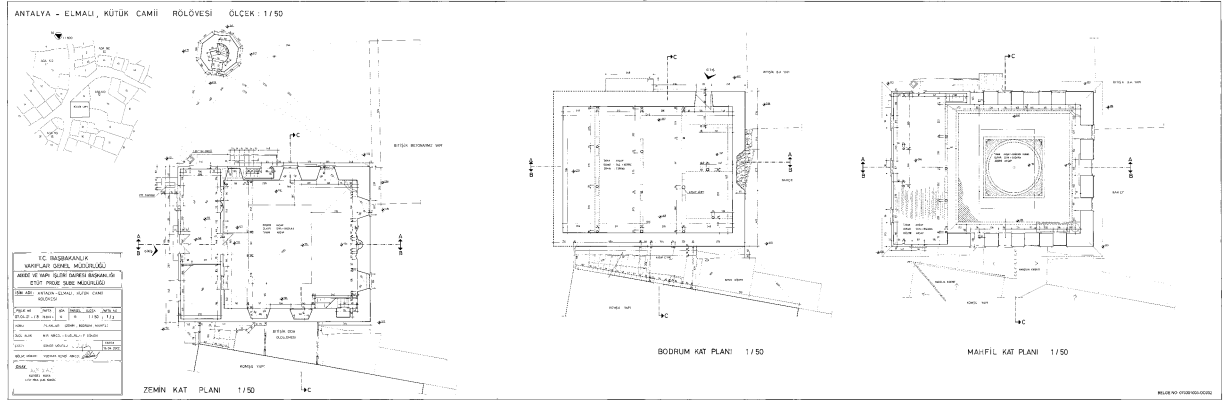
Ek 2: Ömer Paşa Camii Şadırvanı

Ek 3: Ömer Paşa Medresesi

Ek 3: Toklular Camii Tescil Fişi

Ek 4: Kütük Camii Tescil Fişi

Ek 5: Kütük Camii 2000 Senesine Ait Rölöve Projesi

Ek 6: Bey Hamamı Tescil Fişi

Ek 7: Yeni Hamam Tescil Fişi

Ek 8: Ömer Paşa Medresesi Vakıf Eski Eser Kitabı Fişi

Ek 8: Ömer Paşa Külliyesi Onarımı Hakkında Rapor, 1961

Ek 9: Ömer Paşa Külliyesi Abide ve Eski Eser Onarım Fişi 1967

Ek 10: Ömer Paşa Külliyesi Abide ve Eski Eser Onarım Fişi 1968

Ek 11: Ömer Paşa Külliyesi Abide ve Eski Eser Onarım Fişi 1990

Ek 12: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Raporu

Ek 13: Ömer Paşa Külliyesi'nin çevre düzenlemesine ilişkin karar

Ek 14: Vahibi Ümmi Türbesi'nin Tesciline İlişkin Karar

Ek 15: Sinan-ı Ümmi Türbesi'nin Tesciline İlişkin Karar

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
ANTALYA KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. : 08.06.2015/115
Karar Tarihi ve No. : 08.06.2015/3780

Toplantı Yeri
ANTALYA

Antalya İli, Elmalı İlçesi, Kentsel Sit Alanında kalan, 231 ada 3 parselde bulunan Sinan-ı Ümmi Camii ve Türbesinin 2863 sayılı yasa kapsamında kaldığına ilişkin uzman raporunun iletildiği Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 20.04.2015 tarih ve 1357 sayılı yazısı ile Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 05.06.2015 tarih ve 728 kayıt nolu rapor okundu, ekleri ve dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Antalya İli, Elmalı İlçesi, Kentsel Sit Alanında kalan, 231 ada 3 parselde bulunan Sinan-ı Ümmi Camii ve Türbesine ilişkin Kurulumuza iletilen bilgi ve belgeler çerçevesinde konu değerlendirildiğinde, her iki yapının da yakın dönemde betonarme yapılar olarak tamamen yenilenmiş olduğu, orijinal yapısal özelliklerini tamamen kaybettiği ve mevcut yapıların mimari olarak herhangi bir korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği göstermediğinin görüldüğüne;

Ancak türbede medfun olan Sinan-ı Ümmi'nin Elmalı Bölgesindeki anı ve simgesel değeri, dini ve sosyal kişiliği ile halk tarafından benimsenmiş olması hususları dikkate alınarak türbenin 2863 sayılı yasanın 3. ve 6. maddeleri kapsamında kaldığı anlaşıldığından korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmesine, koruma yapı grubunun Koruma Yüksek Kurulunun 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı ilke kararındaki tanımlar doğrultusunda I. Grup olarak belirlenmesine, yapı Kentsel Sit Alanı içerisinde yer aldığından yeni bir koruma alanı belirlenmesine gerek görülmediğine,

Koruma Amaçlı İmar Planında Türbe yapısının tescilli yapı olarak işlenerek hazırlanacak plan tadilatının belediye meclis kararı ile birlikte değerlendirilmek üzere Kurulumuza iletilmesine;

Bunun yanı sıra türbeye bitişik cami yapısının tesciline yönelik konunun yeniden değerlendirilebilmesi için caminin mevcut betonarme durumundan önceki haline ilişkin kapsamlı bilgi ve belgelerle hazırlanacak çalışmanın Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN
Yrd.Doç.Dr.İbrahim BAKIR
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.H.Sabri ALANYALI
İMZA

Üye
Prof.Dr. Ziya GENÇEL
İMZA

Üye
Yrd.Doç.Dr.Zekeriya ŞİMŞİR
İMZA

Üye
Prof.Dr.Bilal SÖĞÜT
İMZA

Üye
Doç.Dr.Dicle AYDIN
İMZA

Üye
Emel BOYACIOĞLU
İMZA

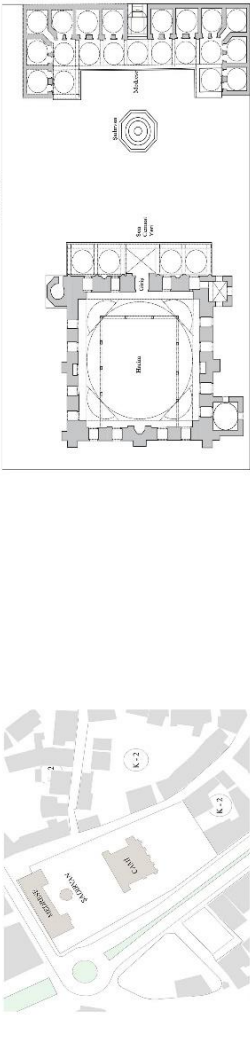
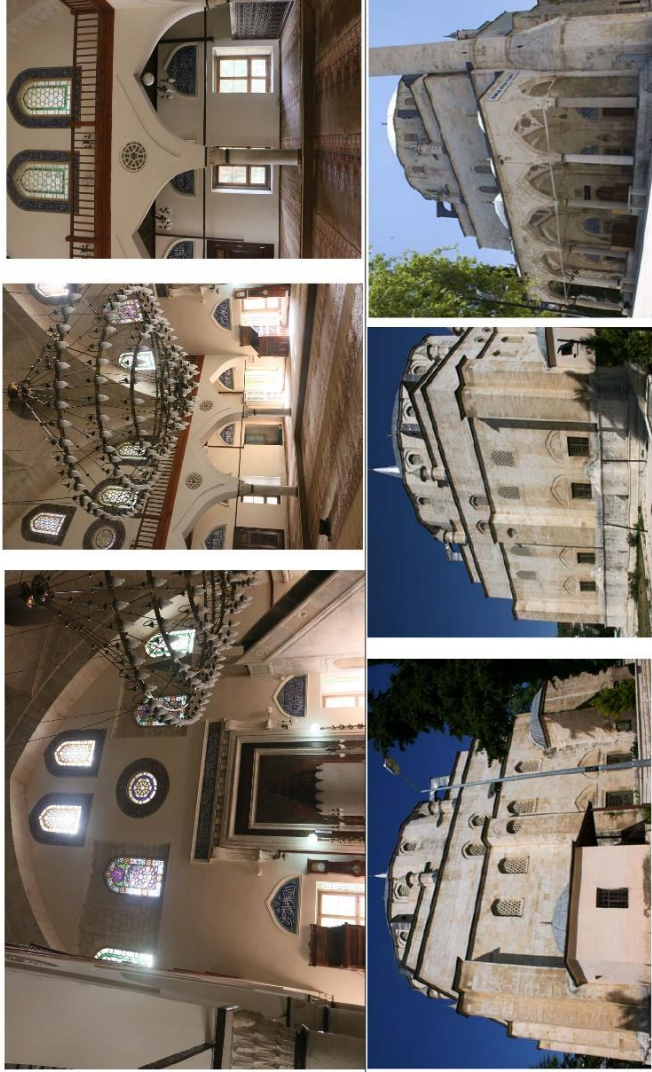
Üye
Yaşar PARLAYÜKSEL
Ant.Büyükşehir Bld.Tem.
İMZA

Üye
Durmuş ALTAN
Elmalı Bld.Tem.
İMZA

Üye
Osman GEYİK
Ant.Vakıflar Bölge Md.V.
İMZA

Üye

Ek 16: Ömer Paşa Camii Yapı Bilgi Föyü

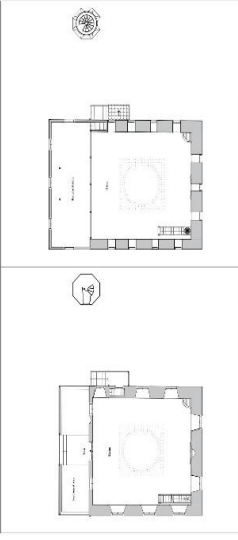
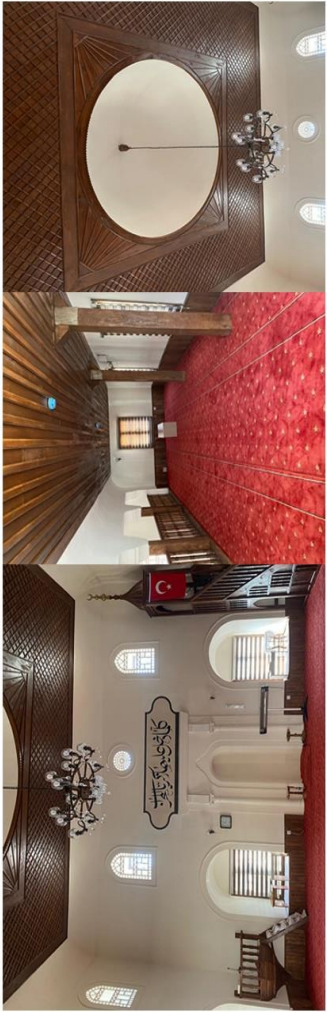
	
PLANLAR	PLAN FOTOĞRAFLARI
	CEPHE FOTOĞRAFLARI

Yapının Adı: Ömer Paşa Camii
Adres: İplik Pazarı, Hükümet Cd., 07700 Elmalı/Antalya
Yapın Yılı: 1610
Mimar: Bilinmiyor
Yapılan Kurum-Kişi: Ketenci Ömer Paşa
Vakfiye: Ketenci Ömer Paşa Vakfı
Yapının Özgün İşlevi: Cami
Yapının Günümüzdeki İşlevi: Cami
Tescil Durumu: Tescilli
Ada: 197 Parsel: 1
Bozulmalar:
Geçirdiği Onarımlar: 1870 yılında kayıtlarda bulunmayan bir onarım geçirmiştir. 20 Eylül 1929'da minarenin kaideden yukarıya yenilenmiştir. 1938-1942 yılları arası son cemaat yeri kubbeleri, absap revak, iç sıva ve boyama yenilenmiştir.

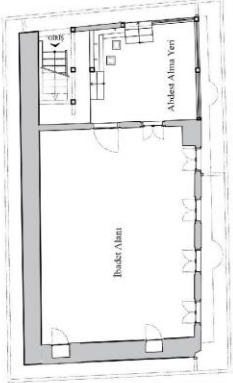
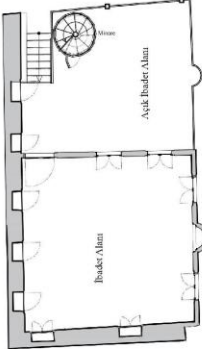
Ek 18: Bey Hamamı Bilgi Föyü

Yapının Adı: Bey Hamamı	PLANLAR	Tarih: 24.12.2022
Adres: İplik Pazarı, Hükümet Cd., 07700 El-mali/Antakya		
Yapın Yılı: Bilinmiyor Onarım Kitabesi-1890 M	ZEMİN KAT PLANI	BİRİNCİ KAT PLANI
Mimarı: Bilinmiyor		
Yaptıran Kurum-Kişi: Bilinmiyor		
Vakfiye: -		
Yapının Özgün İşlevi: Hamam		
Yapının Günümüzdeki İşlevi: Hamam		
Tescil Durumu: Tescilli		
Ada:201 Parsel:20		
Bozulmalar: Mevcut durumda, çoğunlukla sıvalarda rutubet dolayısıyla renk değişimleri bulunmaktadır.	PLAN FOTOĞRAFLARI	CEPHE FOTOĞRAFLARI
Geçirdiği Onarımlar: Soyunma odası betonarme olarak yeniden yapıldığında oradaki havuz kaldırılmıştır. Hamamın eski mermerleri yenileriyle kaplanmıştır. Sıcaklık kubbesinin üstü çimento harcı ile sıvanmıştır. Eski fotoğrafla firmanın her iki yöne eğimli bir çatı ile örtülü olduğu görülmektedir. Bugün bu bölüm demir ve sacdan yapılmış bir yapı ile kaplanmıştır.	SOĞUKLUK	DOĞU CEPHESİ
	ILIKLIK	GÜNEY CEPHESİ
	SICAKLIK	GÜNEY CEPHESİ GİRİŞ KAPISI
	SICAKLIK KUBBESİ	

Ek 19: Kütük Camii Bilgi Föyü

Yapının Adı: Kütük Camii Adres: İplik Pazarı, Hükümet Cd., 07700 Elazığ mah./Anıtlıya Yapım Yılı: 1207/1790 Mimar: 1207/1790 Yapılan Kurum-Kişi: Hacı Süleyman Ağa Vakıfçı: - Yapının Özgün İşlevi: Camii Yapının Günümüzdeki İşlevi: Camii Tescil Durumu: Tescilli Ada: 12 Parsel: 13 Bozulmalar: Geçirdiği Onarımlar: Üç ana dönemde değişiklikler yapılan camide geçirdiği en büyük onarım 2000-2015 sensine aittir. Bu dönem aralığında özgünlüğünü yitirecek müdahaleler yapılmıştır. 2018'de son onarımına girerek özgün haline uygun bir şekilde yenilenmiştir.	 PLANLAR	 PLAN FOTOĞRAFLARI	 CEPHE FOTOĞRAFLARI
---	---	---	---

Ek 20: Toklular Camii Bilgi Föyü

Yapının Adı: Toklular Camii	PLANLAR	Tarih: 24.12.2022			PLAN FOTOĞRAFLARI		CEPHE FOTOĞRAFLARI		KUZEY CEPHE	GÜNEY CEPHE	DOĞU CEPHE
Adres: Toklular, Pınarbaşı Sk. - 07700 Elmalı/Analya											
Yapının Yılı: 1849											
Mimar: Bilinmiyor											
Yapılan Kurum-Kişi: Bilinmiyor											
Vakfiye: -	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit	Yapının Özünü İlgili: Mescit
Yapının Özünü İlgili: Mescit											
Tescil Durumu: Tescilli											
Ada 3 Parsel:29											
Bozulmalar:											
Geçirdiği Onarımlar:	Yapıda üç ana dönemde değişiklik yapılmıştır. Yapılan onarımlar kapsamında özgün mekan kurgusu ve cephe karakteri- ni yitirmiştir. 2018'de restorasyon projesi çizilerek özgününe göre yenilenmiştir.										

Ek 21: Yeni Hamam Bilgi Föyü

Tarih: 24.12.2022		PLAN FOTOĞRAFLARI	CEPHE FOTOĞRAFLARI
--------------------------	--	--------------------------	---------------------------

Ek 22: Vahibi Ümmi Türbesi Bilgi Föyü

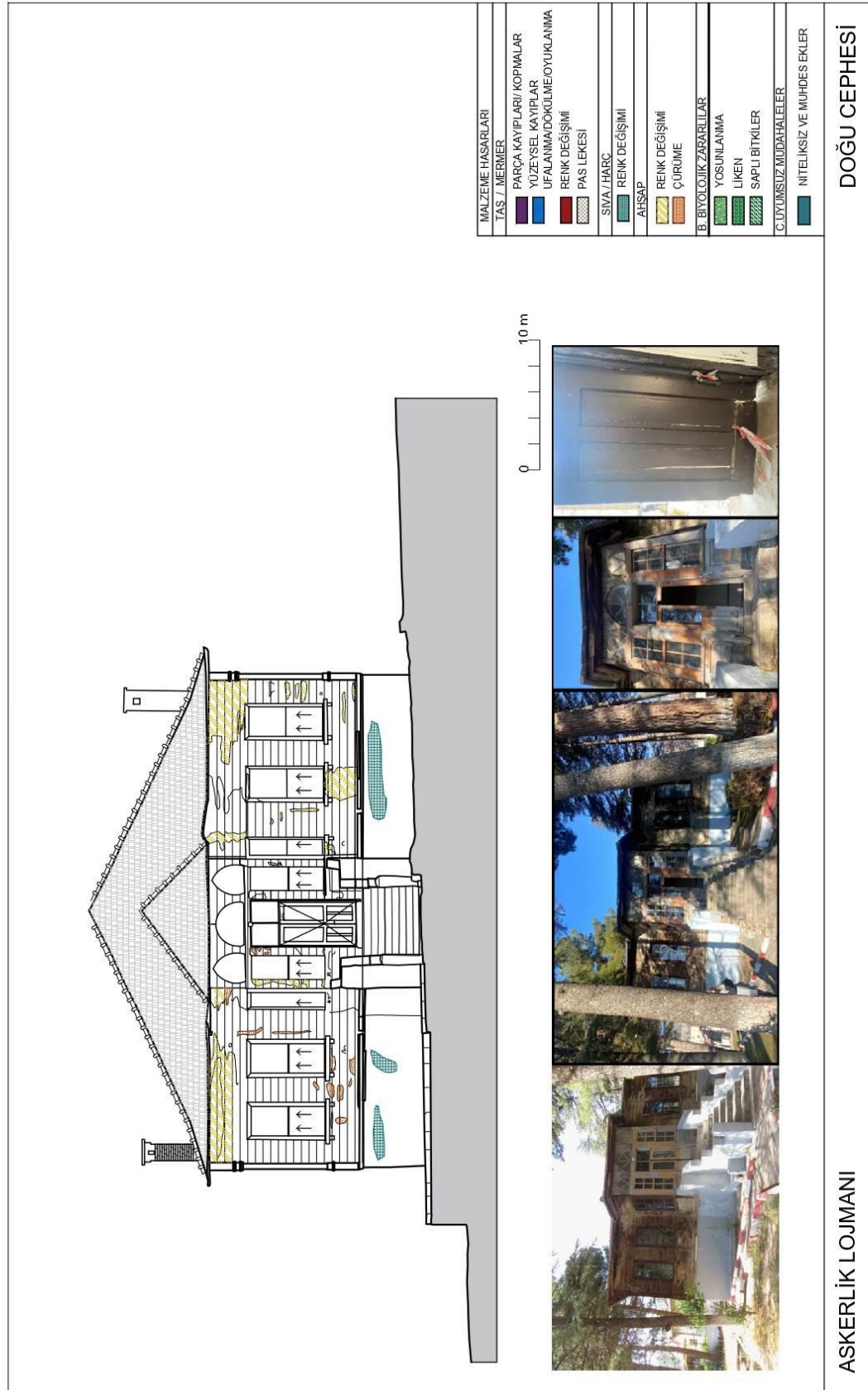
Yapının Adı: Vahibi Ümmi Türbesi Adres: Tehhanessici, Ahmet Atılğan Sk., 07700 Elmalı/Anıyala Yapın Yılı: Bilinmiyor Minarı: Bilinmiyor Yapılan Kurum-Kişi: Bilinmiyor Vakfiye: - Yapının Özgün İşlevi: Türbe Yapının Günümüzdeki İşlevi: Türbe Tescil Durumu: Tescilli Ada 25 Parsel: 1 Bozulmalar: Geçirdiği Onarımlar: Yapıda üç ana dinende değişiklik yapılmıştır. 1926'da yıkılan yapının yerine sonraki yıllarda betonarme bir yapı inşa edilmiştir. Yeni yapı onarım geçirecek günümüzdeki halini almıştır...	Tarih: 24.12.2022	 PLANLAR	 PLAN FOTOĞRAFLARI	 BATI CEPHE KUZUY CEPHE GÜNEY CEPHE DOĞU CEPHE
--	-------------------	--	---	---

Ek 23. Askerlik Lojmanı Bilgi Föyü

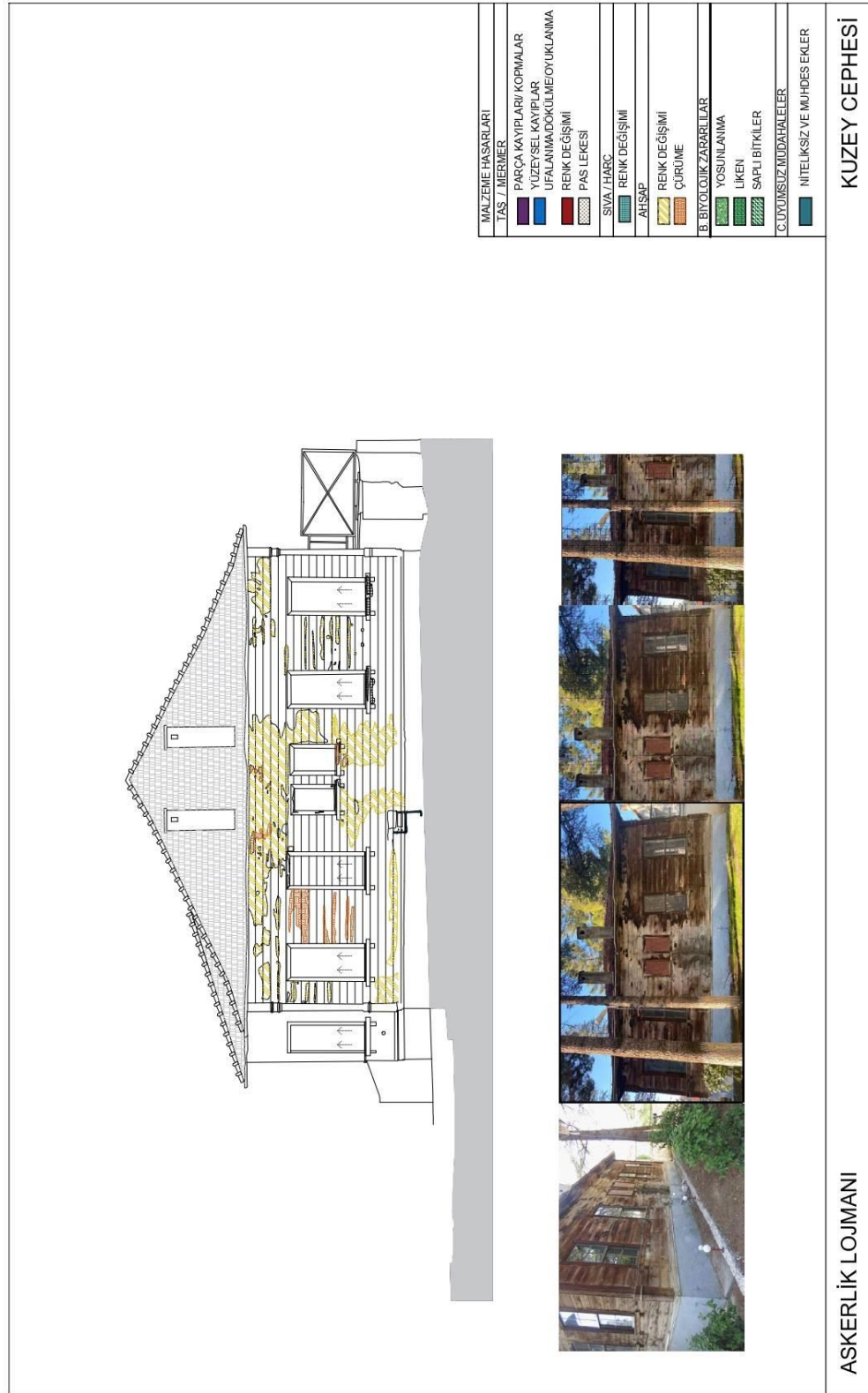
	Tarih: 24.12.2022
PLANLAR	
PLAN FOTOĞRAFLARI	
CEPHE FOTOĞRAFLARI	

Yapının Adı: Askerlik Lojmanı
Adres: İplikpazarı Mahallesi Eski Anıt Caddesi
Yapın Yılı: 19.yy
Mimar: Bilinmiyor
Yapılan Kurum-Kişi: Bilinmiyor
Vakfiye: -
Yapının Özgün İşlevi: Lojman
Yapının Günümüzdeki İşlevi: Kullanılmıyor
Tescil Durumu: Tescilli
Ada: 193 Parsel: 80
Bozulmalar: Orijinal mekan kurgusunu kaybetmiştir.
Geçirdiği Onarımlar: Askerlik lojmanı geçirdiği onarım kapsamında ihtiyaçlar doğrultusunda iç sotağdan ikiye bölünmüştür.

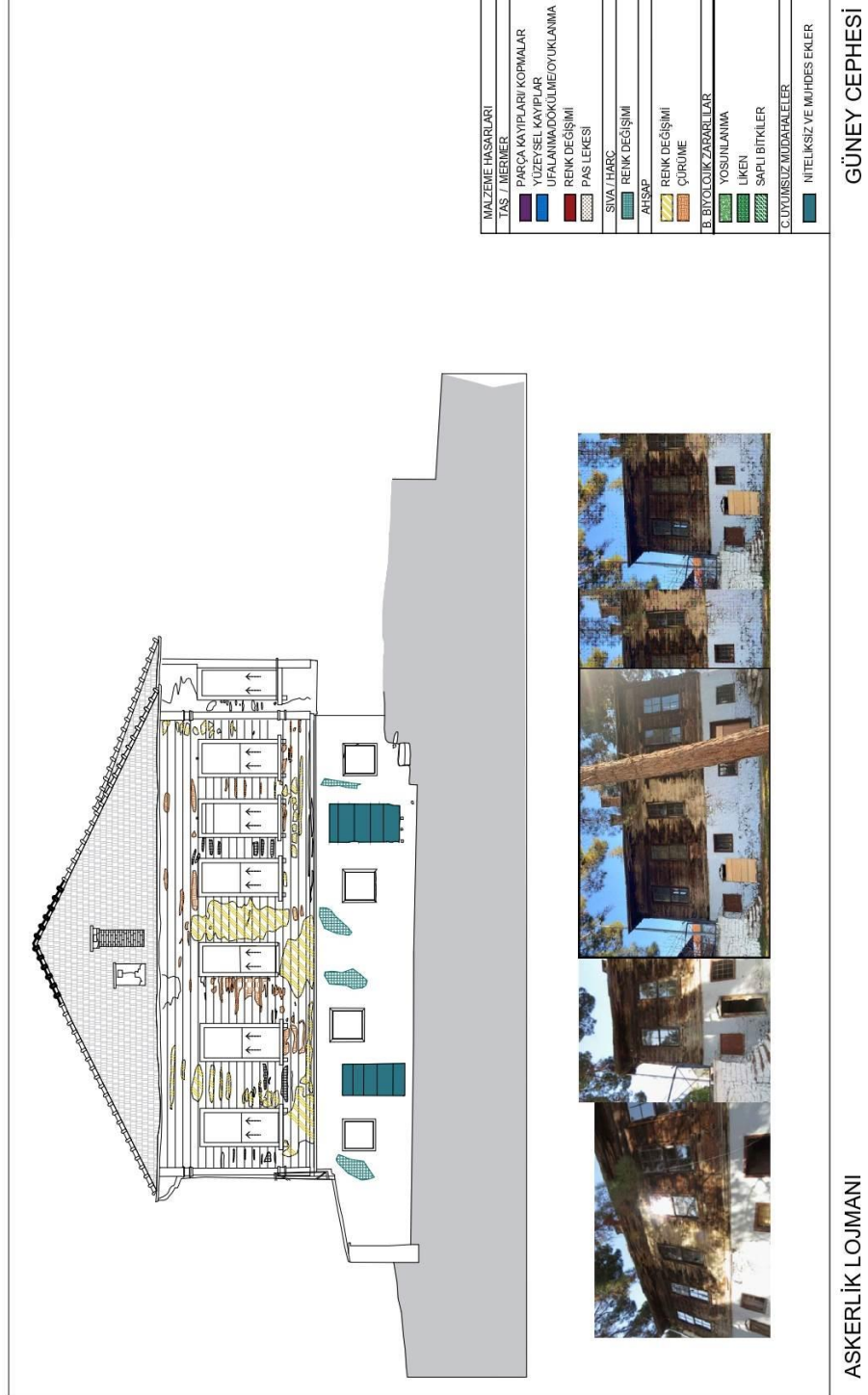
Ek 24. Askerlik Lojmanı Doğu Cephesi Hasar Analizi

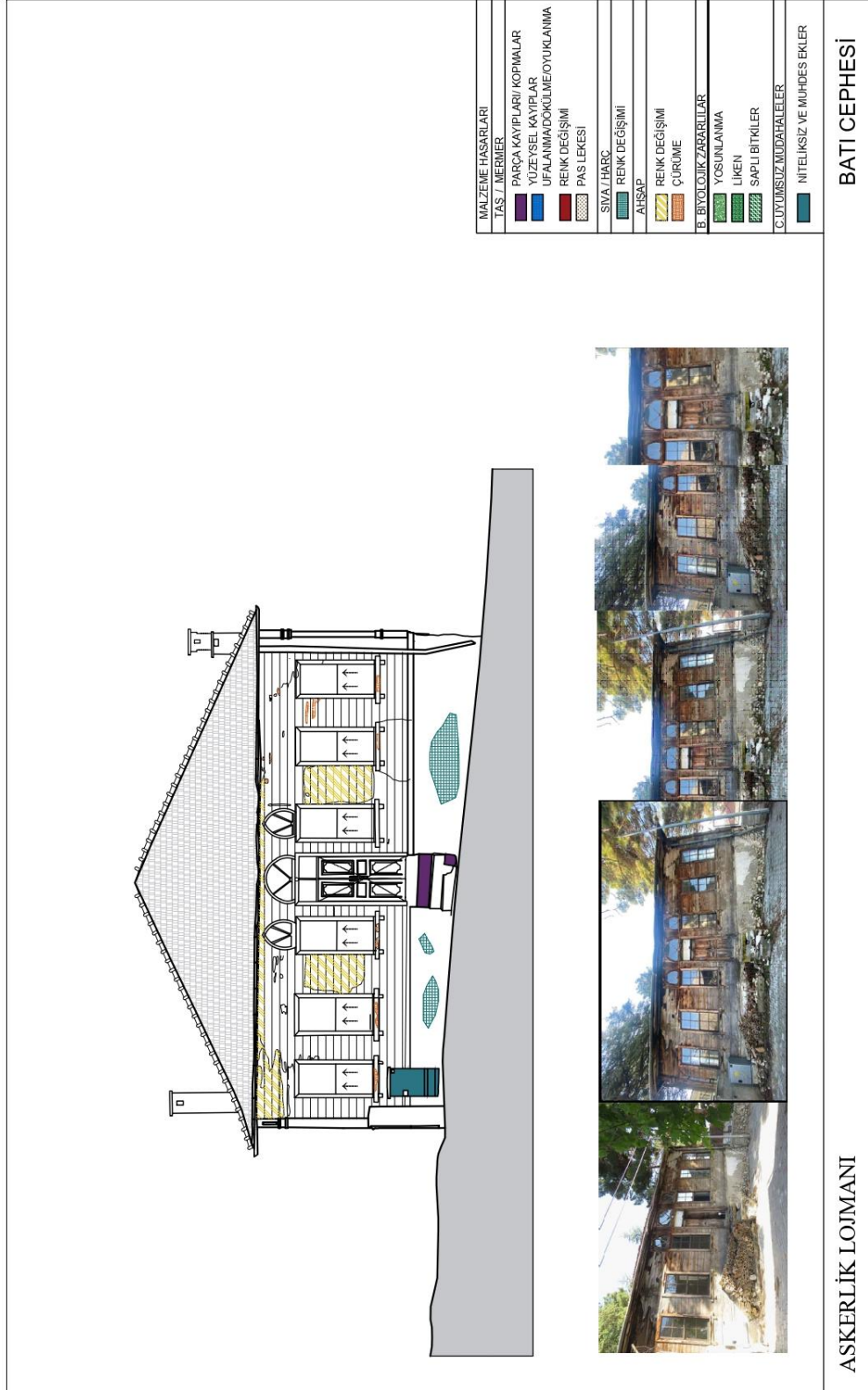

Ek 24. Askerlik Lojmanı Kuzey Cephesi Hasar Analizi

Ek 26. Askerlik Lojmanı Güney Cephesi Hasar Analizi

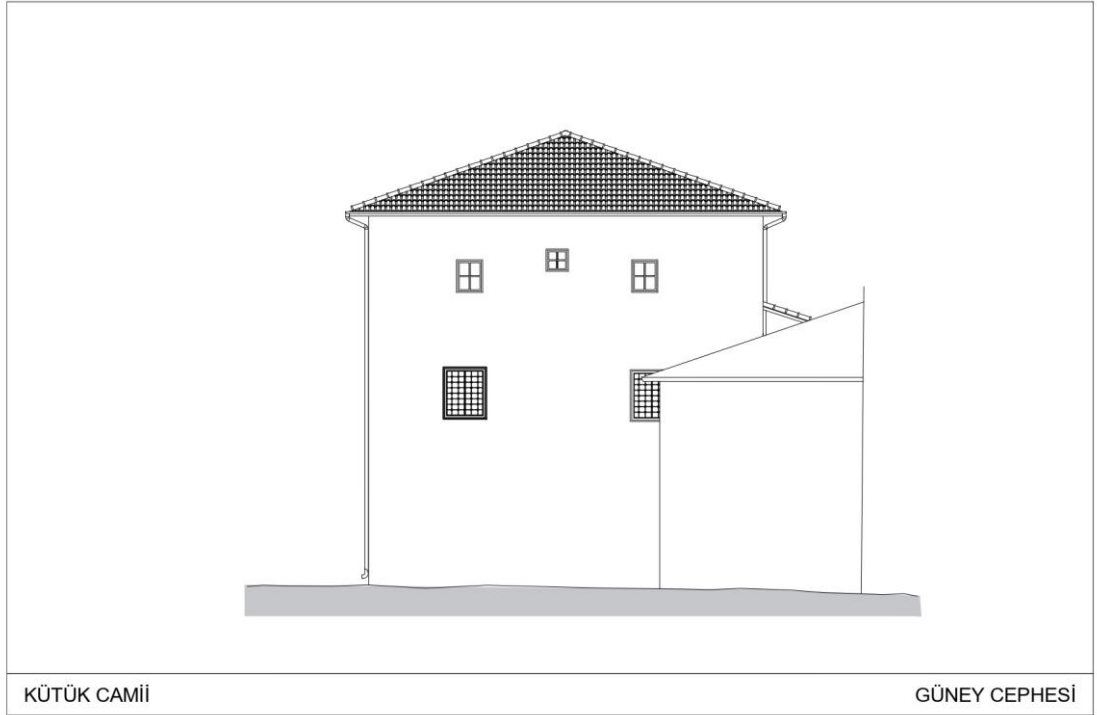

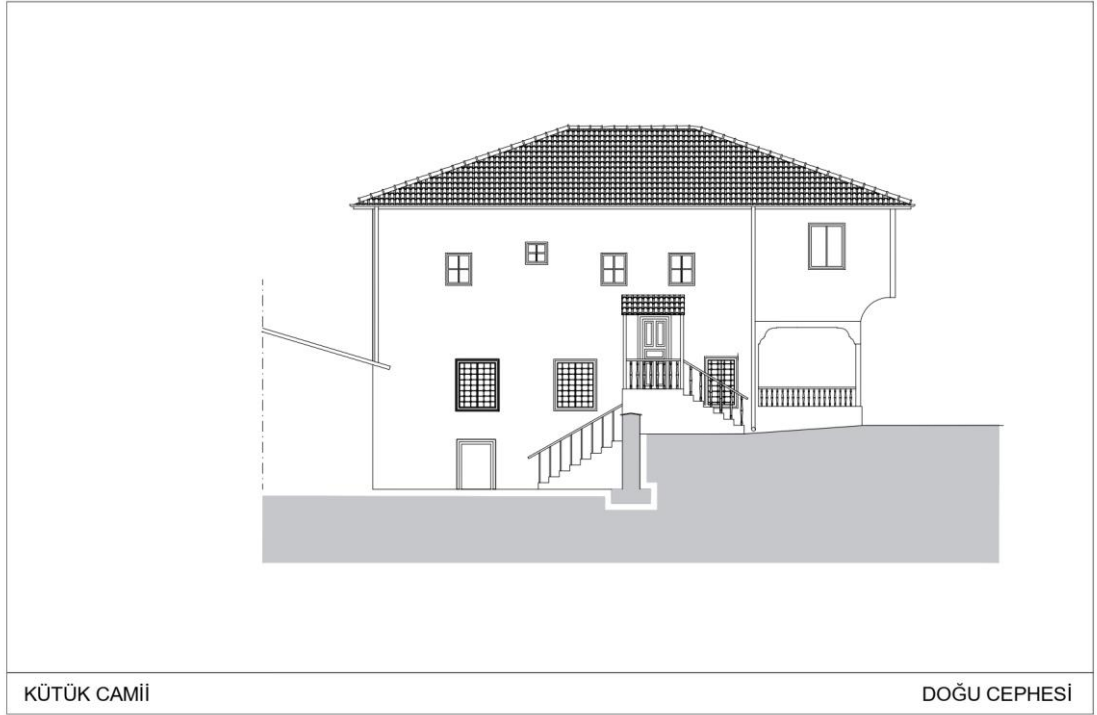
Ek 28. Kütük Camii Kuzey Cephesi

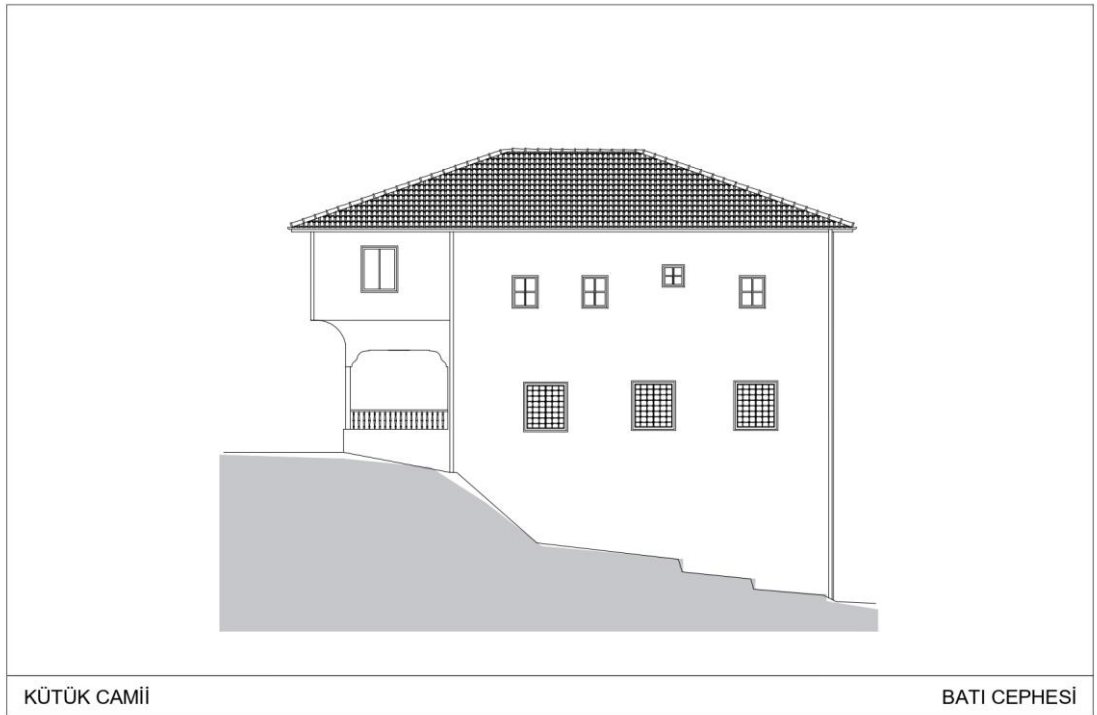
Ek 29. Kütük Camii Güney Cephesi

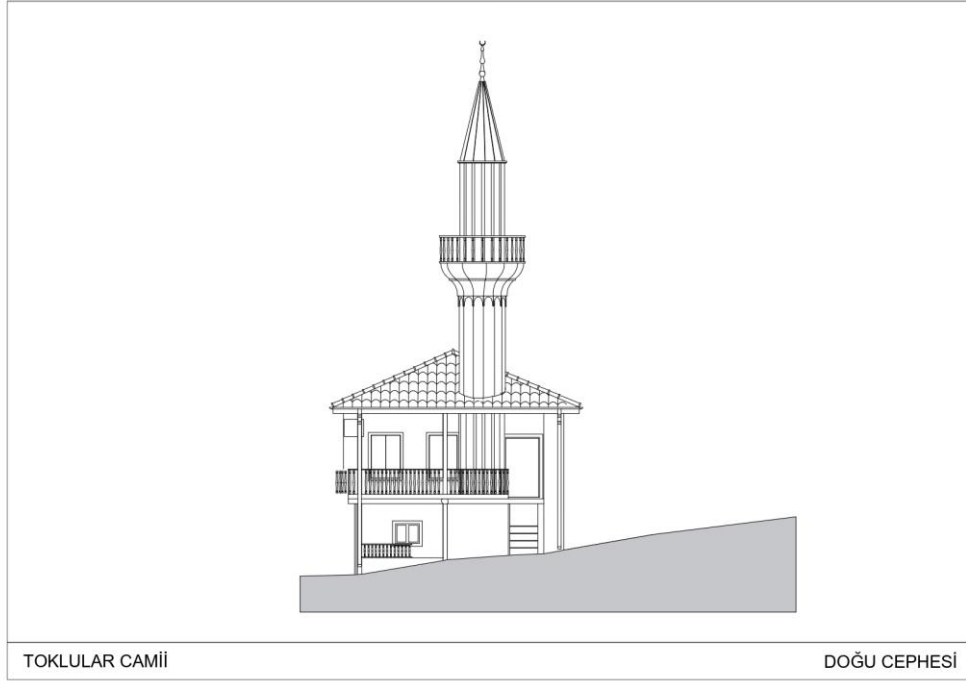
Ek 30. Kütük Camii Doğu Cephesi

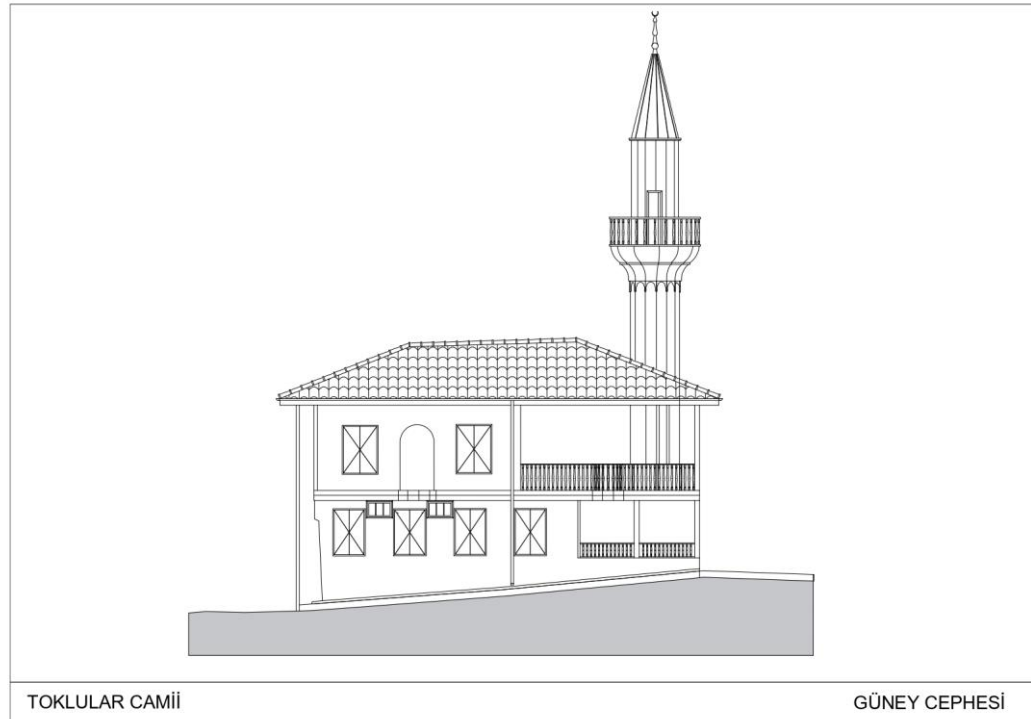
Ek 31. Kütük Camii Batı Cephesi

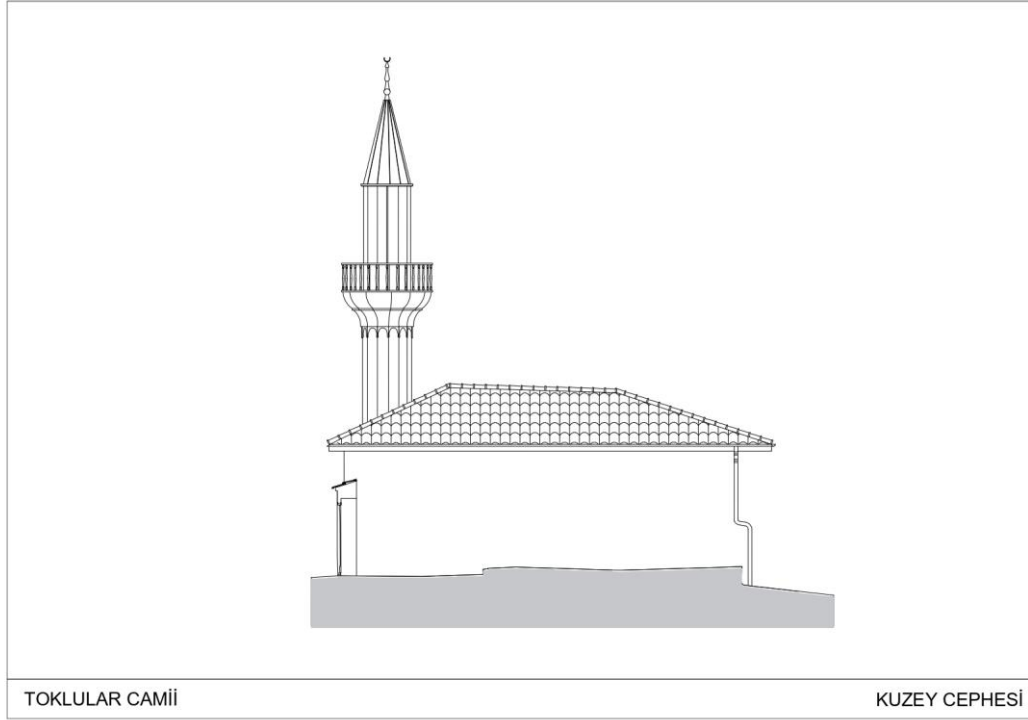
Ek 32. Toklular Camii Doğu Cephesi

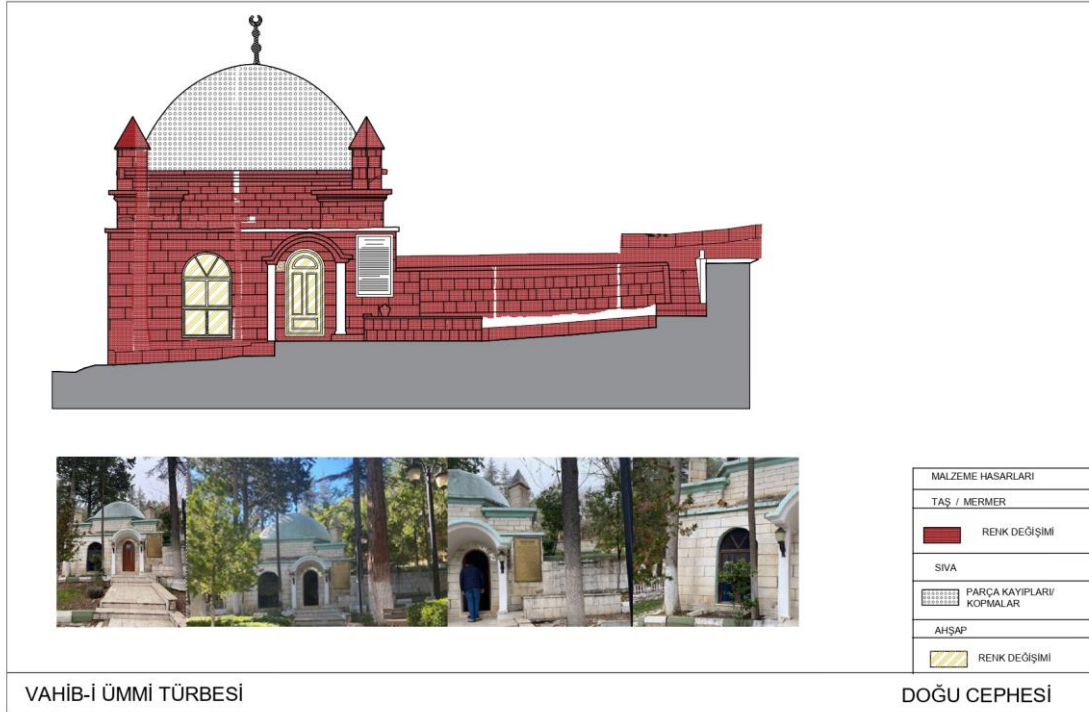
Ek 33. Toklular Camii Güney Cephesi

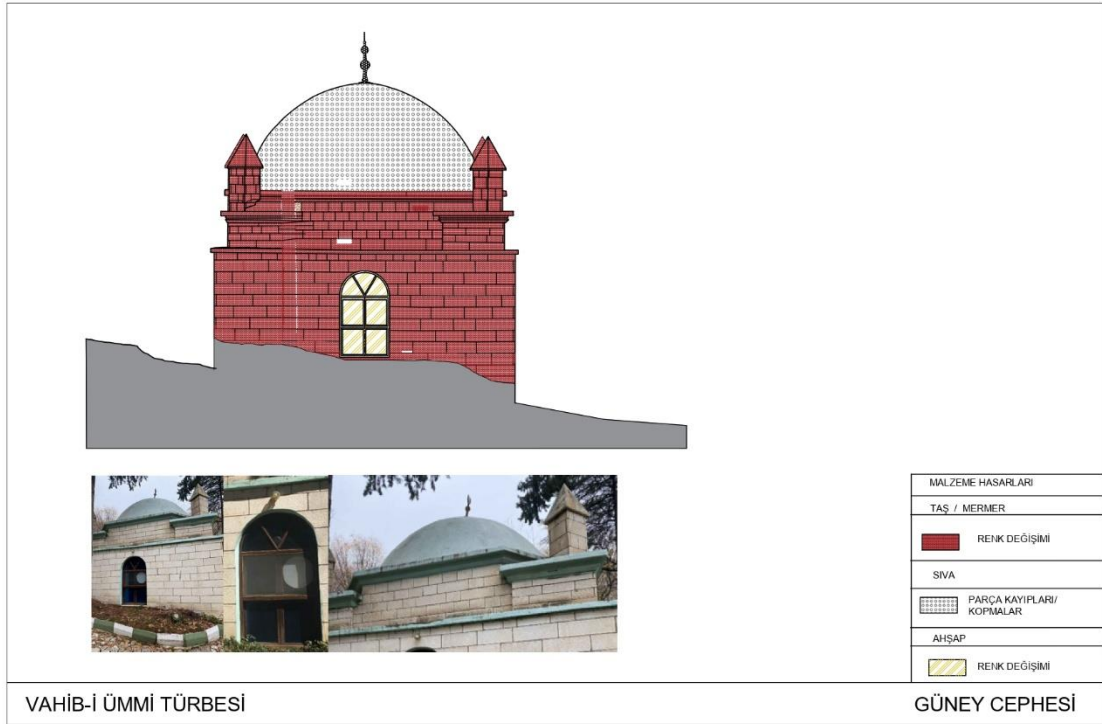
Ek 34. Toklular Camii Kuzey Cephesi

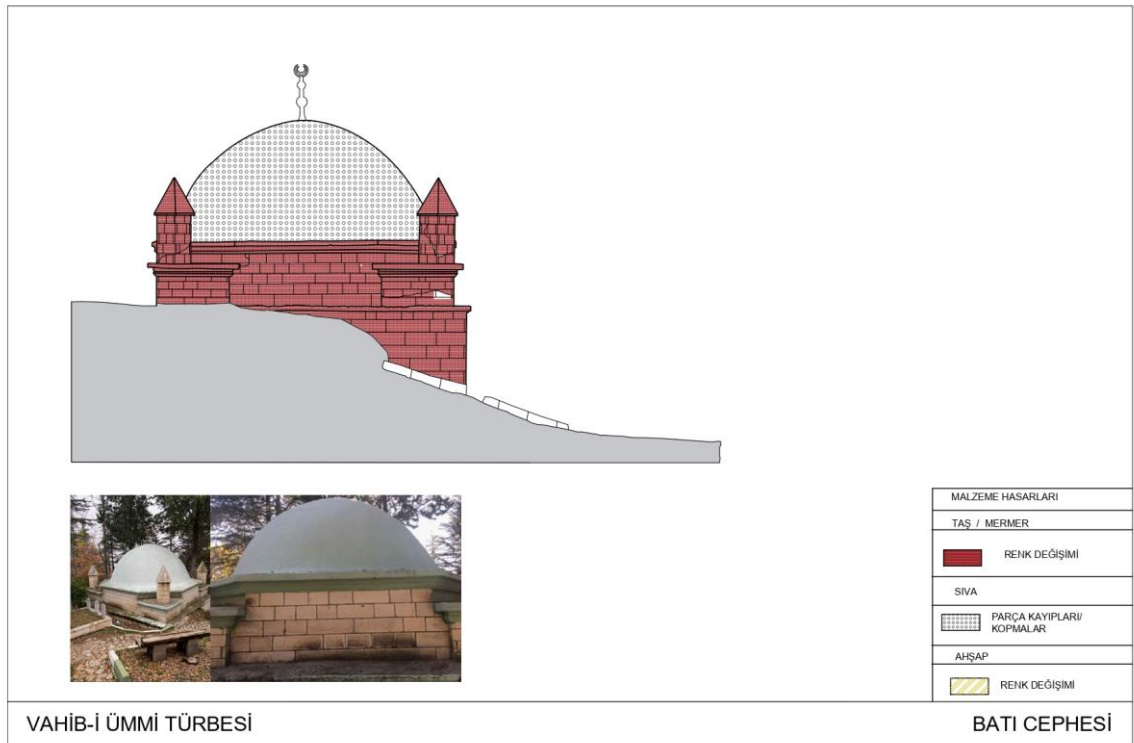
Ek 35. Vahib-i Ümmi Türbesi Doğu Cephesi Hasar Analizi

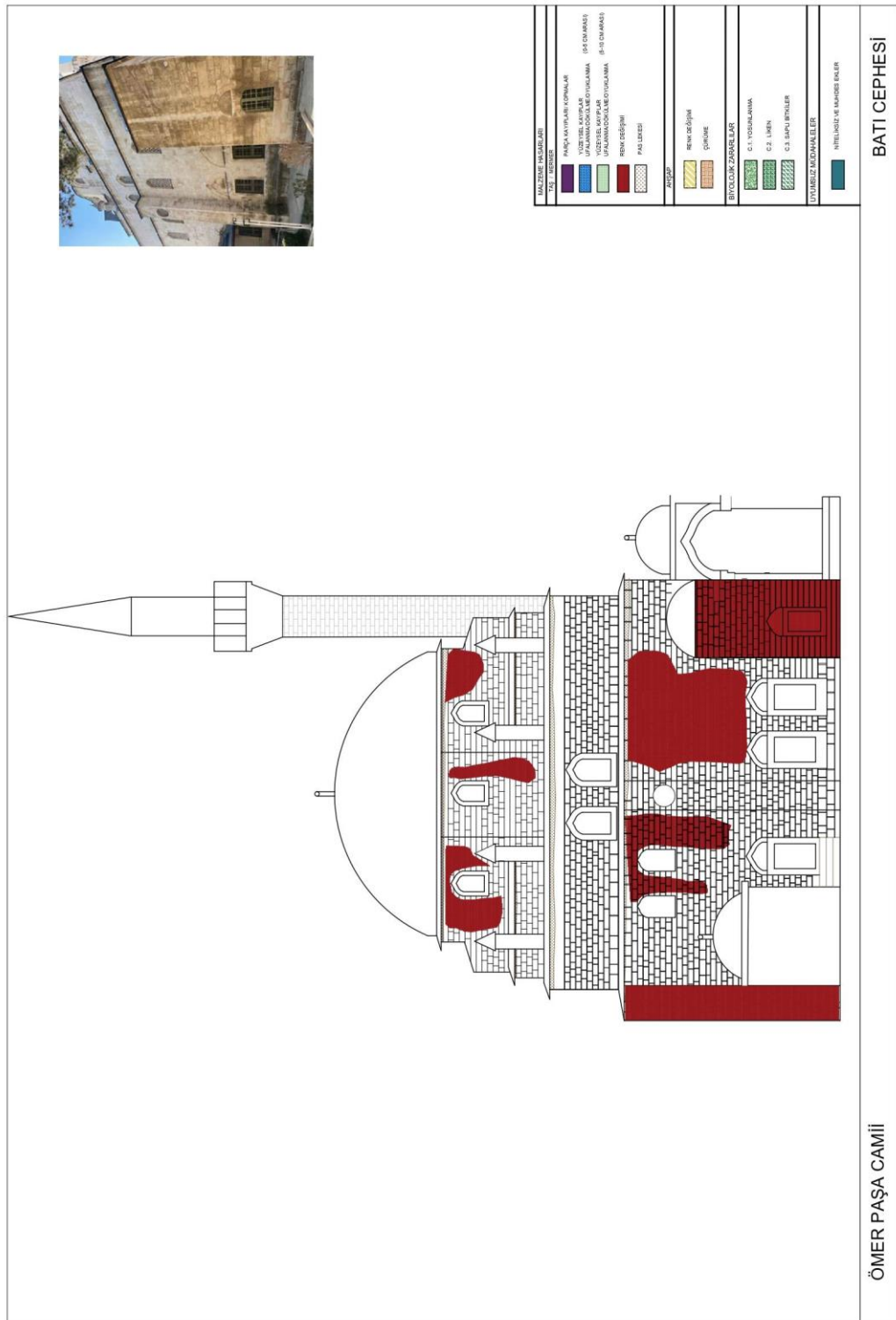
Ek 36. Vahib-i Ümmi Türbesi Güney Cephesi Hasar Analizi

Ek 37. Vahib-i Ümmi Türbesi Batı Cephesi Hasar Analizi

Ek 38. Ömer Paşa Camii Batı Cephesi Hasar Analizi

Ek 39. Ömer Paşa Camii Kuzey Cephesi Hasar Analizi

